T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI

HÜKÜMET YAPISI ÇERÇEVESİNDE CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif TORUNOĞLU TARKAN

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI

HÜKÜMET YAPISI ÇERÇEVESİNDE CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif TORUNOĞLU TARKAN

Doç. Dr. Sema YILMAZ GENÇ

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI

HÜKÜMET YAPISI ÇERÇEVESİNDE CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Elif TORUNOĞLU TARKAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 26.06.2019/18

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Sema YILMAZ GENÇ

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin YARDIMCI

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Şerif CANBAY

KOCAELİ 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
KISALTMALAR ..... **V**
TABLO ..... **VI**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1923-1950 HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ: OSMANLI MİRASI VE BÜYÜME KISITLARI
1.1.İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE PLANLI KALKINMA 9
1.2.DIŞ TİCARETTE DEVLETÇİLİK İLKESİ 13
1.3.İSTİHDAMDA YAPISAL SORUNLAR 16
1.4.PARA POLİTİKASI 17
1.5. MALİYE POLİTİKASI 19
1.6.OSMANLI DEVLETİNDEN KALAN BORÇLARIN TASFİYESİ 23
1.7.SAĞLIK VE EĞİTİM REFORMLARI 25
1.8.SAVUNMA HARCAMALARININ ARTTIRILMASI 29
1.9.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÖZENDİRİLMESİ 32

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1950-1980 HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ: LİBERAL POLİTİKALAR VE KRİZLER
2.1. İKTİSADİ BÜYÜME KISITLARI 40
2.2. DIŞ TİCARETTE LİBERAL UYGULAMALAR 49
2.3. İŞSİZLİKLE MÜCADELE 57
2.4.ENFLASYON VE FİYAT ARTIŞLARI 61
2.5. MALİYE POLİTİKALARINDA BÜTÇE AÇIĞI SORUNU 67
2.6. EKONOMİK KRİZ: DIŞ BORÇLANMA VE İMF 75
2.7.SAĞLIK VE EĞİTİM POLİTİKALARI 77
2.8.SAVUNMA HARCAMALARI 86

2.9.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR..... 90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1980-2012 HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ: KÜRESEL DÜNYA EKONOMİSİNE ENTEGRASYON

3.1.İKTİSADİ BÜYÜME..... 98
3.2.DIŞ TİCARET DENGESİ..... 103
3.3.İSTİHDAM İŞSİZLİK..... 107
3.4.ENFLASYON VE FİYAT GELİŞMELERİ..... 110
3.5.KAMU HARCAMALARI VE VERGİLER..... 116
3.6.BORÇLANMA POLİTİKASI..... 1221
3.7.SAĞLIK HARCAMALARI VE SAĞLIKTA GELİŞMELER..... 126
3.8.SAVUNMA SANAYİ VE SAVUNM HARCAMALARI..... 130
3.9. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR..... 130

SONUÇ..... 136
KAYNAKÇA..... 139
ÖZGEÇMİŞ……147

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 1923-2012 yılları arasında, hükümet yapısı özelinde Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisinin performansının ele almaktadır. Tezin ilk bölümünde, Osmanlı devletinden kalan ekonomik mirasın etkili olduğu 1923-1950 yılları arası ekonomik performans ve büyüme kısıtları incelenmiştir. Bu başlık altında, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik alt yapısını oluşturmak ve ekonomiye yön vermek için ortaya konan yenilikler ve ekonomi politikaları ayrıntılı şekilde analiz edilmiştir. İkinci bölümde, siyasi rekabet ortamının sağlanması amacı ile çok partili hayata geçiş yıllarını kapsayan 1950'li yıllardan itibaren 1980'lere kadar devam eden periyot ele alınmıştır. Bu çerçevede, 1950-1980 döneminde ülke yönetimine gelen hükümetler, liberal politikalar, siyasi istikrarsızlıklar, krizler, IMF ile Stand-By anlaşmaları ve bunların neticesi olarak dönemin ekonomik performansı incelenmiştir. Son bölümde ise 24 Ocak 1980 kararları ile ülke ekonomisinde yer alan Neoliberal politikalar, özelleştirmelerle küresel dünya ekonomisi entegrasyonu analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, hükümetler, Türkiye ekonomisi

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to investigate the economic performance of the Turkish economy during the Republican period between 1923-2012. In the first part of the thesis, economic performance and economic growth constraints between the years 1923-1950, in which the economic heritage of Ottoman State was effective, were examined. Under this heading, the innovations and new economy policies that were put forth to steer Turkish economy has been analyzed in detail. In the second part, the period of 1950's through 1980's was handled. This period represents the transition of political ecosystem to multiparty political system which was designed to provide economic and political competition. In this vein, in 1950-1980 period, the successive governments, liberal policies, political instability, crisis, IMF stand-by agreements and as a consequence of all these changes, the economic performance of Turkey was evaluated. In the last part, the regulations, Neoliberal economy policies, and privatization strategies which were announced on 24 January 1980 as well as integration with the global economy were discussed.

Key Words: Turkish Republic, Governments, Turkish Economy

KISALTMALAR

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP : Anavatan Partisi

AP : Adalet Partisi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

DYP : Doğru Yol Partisi

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

MGK : Milli Güvenlik Kurulu

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TL : Türk Lirası

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TCMB : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1923-1950 İnönü Hükümetleri 8
Tablo 2: 1923-1950 Hükümetleri Dönemi: Osmanlı Mirası ve Büyüme Kısıtları Dış Ticaret Göstergeleri 15
Tablo 3: 1949-1950 İnönü Hükümetleri Dönemi Para Stoku (Milyon TL) 19
Tablo 4: Osmanlı Borçlarının Devletler Arasındaki Taksimi 24
Tablo 5: 1923-1950 Hükümetleri Dönemi Savunma Sanayi Kuruluşları 31
Tablo 6: 1950-1960 Demokrat Parti Hükümetleri 36
Tablo 7: Cemal Gürsel Hükümetleri 37
Tablo 8: 1961-1965 Dönemi kurulan Hükümet Listesi 38
Tablo 9: Demirel Hükümetleri 38
Tablo 10: Askeri Müdahale Hükümetleri ve Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri 39
Tablo 11: 1950-1960 Menderes Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH Yüzdelik Oranlar (Cari Fiyatlarla, Milyon TL ve Yüzdelik Oranlar) 43
Tablo 12: 1960-1961 Cemal Gürsel Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL) 44
Tablo 13: 1962-1966 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi GSMH Göstergeleri 45
Tablo 14 : 1962-1965 İnönü Koalisyon Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL) 45
Tablo 15: 1962-1966, 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi GSMH Artış Hızlar (%) . 47
Tablo 16: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL ve Yüzdelik Oranlar) 47
Tablo 17: 1971-1980Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi GSMH Artış Hızlar (%) 48
Tablo 18: 1971-1980Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL ve Yüzdelik Oranlar) 49
Tablo 19: 1950-1960 Menderes Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri 50
Tablo 20: 1960-1961 Cemal Gürsel Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri 51
Tablo 21: 1963-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Dış Ticaret İthalat Birleşimi 52
Tablo 22: 1963-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Dış Ticaret İhracat Birleşimi 52
Tablo 23: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Dış Ticaret Göstergeleri 53
Tablo 24: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret İhracat-İthalat Birleşimi.. 53
Tablo 25: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri 54
Tablo 26: 1971-1980Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri 56
Tablo 27: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri İktisadi Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler (12 yaş ve üzeri nüfus, Bin Kişi) 58
Tablo 28: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi İktisadi Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler (12 yaş ve üzeri nüfus, Bin Kişi) 59
Tablo 29: 1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi İktisadi Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler (12 yaş ve üzeri nüfus, Bin Kişi) 60
Tablo 30: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Para Arzı (Milyon TL) 63
Tablo 31: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Fiyat Artışları (%) 63

Tablo 32: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Para Stoku (Milyon TL) 64
Tablo 33: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları (Milyon TL) 65
Tablo 34: 1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyon Hükümetleri Dönemi Para Stoku (Milyon TL) 66
Tablo 35: 1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları 67
Tablo 36: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Kamu Kesimi Gelirleri (GSMH içerisinde % payları) 69
Tablo 37: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Kamu Kesimi Harcamaları (GSMH içerisinde % payları) 70
Tablo 38: 1965-1967 Demirel Hükümetleri Dönemi Kamu Gelirleri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL) 70
Tablo 39: 1968-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Kamu Gelirleri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL) 71
Tablo 40: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Kamu Harcamaları (Cari Fiyatlarla, Milyon TL ve Yüzdelik Oranlar) 72
Tablo 42: 1972-1977 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Kamu Harcamaları (Cari Fiyatlarla, Milyon TL) 74
Tablo 43: Türkiye'nin IMF ile yaptığı Stand-By Anlaşmaları 77
Tablo 44: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları 78
Tablo 45: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayıları 79
Tablo 46: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları 80
Tablo 47: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi; Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayıları. 80
Tablo 48: 1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları 81
Tablo 49: 1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi i; Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayıları 82
Tablo 50: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde İlkokul, Ortaokul, Genel Liseler, Mesleki-Teknik Liseler ve Yüksek Öğretim Öğrenci Sayıları 84
Tablo 51: 1965-1971 Demirel Hükümetleri döneminde İlkokul, Ortaokul, Genel Liseler, Mesleki-Teknik Liseler ve Yüksek Öğretim Öğrenci Sayıları 85
Tablo 52: 1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi İlkokul, Ortaokul, Genel Liseler, Mesleki-Teknik Liseler ve Yüksek Öğretim ÖğrenciSayıları 86
Tablo 53: 1950-1960 Menderes Hükümetleri Dönemi Savunma Sanayisi için; 88
Tablo 54: Ülkeye Gelen Yabancı Sermaye (Bin TL) 92
Tablo 55: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Ülkeye Gelen Yabancı Sermaye 94
Tablo 56: 1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan Yararlanan Firmaların Sektörel Dağılımı 95
Tablo 57: 1983-1991 Özal Hükümetleri Listesi 96
Tablo 58: İkinci Kısa Ömürlü Koalisyon Hükümetleri 97
Tablo 59 :2000-2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi 97
Tablo 60: GSMH Sektör Payları, (Cari Fiyatlarla) 98
Tablo 61: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi GSMH (Sabit Fiyatlarla)Büyüme Hızları 99

Tablo 62: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi, GSMH'da Sektör Payları, Cari Fiyatlarla99
Tablo 63: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi GSMH (Sabit Fiyatlarla)Büyüme Hızla 100
Tablo 64: İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL ve Yüzdelik Oranlar) 101
Tablo 65: 2002-2012 Sonrası Erdoğan Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (1987 Temel Fiyatlarıyla) 102
Tablo 66: 1980-1983 Askeri Müdahale Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri 103
Tablo 67: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri 104
Tablo 68: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri 105
Tablo 69: 2002-2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Hacmi (Bin ABD $) 106
Tablo 70: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi İktisadi Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler (12 yaş ve üzeri nüfus, Bin Kişi) 107
Tablo 71: 2002 ve Sonrası Erdoğan Hükümetleri Dönemi İstihdama İlişkin Bazı Göstergeler (Bin) 109
Tablo 72: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Para Stoku (Milyon TL) 110
Tablo 73: 1980-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları 111
Tablo 74: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Para Stoku (Milyon TL) 112
Tablo 75: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları 113
Tablo 76: 2002 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Para Stoku 114
Tablo 77: 2002 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Tüfe/Tefe Değerleri 114
Tablo 78: Erdoğan Hükümetleri Dönemi Enflasyon hedeflemesi 115
Tablo 79: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Kamu Gelirleri (1983 Fiyatlarıyla, Milyon TL 116
Tablo 80: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Kamu Harcamaları (1983 Fiyatlarıyla, Milyon TL) 117
Tablo 81: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Kamu Gelirleri 119
Tablo 82: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Kamu Harcamaları (Milyon TL) 119
Tablo 83: 2002-2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Genel Devlet Toplam Gelirleri (Bin TL) 120
Tablo 84: 2002 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Özelleştirme Gelirleri(Bin Dolar) 121
Tablo 85:2002 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Genel Devlet Toplam Harcamaları (Bin TL) 122
Tablo 86: 1980 ve 1991 Özal Hükümetleri Dönemi Borç Stoku 123
Tablo 87: 1992 ve 2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Borç Stoku 124
Tablo 88: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Türkiye Brüt dış borç stoku (Milyon Dolar) 125
Tablo 89: 2002 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Borç Stoku 126
Tablo 90: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları 127
Tablo 91: 1980-1991 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi i; Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayıları. 128

Tablo 92: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları..... 129
Tablo 96: 2006 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Milli Savunma Bakanlığı-Düzey Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları-Yeni Tanım (Bin TL) 132
Tablo 97: Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımlar(Milyon ABD Doları)..... 135

GİRİŞ

Tarih boyunca ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, büyümeleri, genişlemeleri hatta yıkılışları dahi büyük oranda ülke ekonomik politikaları ve söz konusu politikaların uygulanışları ile yakından ilgilidir. Ülkelerin iktisadi gelişmişlik düzeylerini etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı ihracat, ithalat, kamu gelirleri, kamu giderleri, işsizlik oranı, eğitim ve sağlık harcamaları gibi birçok etkeni barındırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, 1923-2012 yılları arasında kurulan çeşitli hükümet yapıları (tek partili hükümet, çok partili hükümet, koalisyon hükümetleri) doğrultusunda ülke iktisadi bakımdan önemli kırılma noktaları göz önünde bulundurularak Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisi analizi edilmesidir. Ülkenin bulunduğu ortam, ekonomiye yön vermek üzere yapılan politikalar ele alınmış ve ekonomik veriler doğrultusunda anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışma üç bölüm olarak planlanmıştır. Birinci bölümde Türkiye Cumhuriyetinin, 1923-1950 hükümetleri dönemi, Osmanlı mirası üzerine kuruluşu ve büyüme kıstasları üzerinde durulmuştur. Kurtuluş Savaşı vererek yeni kurulan bir devletin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını oluşturmasının yanında gelişmiş ülke seviyelerine getirilmesi için yapılan politikalar anlatılmıştır. Ekonomiye yön verilmesi için yapılan ilk ekonomik kongre olan İzmir iktisat kongresi ve Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planlarının etkisi ile oluşan ekonomik veriler incelenmiştir. Aynı zamanda dış ticarette devletçilik ilkesi, istihdamda yapısal sorunlar, para politikası, maliye politikası, Osmanlı devletinden kalan borçların tasfiyesi, sağlık ve eğitim reformları, savunma harcamalarının arttırılması ve doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesi konu başlıklarına yer verilmiştir.

İkinci bölümde 1950-1980 hükümetleri döneminde uygulama alanı bulmuş liberal politika etkileri, ilk askeri müdahale yılları, ilk koalisyon hükümetleri dönemi, ilk Morataryum ile siyasi ve ekonomik hayatta belirsizliklerin hükümet çerçevesinde, ekonomik verilerle analizi yapılmıştır. Söz konusu dönemde yer almış hükümetlerin, iktisadi büyüme kısıtları, dış ticarette liberal uygulamalar, işsizlikle mücadele,

enflasyon ve fiyat artışları, maliye politikalarında bütçe açığı sorunu, ekonomik kriz: dış borçlanma ve IMF ile ilişkiler, sağlık ve eğitim politikaları, savunma harcamaları, doğrudan yabancı yatırımlar başlıkları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise değişen dünya ekonomisine ayak uydurmak, yabancı sermayeyi çekmek üzere Neoliberal politikaların yer aldığı 1980-2012 hükümetleri dönemi ekonomik verilerle incelenmiştir. Küresel dünya ekonomisine entegrasyon süreci ile birlikte iktisadi büyüme, dış ticaret dengesi, istihdam ve işsizlik, enflasyon ve fiyat gelişmeleri, kamu harcamaları ve vergiler, borçlanma politikası, sağlık ve eğitim politikaları, savunma sanayi ve savunma harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlar konu analizleri yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1923-1950 HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ: OSMANLI MİRASI VE BÜYÜME KISITLARI

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı devletinden miras kalan dinamikler üzerine kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti dönemlerini incelemeye başlamadan önce Osmanlı devletinden devir aldığı ekonomik ve sosyal yapı hakkına bilgi verilecektir.

Osmanlı devleti ilk dönemlerinde uç beyliğinden üç kıtaya yayılan, ekonomisi tarım üzerine kurulmuş, İslam'ı yaymak, başta olmak üzere ''gaza'' geleneği çerçevesinde kurulmuş bir devlettir. Üç kıtaya yayılması, güçlü merkezi idari yapı oluşturmasına izin vermemiştir. Merkezden uzaklaştıkça yönetimde yörenin geleneklerine göre idari ve sosyal yapı devam ettirilmiştir. Geniş topraklara sahip olması para sisteminde de daha esnek bir politika izlenmesine neden olmuştur. Osmanlı devletinin iktisadi politikalarının asıl amacı; iaşelerinin sağlanması, vergi düzenin sağlanması, ihracatın özendirilmesi, sürekli ve istikrarlı para arzının oluşturulması şeklinde tanımlanabilir (Pamuk, 1999: 10).

Ekonominin sürekliliği için para arzının belirli bir düzeyde olması gerektiği görüşünde olan Osmanlı devleti para hareketlerini sürekli kontrol etmişlerdir (Pamuk, 1999: 18). Avrupa da yaşanana gelişmeleri takip edemeyen Osmanlı devleti zamanla diğer devletlerin gerisinde kalmıştır. Avrupa da yaşanan üretim bolluğu ile ucuz mallar kullanımı yaygınlık kazanmasının yanında söz konusu mallara her kesimin ulaşmasına olanak sağlanmıştır. Halk, üretmek yerine daha ucuza elde edebildikleri Avrupa mallarına yönelerek tüketici toplum olma yolunda ilerlemiştir (Kazgan, 2005: 20). Artan tüketim, para ve finansman ihtiyacını büyümesine neden olmuştur. Osmanlı devletinin geniş topraklara sahip olması tek ve istikrarlı bir para politikası

oluşturmasına olanak vermemiştir (Pamuk, 2017: 14). Artan para ve finansman ihtiyacı ve mali bunalımların yaşanması ile Osmanlı devleti, kıymetli maden girişine öncelik vermiş, çıkışı yönünden caydırıcı yasaklar ve tedbirler almıştır. Ülkede yaşanana maden darlığının baş göstermesiyle ile kıymetli eşyalar darphanelere götürülerek para basımında kullanılmıştır (Tabakoğlu, 2015: 427). Para arzında yaşanan artışlara karşı Osmanlı devleti, tağşişlere gidilerek;

a) Mali açıkların kapatılması ve gelir getirmesi,
b) Artan para kullanımını karşılanması,
c) Enflasyondan kazanç elde eden kesimlerin spekülasyon yapmaları,
d) Darphane sisteminde ve işletimindeki düzensizlikler,
e) Sikkelerdeki tağşişler (Pamuk, 2017: 46).

Osmanlı devletinin yıkılışına kadar para tağşiş işlemleri bütçe açıklarını finanse etmede yeterli olamayınca yerine kaime çıkarılmasına karar verilmiştir (Yavuz, 2009: 205). Kaimelerden de istenen gelir elde edilemeyince borçlanma sistemleri ile para sistemi istikrara kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı devletinde hazine gelirlerinin toplanmasındaki zorluklar, yaşanan askeri düzenin değişmesi, savaşların artması ve uzun yıllar sürmesi bütçe açıklarına neden olmuş, yaşanan bütçe açıkları için iç borçlanma yoluna gidilmiştir. İç borçlanmada dönemin sarraflarından başlanılarak Osmanlı devleti borçlanma serüvenine girmiştir. Başlanılan bu borçlanma sarrafların gittikçe ülke ekonomisinde yer almasına hatta kimi zaman ülke ekonomisinde söz sahibi olduğu söylenmesi hiçte yanlış olmayacaktır. Osmanlı devletinde, sarrafların yalnızca hazinenin değil, yüksek memurlardan, halka kadar finansman ve kredi sağlayan bir kuruluş olduğu görülmektedir. Belirli süre sarraflar Osmanlı devletini iç borçlanmasında yer alsalar da savaşlar ve harcamalar arttıkça gerekli harcamaları karşılayamaması üzerine dış borçlanma gündeme gelmiş ve ülke kalkınması için yapılacak yeniliklerde ve işletme kuruluşların finansmanında dış borçlanmaya başlanmıştır. Osmanlı devleti Sarrafların aracılığı ile 1854 yılında ilk dış borç alınmıştır. Galata Bankerleri aracılığını yaptığı borç için komisyon alarak Osmanlı devletine hem iç borçlanmasında finansman olarak yer almışlar hem de dış borçlanmada aracılık yaparak kendilerine gelir sağlamışlardır (İpek, 2011: 6).

Osmanlı devleti aldığı borçları gelir getirici yatırımlar yapmak yerine, önceki kullandığı borçların finansmanında ve saray ihtiyaçlarını karşılamakta kullanmışlardır. Borçların ödenememesi üzerine Morataryum (1876) ilan etmiştir. İç borçlanmada alacaklıların borçlarının karşılanması için Rüsumu Sitte İdaresi kurulmuştur. Rüsumu Sitte İdaresinin işleyişinin düzenli olması ve iç borçların ödenmesi Avrupalı tahvil sahiplerin ilgisini çekerek, denetiminin kendilerine geçmesi yönünde Osmanlı devletine baskı yapılması sonucu denetimi Avrupalılara geçerek ismi değiştirilmiş ve Duyun-u Umumiye İdaresi olarak işleyişine devam etmiştir. Bu idarenin asıl amacı devlet gelirlerinin belirli bir kısmını borçluların alacaklarını ödemek olsa dahi kısmen Osmanlı devletinin kısa süreli kredi ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Söz konusu dönemde savaşların artması ile savunma masrafları artarak devam etmiştir. Duyun-u Umumiye ile devlet gelirlerinin nerede ise %20 si bu idarenin denetiminde olması akabinde I. Dünya savaşının patlak vermesi askeri harcamaların daha da artmasına neden olarak borçlanmayı zorunlu hale getirmiştir (Pamuk, 2007: 157). Artan giderleri karşılamak için vergileri arttırma yoluna gidilmiştir.

Osmanlı devletinden yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, sınırları içersin de yer alan sanayi tesisleri; 7 dokuma fabrikası, 2 pamuk iplik fabrikası, 30 ham ipek atölyesi, 1 ipekli dokuma fabrikası, 2 yağ imalathanesi, 2 sabun imalathanesi, 35 matbaa, 8 sigara kağıt fabrikası, 5 maden eşya atölyesi, 20 un değirmeni, 1 buz imalathanesi, 1 bira fabrikası, 3 kireç ve tuğla imalathanesi, 7 kutu imalathanesi, 2 porselen imalathanesi, 11 tabakhane, 7 marangoz ve doğrama atölyesi, 5 çeşitli dokuma fabrikası ve 1 kimyasal ürün fabrikası yer almıştır (Tokgöz, 2004: 10).

Hizmetler sektöründe de pek gelişme olmaması ve olan kaynaklarında yabancı sermayelerde toplandığı görülmektedir. Bankacılık, ulaştırma, altyapı yatırımları gibi hizmet sektörleri ağırlıklı olarak ülke yatırımlarında yer alsa da demir yollarına daha çok önem verilerek gelişmesi sağlanmıştır. Demir yollarında, iç güvenliği sağlamada savaş yada isyanlarda asker ulaşımının gibi kolaylık sağlayacağı düşüncesi ile önem verilmiştir. Osmanlı devleti, demiryolu şirketlerinin cezp etmek için kilometre garantisi uygulaması yapmış fakat umulan yarar sağlanmamıştır (Kazgan, 2006: 111) Kilometre garantili demiryolları Avrupalı ülkeler için cazip gelmekte, ürettikleri

mallar için pazarları genişlemekte ve ham madde ulaşımı için fayda sağlanmaktadır (Pamuk, 2015: 237).

Osmanlı devleti, Avrupalı devletlerden geri kalmasının yanında Avrupalı devletlere tanınan kapitülasyon içerikleri dahi Avrupalı devletler ile ortaklaşa karar verilerek oluşturulmuştur. Avrupalı devletlerin ticari üstünlükleri neticesinde iç üretimin gerilemesine ve yerli malların ithal mallarla rekabet edememesine neden olmuştur. İmzalanan Baltalimanı antlaşmasından önce ihracat ve ithalat üzerinden %3 oranında vergi alınır iken iç gümrük vergisi (imparatorluk içerisinde malların bir bölgeden başka bir bölgeye götürülmesidir) % 8, ihracata konan vergi %12 ye çıkmakta, ithalattan alınan vergi ise %8 olarak belirlenmiştir (Pamuk, 2015: 206).

Bu durumlar göz önüne alındığında, Osmanlı devletinden, Türkiye Cumhuriyetine kalan, büyük çoğunluğu kaybedilen topraklar, para sistemindeki bozukluklar ve kıtlıklar, üretim kaynağı olan tarım sisteminin bozulması ve üretim yetersizliği, yüksek vergiler, askeri kayıplar, azalan nüfus, ithalata bağımlı bir ülke, sermaye yetersizliği, gibi birçok olumsuzluklar yer almaktadır. Osmanlı devletinden sanayi ve hizmetler sektörlerinde de Avrupalı devletlerin gerisinde kaldığı, bunun nedeni olarak ise iç üretimin ithal mallar karşısında rekabet edememesi ve ithal malların yurtiçi mallarına kıyasla daha ucuz olmasından kaynaklanmaktadır.

Osmanlı devletinden devir alınan ekonomisi hakkında verilen bilgiler ışığında, savaştan çıkmış ve ekonomik sorunları olan bir devletin çağdaş ve ileri düzeye getirmek, üzere 29 Ekim 1923 Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Cumhuriyet ilan edilmiştir. O dönemdeki hükümetlerin amacı milli ekonomi oluşturma olmuştur. Lozan Görüşmelerinin duraksadığı bir dönemde, ekonomide; sanayileşme ve Müslüman Türk burjuvazisinin oluşması temel amacı ile 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir (Pamuk, 2007: 166). Bu kongre ile Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yapılmıştır. Söz konusu kongrede Türkiye Cumhuriyetinin ekonomi politikaları oluşturularak izleyecekleri yol haritalarını oluşturmuşlardır. Kongreye; tacirler, çiftçiler, işçiler, sanayiciler katılarak istekleri ve ülke refahı göz önünde tutularak Misak-ı İktisadi Esaslar oy birlikleri ile kabul edilerek Türkiye

Cumhuriyetinin ekonomi yapı taşlarını İzmir İktisat Kongresinde atmışlardır (Hatiboğlu, 2008: 12).

Misak-ı İktisadi maddeleri dönemin dergi ve gazetelerinde basılmıştır. İçeriği; Türk halkının üretiminin kendi yaptığı, tahribat yapmadığı, Türklerin ilim ve irfan ışığında ilerlediği, topraklarının Türk halkının hazinesi olduğu, Türk halkının çalışkan ve doğru olduğu gibi görüşleri de yer almaktadır (Koç, 2000: 152-153).

1922-1923 yılları arasında Lozan Barış Antlaşması ile uluslararası ekonomi ölçütünü de belirleyecek olan Türkiye Cumhuriyeti söz konusu antlaşmayı uzun süren görüşmeler sonucunda imzalanmıştır (Eroğlu, 2010: 24). Lozan antlaşma ile kapitülasyonlar belirli süre sonunda kaldırılması, Osmanlı devletinden kalan borcun ise Osmanlı devletinden ayrılarak yeni kurulan devletlere bölünmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti büyük çoğunluk olan borcu 1929 yılından sonra ödemeye başlamasına ve gümrük tarifelerinin yürürlükteki düşük tarife üzerinden olması şartı ile Türkiye Cumhuriyeti kendi ticaret ve ekonomi politikalarını bağımsız bir şekilde oluşturulması taraflarca kabul edilmiştir (Pamuk, 2007: 166-167). Lozan Barış Antlaşması ile 1929 ekonomik buhrana kadar ekonomi bağımsızlığını tam olarak dış etkenlerden arındıramamıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin ilk hükümeti kurma görevi İsmet İnönü, toplamda 7 Hükümet kurarak 1937 ‘ye kadar bu hükümetlerin başında yer almıştır. Ahmet FİKRİ TÜZER Hükümetinin 08.07.1942-09.07.1942 tarihleri arasında 1 günlük hükümeti sayılmaz ise 1923-1950 yılları arasında 18 hükümet görev yapmıştır.

Tablo 1: 1923-1950 İnönü Hükümetleri

Sıra	Hükümet	Dönem		Parti/ Partiler
1	I. Mustafa İnönü Hükümeti	30.10.1923	06.03.1924	CHP
2	II. Mustafa İnönü Hükümeti	06.03.1924	22.11.1924	CHP
3	Ali Fethi Okyar Hükümeti	22.11.1924	03.03.1925	CHP
4	III. Mustafa İnönü Hükümeti	03.03.1925	01.11.1927	CHP
5	IV. Mustafa İnönü Hükümeti	01.11.1927	27.09.1930	CHP
6	V. Mustafa İnönü Hükümeti	27.09.1930	04.05.1931	CHP
7	VI. Mustafa İnönü Hükümeti	04.05.1931	01.03.1935	CHP
8	VII. Mustafa İnönü Hükümeti	01.03.1935	01.11.1937	CHP
9	I. Mahmud Celal Bayar Hükümeti	01.11.1937	11.11.1938	CHP
10	II. Mahmud Celal Bayar Hükümeti	11.11.1938	25.01.1939	CHP
11	I. Refik İbrahim Saydam Hükümeti	25.01.1939	03.04.1939	CHP
12	II. Refik İbrahim Saydam Hükümeti	03.04.1939	08.07.1942	CHP
-	Ahmet Fikri Tüzer Hükümeti	08.07.1942	09.07.1942	CHP
13	I. Mehmet Şükrü Saraçoğlu Hükümeti	09.07.1942	09.03.1943	CHP
14	II. Mehmet Şükrü Saraçoğlu Hükümeti	09.03.1943	07.08.1946	CHP
15	Mehmet Recep Peker Hükümeti	07.08.1946	10.09.1947	CHP
16	I. Hasan Hüsnü Saka Hükümeti	10.09.1947	10.06.1948	CHP
17	II. Hasan Hüsnü Saka Hükümeti	10.06.1948	16.01.1949	CHP
18	Mehmet Şemsettin Günaltay Hükümeti	16.01.1949	22.05.1950	CHP

1.1.İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE PLANLI KALKINMA

Ekonomik bağımsızlığın en önemli ve öncü iş olduğunu bilen Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, İzmir iktisat kongresi düzenleyerek her iş kolundan temsilcilerle beraber ekonominin politikalarını düzenleyerek bu doğrultuda adımlar atmaya başlamıştır. Osmanlıdan devir alınan ekonomide iş gücünün tarım sektöründe yer aldığı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde ise tarım sektörünün yanında sanayi sektörünün de ilerlenmesi yönünde hedefler konmuştur.

1923 yılında İzmir İktisat Kongresi tüccar, çiftçi, sanayi alanında çalışanların yer aldığı 1135 temsilci ve üst düzey bürokratların katılımlarıyla yapılmıştır. Kongrede asıl amaç yalnız ülkenin iktisadi olarak büyümesi için çalışmalar olmayıp, toplumsal güveni de oluşturmaya çalışılmıştır (Koç, 2000: 152).

Türkiye Cumhuriyeti, 1929 yılına kadar Lozan Barış Antlaşmasında geçerli maddeler gereğince liberal bir ekonomi kabul etmiştir. Ekonominin temel hedefi; özel sektörü desteklemek ve özendirmek amacı ile sınırlı devlet müdahaleciliği olmuş olsa da ekonominin koşulları ve özel sektörün kıt sermayesi ile bu mümkün gözükmemiştir (Pamuk, 2012: 181).

Tarım, Osmanlı devletinin birinci ihraç ürünü olarak ihracatta yerini almıştır. Artı değer yarattığı sektör olarak görülmesi, verginin tarım sektörü üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur (Eren, 2017: 295). Ancak tarım üretimi son derece ilkel ve emek yoğun olarak işlenmiştir. Tarım sektöründe kimi yerlerde büyük toprak sahipleri yer alırken kimi yerlerde küçük toprak sahipleri yer almış ve bütüncül bir piyasası oluşmamıştır. Buda tarımın gelişmemesine ve Avrupalı devletlerin gerisinde kalmasına yol açmıştır.

Tarım sektörü geçim kaynağı olması ile önem arz etmekte buda tarım üretiminin ülke ekonomisindeki önemini göstermektedir. Tarım sektöründe yapılacak değişiklikleri belirlemek için İzmir İktisat Kongresinde her kesimden katıldığı gibi çiftçilerden de temsilciler katılarak konuşulan konuları genel olarak;

- Uygulama eğitimlerinin verilmesi,
- Güvenliğinin genel olarak sağlanması,

- Tarımı köstekleyen ve üreticiyi caydıran ağır vergi olan Aşar vergisinin kaldırılması,
- Ziraat Bankasının tarımı destekler şekilde katkıları ve kredi olanakları sağlaması,
- Pazarlara ulaşımın rahat olması için; ulaştırma ağı oluşturularak yaygınlaştırılması,
- Tarım arazilerin genişletilmesi ve üreticilere dağıtılması,

Kapitülasyonlarla yerli üretimi daha pahalı hale gelmesini sağlayan uygulamaların son bularak, düzenlemelerin yapılması böylelikle, yerli üretimin desteklenmesi hedeflenmiştir (Balcı, 2007: 30).

Türkiye cumhuriyeti iktisadi olarak ilk adımı İzmir İktisat Kongresinde de yer alan ve Osmanlı devletinin gelirlerinde büyük paya sahip olan tarım üzerinden alınan aşar vergisi ile hayvan üzerinden alınan ağnam vergisinin 1924 yılında kaldırılması olmuştur. Söz konusu vergi gelirlerini dolaylı olarak diğer tüketim mallarına ve hizmetlerine dağıtmıştır (Pamuk, 2012: 176-177). Ekonomik politika olarak aşar ve ağnam vergisinin kaldırılması tarım üreticisinin, üretime heveslendirilmesi için attığı büyük bir ekonomik adım olarak yer almıştır. Aşar vergisi üretimi etkilemekte, kırsal kesimde oluşabilecek sermaye birikiminin önüne de geçmiştir (Topuz, 2007: 380).

Tarım piyasası oluşturmak üzere 1923-1932 yılları arasında oluşturulan "zahire ve hububat borsaları" oluşabilecek spekülatif hareketleri önlemiş ve fiyatlar hakkında bilgi vermiştir. Bunu yanında yine aynı dönemlerde kooperatif nizamnamesi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kooperatifçiliğe girişi olarak bilinmektedir (Topuz, 2007: 381).

Sanayi kolunda da yukarıda belirtildiği gibi Osmanlı devletinden kalan üretim; küçük yapılı üretim şeklinde yer almıştır. Türkiye Cumhuriyetinde yeterli sermaye bulunmamakla birlikte sermayeyi işleyecek bilgi beceriye sahip kalifiyeli eleman da bulunmamaktaydı (Hatiboğlu, 2008: 13). Avrupalı devletlere tanınan kapitülasyonlar ve ithal malların yurt içi mallarına kıyasla düşük ücretli olmaları üretimi gittikçe gerilemesine neden olmuştur. İzmir İktisat Kongresinde, sanayi kesiminin gelişmesi ve ithal mallarla rekabet eder konuma gelmesi için;

- Gümrük yasası çıkarılıp gerekli düzenlemeleri yapmak,
- Ara ve yatırım mallarına katılan malların gümrük vergilerinin düşük tutulması yada alınmaması,
- Gerekli finansman ve kredi ihtiyacını sağlayacak bankalar kurulması,
- Sanayi alanına kalifiyeli eleman sağlanması için okullar açılması,
- Teşvik-i Sanayi kanunu geliştirilmesi,

Ticaret kesiminde yer alan temsilcilerin de kendi meslek gruplarına ait bir kısım görüş ve istekleri;

- Ticaretin gelişmesi ve ithal mallara karşı rekabetin sağlanması için gümrük politikasının üretim maliyetlerinin dikkate alınarak yapılması gerektiği,
- Pazar için gerekli olan ulaştırma maliyetlerini azaltılması ve sürenin kısaltılması için gerekli ulaştırma altyapısının kurulması,
- Tütün ekimi ve ticaretinde kuralların esnetilmesi
- Ticaret için gerekli olan bankacılık ve kredi işlemlerinin genişletilmesi,

İzmir İktisat Kongresinde ye alan bir diğer grup ise işçi kesimidir. İşçilerin kendi istek ve hakları için;

- Çalışma yaşı olarak en küçük çalışma yaşını 12 olması gerektiği,
- İş saatlerinin gün içerisinde 8 saat olması,
- Günde 8 saat çalışmayı aşması durumunda işçiye ek ödeme yapılması,
- Yıllık izinlerinin belirli süreye ve ücretli olarak yer almasının,
- Sendika ve gerekli derken kuruluşlarına izin verilmesi,

İzmir İktisat Kongresinde yer alan gruplar kendi sektörleri için olmasını istedikleri maddeleri görüşüp oy çokluğu ile kabul edilmesini sağlamışlardır (Ökçün, 2003: 12). Kongrede alınan kararlar ülke içi 'Milli ekonomi' oluşturulmaya çalışılsa da yabancı sermayenin karşısında olmadıklarını belirtmişlerdir.

Sanayileşmenin oluşması için devletin İzmir İktisat Kongresinde aldığı kararların yanında 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Yasası girişimcileri desteklemek için birçok teşvikler sağlamıştır. Sanayileşmenin finansmanı olarak 1924 yılında Türkiye İş Bankası faaliyetlerine başlayarak gerekli fonlamayı yapmıştır (Balcı, 2007: 36-37). 1934 yılları devletçilik döneminde sanayi oranları, artmış ve sanayinin GSYH içerisindeki payı %9.1 seviyelerine çıktığı görülmüştür (Tezel, 2015: 328-329).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Lozan Barış Antlaşmasının da bulunması ile 1930'lara kadar liberal bir ekonomi olması sanayi sektörünün gelişmesine olanak vermemiştir. 1929 Ekonomik buhranından sonra Türkiye Cumhuriyeti ekonomisini dışa kapanarak, devlet yardımları ile bir sanayileşme yolunda ilerlemenin doğru ve hızlı olacağı kabul edilmiş ve devletçilik dönemi olarak bilinen bu dönemde artık devletin yer aldığı ekonomik modeller oluşturulmuştur.

Devletçi politikaların amaçları; ekonomik bağımsızlık, sürekli kalkınma ve büyüme olarak benimsenmiştir (Eroğlu, 2010: 29). İnönü Hükümetleri dönemi olarak bilinen bu dönemlerde V. ve VI İnönü Hükümetleri döneminde de yer alan devletçiliği benimsenmesi, BBSP oluşturularak, ithal ikameci bir sanayi planı dahilinde oluşturulması istenmiştir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanılması için Sovyet uzmanlar tarafından rapor hazırlanmış ancak çalışma ile yetinmeyip Amerikan iktisatçıların oluşturduğu uzmanlar gurubunun bulgularının da raporları dikkate alınmıştır. İki rapor neticesinde uygulamaya konan sanayi planı yer seçimlerinde ve kapasite oranlarındaki uyuşmazlıklar neticesinde kapasite kullanım oranlarının altında kalmıştır (Tezel, 2015: 354-365).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile tarım ve hizmetler sektörleri yerine yalnızca sanayi sektörü üzerinde durulmuştur. Sanayi Planı ile hammaddelerin yurt içinde üretilmesi, sanayinin yüksek sermaye ve teknolojik girdiler kullanılarak yapılması ve kapasitelerinin yüksek oranda olmaları hedeflenmiştir (Yücel, 2014: 26-27). BBYSP ile dokuma sektörü, maden sektörü, kağıt sektörü, kimya sektörü ve taş-toprak sektörüne öncelik verilmiştir (Özçelik ve Tuncer, 2007: 261).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında kurulan, kurum ve kuruluşların yatırımlarında sınırlı dış kaynak kullanımına gidilmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planındaki yaşanan olumsuzluklara rağmen devletçilik ile hazırlanan İkinci Sanayi Planı uygulanmaya çalışılmış fakat bu süre zarfında İkinci Dünya Savaşının ortaya çıkması ile bu sanayi planında da istenen gelişme sağlanamamıştır (Pamuk, 2012: 189). İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, birinci plana kıyasla daha geniş kapsamlı bir program olmuştur. Birinci planda daha çok yer alan dokuma ve tekstil yerine madencilik, sanayi sektör guruplarının gelişimine öncelik verilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planının da ana hedefleri olarak iktisadi kalkınma için ileri düzey sanayinin kurulup gelişmesi, teknik altyapının oluşturulması, Türkiye'nin gerekli enerjisini karşılayacak enerji santrallerinin yer alması, hayvancılık ve tarım faaliyetlerinin gelişmesi yönünde çalışmalar olarak özetlenebilir. İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı kısaca "Üç Siyah" şeklinde formüle edilmektedir. Bunlar kömür, demir-çelik ve petroldür (Özyurt, 1981: 131). Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planında 45 milyon liralık yatırım yapılır iken, İkinci planda 112 milyon liralık yatırım yapılmıştır (Yücel, 2014: 33).

Türkiye Cumhuriyeti savaşa girmese dahi savaşa hazır olacak şekilde savunma harcaması yapması iktisadi olarak sanayi gelişimine ve yatırımlara kaynak ayırmada zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarında büyüme hızı yüksek iken İkinci Dünya Savaşı ile Ekonomi büyüme hızı düştüğü görülmektedir (Boratav, 2003: 80-81).

1.2.DIŞ TİCARETTE DEVLETÇİLİK İLKESİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik olarak, tarımın ilkel koşullarda ve emek yoğun bir şekilde yapıldığı, sanayi alanında dışa bağımlı olan bir ülke olmasına karşın Avrupalı devletler de ise tarım üretimi ve sanayi üretimi ileri düzeydedir. Ülke içerisinde üretilen malların ithal mallarla rekabet edememesi, söz konusu dönemde ithal mallar tercih edilmesine neden olmuştur. İnönü Hükümetleri döneminde ekonomide liberal politikalarla başlanılsa bile 1929 buhranı ile zamanla liberalleşme yerini devletçilik politikalarına bırakmıştır.

İzmir İktisat Kongresi ile oluşturulmaya çalışılan, Müslüman Türk burjuvazisinin 1929 Ekonomik Buhranı ve II. Dünya Savaşını ortaya çıkması ile oluşturulamamıştır. 1929 Ekonomik Buhran ile İnönü hükümetleri Devletçilik politikasını benimsemiştir. Yabancı sermaye ile gerekli ekonomik finansman sağlanmaya çalışılmıştır.

Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayi teçhizatlarında yer alan gümrük vergisi, 1929 yılından itibaren ise tüm makine ve araçlarda kaldırılmıştır. 1930 dönemleri

itibari ile dışa kapalı bir ekonomi oluşturulması için dış ticarete sıkı önlemler getirilmesinin yanı sıra ithalat kotaları da Türkiye Cumhuriyetinde ilk defa ortaya çıkmıştır.

İthalata kota konulması, alınan yüksek gümrük vergilerinde indirim uygulanması amacı ile bazı ülkelerle ikili antlaşmalar yapılmasına olanak vermiştir. İkinci Dünya Savaşı ile yavaşlayan ekonomi dış ticarette de etki etmiş ve dış ticaret oranlarında düşüşler gözlemlenmiştir. Ancak İkinci Dünya savaşında taraf olmamasına karşın olası savaş durumuna hazırlıklı olması hem Türkiye Cumhuriyetini ekonomik olarak hem de orduya alınan askeri gücün (emek) ekonominin durgunlaşmasına neden olmuştur. Dış ticarette ihracatın yükseleceği, ithalatın azalacağı düşüncesi ile 1946 yılında Türk parasında devalüasyona gidilmiştir. Türk parasının değerini düşürülmesi, istenen etkiyi yaratmamış aksine ithal mallarda artış görülmüştür.

1930-1946 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti dış ticarette fazla vermiş fakat 1946 yılı itibari ile sürekli dış ticaret açığı vermiştir (Eren, 2017:187). 1930-1950 yılları arası devletin ekonomi içerisinde aktif olarak yer aldığı dönem olarak bilinmesinin yanında kapalı bir ekonomiyle ithal ikamesinin yer aldığı yıllardır (Şenkardeşler, 2018: 112).

Tablo 2: 1923-1950 Hükümetleri Dönemi: Osmanlı Mirası ve Büyüme Kısıtları Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat (%)	İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1923	8,9	1,2	137,7	-36,1	58,5,
1924	11,4	13,9	182,9	-18,0	82,1
1925	11,2	14,1	231,7	-26,3	79,6
1926	9,8	12,3	217,8	-25,0	79,4
1927	9,2	12,3	188,5	-27,0	74,9
1928	10,7	13,8	202,0	-25,4	77,6
1929	7,2	11,8	198,4	-48,7	60,6
1930	9,0	8,7	140,9	1,8	102,6
1931	8,6	8,5	120,2	0,3	100,5
1932	8,1	6,9	88,7	7,3	117,8
1933	8,4	6,6	103,2	13,0	128,8
1934	10,0	9,4	141,8	4,2	106,2
1935	9,7	8,9	146,9	5,6	107,9
1936	9,2	7,2	167,3	20,1	127,2
1937	10,0	8,3	99,8	18,7	120,6
1938	7,7	7,9	233,9	-3,9	96,7
1939	6,3	5,9	192,1	7,1	107,7
1940	4,4	2,7	130,9	30,9	161,7
1941	4,0	2,4	146,4	35,7	164,5
1942	2,7	2,4	239,0	13,2	111,7
1943	2,8	2,2	352,1	41,4	126,6
1944	3,5	2,5	304,2	51,7	141,0
1945	4,0	2,3	265,2	71,3	173,5
1946	5,9	3,3	333,5	95,7	180,5
1947	8,3	9,1	467,9	-21,3	91,3
1948	5,8	8,1	471,9	-78,3	71,5
1949	7,7	9,0	538,0	-42,4	85,4
1950	7,6	8,3	549,1	-22,2	92,2

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 437.

1923-1950 yılları arasında yer alan İnönü Hükümetleri Döneminde yapılan sanayi planları ve teşviklerle sürekli ihracat oranını arttırılması istenirken ihracat oranlarında sürekli olarak dalgalanmalar yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde sürekli olarak düşüş yaşadığı söz konusu dönem içerisinde 1942 yılında % 2,7 ile en düşük oranı aldığı görülmektedir. 1942 yılından itibaren belirli yıllar artış yaşamasına rağmen dalgalanmalar devam etmiştir. İthalat oranlarında genel olarak ihracat oranlarından yüksek olmuş olup, sanayi planların etkisi ile düşük oranda düşüşler yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı ile ülke ekonomilerinde yaşanan sıkıntılar neticesinde ithalat oranlarında ani düşüşler yaşanmış olup, 1943 yılında en düşük seviye %2,2 oranıyla yaşanmış, devam eden yıllarda ise genel olarak artmaya devam etmiştir. Dış ticaret hacminde sürekli olarak dalgalanmalar yaşanmıştır. Dış ticaret dengesinde yaşanan açıklar 1929 yılından sonra İnönü hükümetlerinin devletçilik politikaları ile belirli dönemlerde yaşanmamasına rağmen 1947 yılı ve devam eden yıllarda dış ticaret açıkları tekrar görülmeye başlanmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranında dalgalanmalar yaşanmasına rağmen son dönemlerde bu oran gittikçe azalmıştır.

1.3.İSTİHDAMDA YAPISAL SORUNLAR

İstihdam çok geniş bir kapsam alanı olmakla birlikte, üretim faktörlerinin maksimum oranlar da kullanarak üretim sürecine dahil edilmesi olarak tanımlanmıştır. İşsizlik ise; "*çalışma çağında ve arzusunda olan ve çalışmaya engel bir özrü bulunmayan kişilerin iş bulamaması durumudur*" (Bekiroğlu, 2010: 5-8).

Osmanlı devleti, emek faktörünü genel olarak tarım ve askeri alanda kullanılmıştır. İzmir iktisat kongresinde görüşülen ve alınan kararlar doğrultusunda sadece birkaç sektör değil, her sektör için hemen hemen teşvik uygulanacağı, gerekli eğitimlerin sağlanacağı konusunda planlamalar yapılacağı konuşulmuştur.

1927 yılında Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan nüfus 13.648.270, 1935 yılında 16.158.018, 1940 yılında 17.820.950, 1945 yılında 18.790.174 ve 1950 yılında ise 20.947.188 olarak nüfusun sürekli artış halinde olduğu görülmektedir (İstatistiki Göstergeler, 2014: 5). Artan nüfusa karşılık istihdamın

oranlarının düşük olması, hükümetin istihdamın artması ve işsizliğin azaltılması için öncelikli olarak, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile birçok çiftçi topraklandırılarak ekonomiye katkı sağlaması hedeflenmiştir. Sanayi alanında ise yapılan fabrikalarda istihdam sağlanarak işsizlik sorununa kısmen de olsa çare sağlanması hedeflenmiştir.

1923 yılında işsizlik oranı % 9. 1, 1924 yılında işsizlik oranı % 6.9, 1925 yılında işsizlik oranı %5.3, 1926 yılında işsizlik oranı % 5.1, 1927 yılında işsizlik oranı % 4.2 olarak gittikçe azalma eğilimi göstermiş olsa da 1929 buhranının etkisini hissettirdiği 1931 yılında işsizlik oranı % 4.5, 1932 yılında işsizlik oranı %4.5 yılları arasında işsizlik oranları görülmüştür (Durak ve Kaya, 2014: 57).

Çalışan nüfusun sektörlere göre dağılımı;

1927 yılında; tarım sektörü %80,9, sanayi sektörü %8,9 ve hizmet sektörü %10,2

1935 yılında; tarım sektörü %76,4 sanayi sektörü %11,7 ve hizmet sektörü %11,9

1950 yılında; tarım sektörü %77,7 sanayi sektörü %10,3 ve hizmet sektörü %12 (Tezel, 2015: 133).

1923-1950 yıllarında yer alan istihdam, işsizlik değer ve oranları hakkında TÜİK verilerinde Ekonomik faaliyet koluna göre istihdam edilenler, [15+ yaş] verilmiştir. İnönü Hükümetleri Dönemde ekonomide tarımın büyük oranda yer alması ve tarım alanında çalışan aile işletmeleri olması göz önünde bulundurulur ise bu oranların tam bir gösterge olamayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle yapılan araştırmalardan elde edilen derleme bilgilere yer verilmiştir.

1.4.PARA POLİTİKASI

Para Politikalarının, iktisat politikalarının gerçekleşmesini sağlamasın da öncelikli politikalar olarak yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında Atatürk; *"İstiklali kaybetmenin en iyi yolu, sahip olmadığınız parayı sarf etmektir*." (Eroğlu, 2010: 25). Bu sözden de anlaşılacağı üzere Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu hükümetlerin para politikası hakkında izleyeceği yol hakkında bilgi vermiştir.

Enflasyonist ortamı istemedikleri, fiyat istikrarı sağlanarak Türk parasının değerini korunması için gerekli önlemleri alacaklarını, Türk parasını Koruma Kanunu çıkarılması ile hedef ve amaçlarını ortaya koymuşlardır.

Osmanlı Devletinden kalan madeni banknotlar bu dönemde kullanılmaya devam edilmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ekonomi sıkıntılar yaşansa dahi enflasyon ortamının oluşmaması için para basılma yoluna gidilmemiş, anti-enflasyonist politika izlenerek, Türk parası korumak istenmiştir (Eroğlu, 2010: 25).

Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarında Merkez Bankasının bulunmaması nedeni ile para basma yoluna gidilmemiştir. 4 Eylül 1928 yılında 5 Milyon liralık basılarak kağıt para sistemine geçiş olmuştur (Karacan, 2012: 352; Yay: 293). Bankacılık sektörü ile ilgili olarak, İnönü hükümetlerinin Milli Bankacılığın gelişmesi için destek vermiş ve milli bankacılığında bu dönemde artış göstermiştir.

İnönü Hükümetleri para istikrarı için bir dizi önlem almıştır. İzmir İktisat Kongresinde dile getirilen Merkez Bankası kurulması talebi üzerine o dönemde kurulması mümkün olamayınca İnönü Hükümetleri, spekülasyonların önlenmesi, kambiyo hareketleri işlemleri yapması amacı ile Bankalar Konsorsiyumu kurulmuştur (Yay: 301). Gerekli koşullar sağlanınca 11 Haziran 1930 ‘da Merkez Bankası kurulması için kanun çıkmasına rağmen Merkez Bankası 3 Ekim 1931 yılında işlemlerine başlamıştır.

Türk burjuvazi oluşturma amacı ile kredi sektöründe fon arzı işlemi arttırılmak istenmiştir. Yatırım alanlarına düşük faiz oranları ile sağlanması için ara kararnameler çıkmış ve böylelikle üretim artışı sağlanmıştır (Karacan, 2012: 363). Özel ve Kamu kesimi kredi oranlarına bakıldığında kamu kesimi kredi oranları, özel kesim kredi oranlarına nazaran hem daha yüksek miktarlarda hem de daha düşük faiz oranları kullandırılmıştır. Tarım, sanayi ve hizmet sektöründe kredi oranları çoğunlukla bu dönemde devlet eli ile yapılan yatırımların olması nedeni ile özel sektör kredileri düşük oranda olmuştur. Devlet İktisadi teşebbüsleri bu kredilerden sağlayarak yatırımları finanse etmişlerdir.

Osmanlı devletinden, Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde söz konusu dönemde özel ve kamu olarak 22 banka bulunmuştur. İlk dönemlerde birçok banka kurulmuştur. Para politikasında dönemin finans sisteminde mevduatı koruma, kredileri

kanunlarla sınırlama ve bankaların zorunlu karşılık oranları gibi önlemler alarak ekonomik başarılar elde etmek istenmiştir (Eroğlu, 2010: 30-32).

İkinci dünya savaşına olası giriş durumu için yapılan harcamalar, üretimdeki düşüş, paranın ihtiyacını arttırmış ve para arzında artışlar yaşanmıştır. Savaş ekonomisi ile yaşanan dış ticaretteki düşüşler enflasyon ortamı yaratmış 1938 yılı piyasada yer alan banknot 193,799 iken, 1940'lı yıllarda bu miktar kat be kat artarak 765 milyonlara ulaşmıştır (Dokuyan, 2014: 26-27).

Tablo 3: 1949-1950 İnönü Hükümetleri Dönemi Para Stoku (Milyon TL)

Yıl	Dolaşımdaki Para	Mevduat Bankalarındaki Vadesiz Mevduat	Merkez Bankasındaki Vadesiz Mevduat	M1	Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduat	M2	GSMH M1	GSMH M2
1949	847	555	8	1.410	146	1.556	642	582
1950	900	681	13	1.594	180	1.774	608	546

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1996: 374.

1949-1950 İnönü Hükümetleri Dönemi Para Stoku, TÜİK verileri 1949 ve 1950 yılı yer almıştır. Para stoku tüm verileri 1949 yılından 1950 yılına artış göstermiştir.

1.5. MALİYE POLİTİKASI

Devletin asli görevlerini yerine getirmesi için gerekli finansmanın büyük bir kısmını toplumdan vergi toplayarak elde etmektedir. Kamu harcamaları yapmak üzere vergi düzenlemeleri yapıp bu vergileri sürekli olarak toplamaları gerekmektedir. Kamu gelirleri eksik kaldığı takdirde gerekli harcamaları yapmak için devletler birtakım gelir getirici yöntemlere başvururlar. Söz konuş politikalar yapılırken ekonomik düzensizliklere hatta krizlere sebep olabilirler (Şahin, 2016: 27).

Osmanlı devleti, tarım devleti olması vergi oranının büyük bir kısmının tarım üzerinden sağlamıştır. Tarım vergileri belirlenir iken tarım üreticilerin sermaye oluşturmalarına izin verilmeyecek bir vergi sistemi uygulanmıştır. Bunun nedeni ise sermaye birikimi yapan üreticinin devleti karşına alması veya bağımsızlığını almak istemesine neden olacağı düşüncesi ile oluşturulmuştur.

Osmanlı devletinden kalan büyük bir kısmı tarım üzerinden alınan vergiler mevcut iken Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında bu vergilerin büyük bir kısmı üreticiyi caydırır nitelikte olduğu düşünülerek düzenleme yapılmış ve aşar vergisi kaldırılmıştır. Aşar vergisi yerine daha modern vergiler olan doğrudan ve dolaylı vergiler çıkartılmıştır.

İnönü Hükümetlerinin kuruluşundan 1929 Büyük Buhrana kadar olan dönemde liberalleşme olarak yer almıştır. 1929 Büyük Buhran, özel sektörün sermaye yetersizliği, dış ekonomilerde yaşanan değişiklikler neticesinde devletçilik ile birlikte genel olarak karma ekonomik sisteme geçilmiştir (Vural, 2008: 95).

1923-1950 hükümetleri döneminde yürürlüğe giren vergiler;

- Osmanlı devletinin hazinesinin büyük bir gelir kalemi olan "*aşar vergisi*" tarım üzerinde olumsuz etki yarattığı, İzmir İktisat Kongresinde önerilmiş ve böylelikle kaldırılmıştır.
- Gelir kalemi olarak üreticiden alınan, Kazanç vergisi ile kayıt altında tutmak hedeflenmiş ve daha sonra bu verginin ismi değişerek Kurumlar vergisi olmuştur.
- Umumi İstihlak Vergisi, genel olarak yapılan hizmetler üzerinden alınan katma değer vergisi gibi görülmektedir.
- Gümrük vergisi, 1929 yılından sonra bu vergi üzerinde özgür hareket edilmemiştir.

- Musakkafat Vergisi, bina ve arazi vergisi olarak Türk vergi sistemine girmiştir.

- Veraset ve İntikal Vergisi, Türk vergi sisteminde ilk vergi uygulamalarından olup, hala günümüzde bulunmaktadır.
- Yol vergisi, Türk vergi sisteminde yer alan vergi uygulamalarından olup, hala günümüzde bulunmaktadır.

- Olağanüstü vergiler, Hayatın olağan akışına aykırı olarak oluşabilecek, savaş doğal afet vb. nedenlerden ötürü toplanılabilecek vergilerdir (Eroğlu, 2010: 72-78).

1923-1950 yılları arasında hükümetlerin uyguladığı devletçi ve dışa kapalı bir ekonomide, üretimi yapan kesim devlet ya da bürokrasi tarafından olması vergi gelirlerinin üretici tarafına değil tüketici tarafına yüklenmesiyle fiyatlardaki artışlara neden olmuştur (Saraçoğlu, 2009: 144-145). Artan fiyatlar, savaş ekonomisi ile yaşanan uluslararası ticaret hacmindeki düşüş göz önüne alındığında para arzında yaşanan sıkı politikanın kalkması para arzını arttırmış buda enflasyonun daha da artmasına neden olmuştur.

Dönemin hükümeti tarafından gelir getirici vergiler düşünülür iken yabancı ve azınlıklardan vergi alınması yoluna gidilerek, Varlık vergisi gündeme gelmiştir. Ortaya çıkışı, uygulanışı bu dönemde bile eleştirilen bir vergidir. Yabancı ve azınlıkların varlıkları üzerinden alınan bu vergi uygulanışı, toplanması ve tasfiyesi sırasında birçok sorun ile karşılaşılmıştır. Vergi oranı belirlenir iken yapılan hesaplamalarda sorunlar ortaya çıkmış olmakla birlikte kişilerde kayırmalara gidilmiş. Vergi ödeyemeyen azınlıkların devletin gösterdiği alanda zorunlu olarak çalıştırılmıştır (Dokuyan, 2014: 46). 1923-1950 yılları arasında hükümetlerin Türk vergi sitemine dahil ettikleri vergilerin etkili olamadığı söz konusu vergilerin, mali politikalara çerçevesinde oluşmamış, vergi sistemi düzenlenmesi istenirken giderek bozulmuştur (Nadaroğlu, 1987:14-15).

Vergi affı 1923- 1950 hükümetleri döneminde, vergilerini ödememiş insanlardan düşük tahsil ücretleri ile vergi düzenine dahil etmek amaçlanmıştır. Düzenli vergi sistemine dahil olması düşüncesi ile 1923- 1950 arasında 7 defa vergi affına gidildiği bu vergi aflarından gelen geri dönüşün beklenenden düşük olması göz ardı edilerek asıl hedef vergi düzeni bilinci oluşturması bakımından etkili olduğu düşünülmektedir (Kargı, 2011: 113).

1923- 1929 yılına kadar Lozan Barış Anlaşması ile kapitülasyonların devam ettiği bu yüzden ithal malların ekonomide yüksek miktarda yer almıştır. Gerek varlık

vergisinde gerek diğer vergilerin toplanmasındaki yaşanan aksaklıklar, üretimin büyük çoğunluğunun yabancıların elinde olduğu ve kişilerden alınan vergilerin düşük olduğu dönemin bilinen gerçeklerindendir.

1923-1930 yılları arsında hükümetlerin asıl amacı denk bütçe oluşturmak var olan borçları ödemektir. Denk bütçesinin sağlanması için para arzını ve enflasyonu bulunduğu seviyelerde korumak, düşük vergi ile devletin güven ve istikrar ortamını sağlaması hedeflenmiştir.

Dönemin hükümetlerinin maliye politikalarında açıklamaya yer verilmeyen hükümetler yazılmamış olup yalnızca maliye politikalarını belirtenler; Okyar Hükümeti (22.11.1924 – 03.03.1925): Hükümet programında, Maliyede tasarrufa önem verileceği, vergilerin yenileneceği, aşarın ortadan kaldırılması yönünde adımlar atılacağı belirtilmiştir. IV. İnönü Hükümeti (01.11.1927 – 27.09.1930): Bu hükümet döneminde tasarrufa önem veren, samimiyet ilkesine uygun bütçe hazırlanmıştır. V. İnönü Hükümeti (27.09.1930-04.05.1931): Hükümet programında, vergilerin ıslahı yönünde çalışmalar yapılacağı, milli paranın kıymetini korumak konusunda dikkatli ve hassas olunacağı belirtilmiştir. Üzerinde değişiklik yapılması düşünülen vergiler arasında; Arazi Vergisi, Bina Vergisi, Kazanç Vergisi, Sayım, Veraset ve İntikal Vergisi ve Muamele Vergisi sayılmıştır. VI. İnönü Hükümeti (04.05.1931-01.03.1935): Hükümet programında, vergilerin esas ve usullerinde değişikliği içeren kanun metinlerinin meclise sunulmuş olduğu belirtilmiş, bu değişikliklerde hazinenin gücünü muhafaza etmek fikrinin hakim olduğu belirtilmiştir. VII. İnönü Hükümeti (01.03.1935-01.11.1937): Ekonominin ödeme gücünü arttıracak ticaret sistemini uygulamanın gerekli olduğu ülke içinde üretim ve tüketimi arttırıcı ve sanayi ürünlerinin yurt içi tüketimini geliştirici özel tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Programda, bu yöndeki uygulamaların maliye politikası tedbirlerini içerip içermediği konusunda açıklık yoktur. I.Bayar Hükümeti (01.11.1937-11.11.1938): Hükümet programında, maliyenin taahhütlerini tutmakta büyük özen gösterdikleri, mevcut vergilerin tarh ve tahsil yöntemlerini geliştirme yönünde çalışmalar olduğu, vergi oranlarının milli üretim ve milli hayatla bağlantılı olarak ayarlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca, yurt içi üretim üzerinde etkili vergi, resimlerle, hariçten belli maddeler üzerinden alınmakta olan rüsumun kaldırılacağı ve Hayvan

Vergisi, Buhran Vergisi, Muvazene Vergileri ile ilgili değişiklikler yapılacağı belirtilmiştir (Yılmaz, 2009: 316).

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte dünyada yaşanan ekonomik sorunlarla birlikte ülke içerisinde kıtlıklar, ekonomik ve sosyal sorunlar baş göstermiştir. İnönü hükümetleri bu dönemde kentlerin iaşe sorunlarını gidermek için daha çok harcama yaparak, dış borçlanmayı daha da arttırmıştır.

1923-1950 yılları arasında yapılan maliye politikaları ve vergiler bir düzen çerçevesinde olmayıp dönemin gerektirdiği şekilde biçimlenmiştir. Vergilerde yaşanan değişiklikler ve varlık vergisi, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ve II. Dünya Savaşının bulunması ile hükümetler ekonomide düzeni oluşturamamıştır.

1.6.OSMANLI DEVLETİNDEN KALAN BORÇLARIN TASFİYESİ

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler büyümek için gerekli iç tasarrufların yetersizliği sorunları ile karşılaşırlar, yatırım ve yapılan harcamaların finansmanı için gerekli kaynakları aramaya ve bu kaynakların sürekli olmalarını isterler. Vergilerin yetersiz kalması, iç tasarruflardan gerekli borçlanma ve finansman elde edemeyen ülkeler yatırımların finansmanı için dış borçlanma yoluna başvururlar (Bilginoğlu ve Aysu, 2008: 1-2). Osmanlı devletinde de son dönemlerinde yaşanan hazine gelirlerindeki sorunlar, askeri sistemin değişmesi, uzun soluklu savaşlar ve harcamaların artması ile kamu harcamaları finansmanı için kaynak aramaya başlanmıştır. İlk olarak iç borçlanma yoluna gidildi ise de artan harcamaları karşılamak için daha yüksek meblağlarda borç aranması sonucu dış borçlanmaya gidilmeye karar verilmiştir.

Osmanlı devletinin ilk dış borçlanması 1854 yılında Galata Bankerleri aracılığı ile alındığı, borç sürecinin giderek artmış ve borcu borç ile kapatma yoluna gidilmiştir. Osmanlı devleti alınan borçların yatırım yerine kısa süreli harcama ve faiz ödemelerinde kullandığı, üretim ya da yatırım olarak değerlendirilmediği bu nedenle borçların sadece faiz yükünü sırtlanmakla kalmıştır. Alınan borçlar belli bir süre sonra ödenemez haline gelmesi üzerine Morataryum (1876) ilan etmiştir (Kazgan,2005: 25).

Morataryum ile Osmanlı devleti ödemeleri durdurmuştur. İç borçlarını ödemek isteyen Osmanlı devleti, iç borçlarını ödenmesi için Rüsumu Sitte İdaresi kurmuştur. Rüsumu Sitte İdaresinin işleyişinin sorunsuz şekilde ilerlemesi, borçların tasfiyesini sağlamıştır. Dış ülke vatandaşların borçlarının ödenmesi için Avrupalı devletler Osmanlı devletini sıkıştırması üzerine Rüsumu Sitte İdaresi, Duyun-u Umumiye İdaresi olarak değiştirilmiştir. Bahsi geçen kurum, Avrupalı alacakların borçlarının ödenmesinin yanında kimi zaman Osmanlı devletinin kısa süreli borçlarını da finanse etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik ve sosyal olarak bağımsız bir ülke kurulma doğrultusunda giderken, Lozan Anlaşması görüşmelerinde ülkeyi ilgilendiren önemli konulardan biri olan Osmanlı devleti borçların bölüşümü ve tasfiyesi olmuştur. Borçların bölüşümü hakkında Osmanlı devletinin topraklarında kurulan 16 ülkeye bölüşülmesi yönünde talepleri olmasına karşın en yüksek borç oranı Türkiye Cumhuriyeti devletinin olmuştur.

Tablo 4: Osmanlı Borçlarının Devletler Arasındaki Taksimi

Ülke	Yüzölçümü	Borç Tutarı	Yüzölçümü/Toplam	Borç Tutarı/ Toplam
Türkiye	779.450	84.597.495	0,266	0,653
Yemen	527.970	1.182.104	0,180	0,009
Irak	435.052	6.772.142	0,149	0,052
Hicaz	400.000	1.499.518	0,137	0,012
İtalya	301.277	243.200	0,103	0,002
Yunanistan	131.990	11.054.534	0,045	0,085
Bulgaristan	110.910	1.776.354	0,038	0,014
Ürdün	89.210	733.610	0,030	0,006
Asir	81.000	26.138	0,028	0,000
Arnavutluk	28.750	1.633.233	0,010	0,013
Yugoslavya	25.175	5.435.597	0,009	0,042
Suriye- Lübnan	10.230	11.108.858	0,003	0,086
Filistin	6.220	3.284.429	0,002	0,025
Necit		129.150	0,000	0,001
Maan		128.728	0,000	0,001
Toplam	2.927.234	129.605.090		

Kaynak: Aşçı, 2016: 1653.

Osmanlı devletinin yıkılmasının ardından, Osmanlı topraklarında kurulan 16 devletin yüzölçümü 3 milyon kilometrekarelik bir alandır. Osmanlı devletinin borç toplamı ise 129.600.090 Türk Lirasıdır (İnce, 1976: 65). Türkiye Cumhuriyeti devleti, Osmanlı topraklarından %26 ile borcun %65'ini devir almıştır (Aşçı, 2016: 1654).

Türkiye Cumhuriyeti 1923-1950 yıllarındaki İnönü hükümetleri, Osmanlı devletinden kalan dış borcu ile başlaması üzerine borçlanma konusunda çekimser davranmıştır. Fakat sermaye sınıfının ve finans kuruluşların henüz oluşamaması üzerine gerekli iktisadi harcamalar finansmanı amacı ile 1930 yılında ilk dış borçlanmaya gidilmiş kısa zaman sonra 1934'te Sanayileşme planı finansı ve 1938'de askeri finansman ihtiyaçları için borçlanmaya devam edilmiştir (Yavuz, 2009: 208).

Osmanlı devletinden kalan borçları ödemede gösterilen kolaylıklar her ülkeye göre değişiklik göstermiş olup, vade faiz oranları değişiklik göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı devletinin 1854 yılında başlattığı borçları, 100 yıl sonun da 1954 yılında erken ödeme ile kapatmıştır.

1.7.SAĞLIK VE EĞİTİM REFORMLARI

Devletlerin asli görevleri arasında ve toplumun gerekli ihtiyaçlarının başında yer alan eğitim ve sağlık sektörü Türkiye Cumhuriyeti içinde önde gelen konular olmuştur. Sağlık, toplumu oluşturan insanın devamlılığını etkileyen bir unsur olması yönünden diğer hizmetlerden farklıdır. Bu sebepledir ki devlet bu hizmetin her alanında kural koyucu, denetleyici, hizmeti sunan taraf vb. şekillerde bu hizmetin her alanında var olmalıdır.

Osmanlı devletinde ise sağlık hizmetleri bir kurum olarak yer almamıştır. Sağlık hizmeti saraya ve askeri birliklere devlet tarafından sağlanmakta, halk ise ücret karşılığı bu hizmetten yaralanmıştır (Akdur, 2016: 2). Türkiye Cumhuriyeti devletine, Osmanlı devletinden kalan bir kurum ve altyapı olmaması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 2 Mayıs 1920 tarihinde, Sağlık Hizmetleri için bakanlık kurularak devletin asli görevi haline gelmesini sağlamıştır (Cansever, 2018:108).

Ülkenin her yerine hizmet götürmek ve gerekli düzenlemeleri yapılması için Dr. Adnan ADIVAR Sağlık Bakanı olarak göreve başlamıştır. Bu dönemde yeterli personel ve sağlık harcamaları sağlanacak ekonomik alt yapı olmaması, sağlık bakanlığının yalnız koruyucu hekimlik politikası ile dönemin sağlık sorunları olan sıtma, frengi, verem gibi hastalıklarla mücadele yoluna gitmiştir (Yıldırım, 1994: 19).

Türkiye Cumhuriyetinin ilk Sağlık Bakanı olan Refik SAYDAM uzun süre görevini yerine getirmiştir. Sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve kanunları oluşturmak için çabalayan Saydam "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu" ile yürürlükte yerini almaya devam etmektedir (Özen, 2017: 36).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan çalışma ile sağlık sektöründe çalışacak doktor, hemşire, ebe vb. sağlık personelleri yetiştirmek için özendirici ve teşvik edici politikalar uygulanmıştır. Sağlık hizmetlerinin yalnızca merkezi kentlerde sınırlı kalmayıp kırsal yerleşim alanlarda da verilmek istenmiş fakat dönemin koşulları gereği sadece "Seyyar Tabiplik" ile sağlık hizmetleri verilmiştir (Önder, 2013: 68).

—1930 tarihli 1593 sayılı " Umumi Hıfzıssıhha Kanunu" bu dönemde çıkan en önemli kanundur. Bu kanunda bulaşıcı hastalıklar, sıtma, verem, trahom ve zührevi hastalıklar ile çevre sağlığı hizmetleri için kişilerin yükümlülükleri ve sağlık teşkilatının yetkileri belirtilmiştir. Yine aynı dönemde çıkarılan "Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun" da hekimlik ve buna bağlı mesleklerin uygulanışını düzenlemektedir.

—İhtiyaç duyulan kanun ve nizamnamelerin çıkarılması

—Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi'nin kurulması (aşı, serum, antijen üretimi, farmasötiklerin kontrolü vb.)

—Tıbbi İçtimai Yardım İşlerinin Organizasyonu

—Ankara, Erzurum, Diyarbakır, Sivas ve İstanbul'da (5 adet) Numune Hastanesinin açılması

—İstanbul, Manisa ve Elazığ'da (3 adet) Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi açılması -İstanbul ve İzmir'de (2 adet) Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar Hastanesinin açılması

—Toplam 9 adet Doğum ve Çocuk Bakımevi açılması

—Toplam 170 adet muayene ve tedavi evi (5 yataklı) açılması

—1937 yılı itibarıyla toplam 2566 yatak kapasitesi olan Hususi Hastanelerin (54 adet) hizmete girmesi (Önder, 2013: 68-69).

1939'lu yıllardan sonra Türkiye Cumhuriyeti savaşa girmemesine rağmen diğer alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ülkede salgın hastalıklar; çiçek, tifüs yoğun bir şekilde artarak görülmüştür (Kökçü, 2014: 100).

1946 yılında hazırlanan 'Birinci On Yıllık Sağlık Planı' ile ülkeyi 7 bölgeye ayırarak sağlık bölgeleri oluşturulmuştur. Böylelikle her 40 köy için Sağlık merkezi kurulacak ve bu sağlık merkezi doktor, ebe, sağlık çalışanları sürekli olarak görev alacaktır.1949 yılında "Verem Savaş Dernekleri", "Ana ve Çocuk Sağlığı Örgütü" ise 1952 yıllarında kurularak işlemlerine belediyelerde kurulan hastanelerin devlet hastanesinde yer almıştır (Önder, 2013: 70). TÜİK verilerinde var olan 1940-1950 yılları arası hastane sayıları, 1940 yılında 154, 1941 yılında 150, 1942 yılında 147, 1943 yılında 148, 1944 yılında 152, 1945 yılında 153, 1946 yılında 184, 1947 yılında 189, 1948 yılında 193, 1949 yılında 198, 1950 yılında ise 201'e yükselmiştir (İstatistiki Göstergeler, 2014: 62).

Eğitim, insanın gelişimini gerekli bilgi birikiminin öğrenmesi, öğrenilen bilginin yaşamı kolaylaştırmasını sağlamaya yarayan bir süreçtir. İnsanlar var oluşundan bu yana farkında olmasalar dahi sürekli eğitim içerisindeler. Nitekim günümüze kadar tüm topluluk ve devletler eğitimin yalnızca birey için değil tüm toplum yararına olduğu bilincinde olmuş, eğitime harcamalar yaparak toplumun gelişmesini istemişlerdir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile eğitim arasında doğrusal bir ilişki olduğu ve eğitimin toplumu kalkındırması, sosyal hayat düzenine sağladığı katkıları ile devletler için her zaman önem arz etmektedir (Pamuk ve Bektaş, 2014: 78). Eğitim sayesinde oluşan beşeri sermaye her alanın gelişmesine ve toplumu topum yapan değerlerin şekillenmesini sağlamaktadır.

Osmanlı devletinin eğitim sistemine toplu bir şekilde bakıldığında bir düzenin olmadığını, her kesim için söz konusu hizmetin yer almadığını ve eğitim sistemine dahil olmanın zor olduğu görülmektedir. Eğitim sisteminin, Vakıfların himayesinde, dağınık bir şekilde ve sistemli olmaması Avrupa da yaşanan birçok ilerlemenin farkına

geç varılmasına neden olmuştur. Eğitimin ve gerekli çağın teknolojilerinin kaçırılması toplumu idari, ekonomik, askeri, savunma vb. birçok alanda geri bırakmıştır (Taşdöven, 2013: 7).

Osmanlı devletinde, esnafların yer aldığı lonca teşkilatı bulunmakta, çıraklıktan ustalığa kadar tüm öğrenimleri bu teşkilatlanma ile oluşup akabinde işyeri açmasına izin verilirmiş. Devlet adamı yetiştirmek için ise Enderun mektepleri yer almıştır. Askeri eğitim veren kuruluşlar; Tophane, Humbarahane, Tüfekhane, Kılıçhane, Mehterhane olarak isimlendirilmiştir. Osmanlıda asıl ilmi bilimlerin öğretildiği yerlere medrese denilirdi. Vakıfların himayesinde kurulan medreselerden eğitim almak ücretsiz olmakla birlikte mezun olan kişiler kadı matematikçi, din alimi, mimar gibi alanlarda çalışırlardı (Pamuk, 2015: 56-58).

Sağlık alanında olduğu gibi eğitim alanında da Osmanlı devletinden miras kalan eğitim sistemi olmamıştır. Türkiye Cumhuriyetin eğitim politikası ilk olarak yaşanan harf devrimi ile okuma yazma oranın artması akabinde ilköğretimi yaymak ve eğitimi herkese ulaşılabilir kılmak olmuştur (Deringöl, 2007: 19).

3 Mart 1924, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile eğitimde yer alan parçalı yapıyı tek bir elden toplamış ve bu kanun ile birlikte ilköğretim zorunlu hale gelmiştir. Atatürk, çağdaş, uygarlıklar düzeyinde, laik, ulusal bir eğitim politikası olma yönünde adımlar atmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, tarafından okuma ve yazmayı herkesin kolayca öğrenmesi amacı ile zor olan Osmanlıca yazısını kaldırarak 1 Kasım 1928 tarihinde harf inkılabı yapmıştır. Türk diline önem vererek, Türk Dil ve Tarih Kurumunu kurarak Türk dilinin gelişmesini istemiştir (**G**iorgetti ve Batır, 2008: 28).

Türk harf devriminin akabinde insanlara eğitim verilmesi için öncelikle eğitim verecek bireylerin yetişecekleri eğitmen kursları açılmıştır. Köylere öğretmen yollayarak okuma yazma oranını %100 yapmayı amaçlamışlardır. 1934-1935 yılları arasında köy öğretmeni yetiştirmek üzere kurslar açılarak köy öğretmenleri mezunlarını vermişler (Deringöl, 2007: 19). Köy enstitülerinde eğitim karma, yatılı ve eğitim süresi 5 yıldır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Eğitimde Yaşanan Reform Hareketleri;

- 20 Ocak 1921 / Teşkilât-ı Esasiye
- 29 Ekim 1923 / cumhuriyetin ilânı
- Şer'iye Mahkemelerinin Kaldırılması / 8 Nisan 1924
- 491 Sayılı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu / 20 Nisan 1924
- Şapka Giyilmesi Kanunu / 25 Kasım 1925
- Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılması / 30 Kasım 1925
- Avrupaî Takvim ve Saatin Kabulü / 26 Aralık 1925
- Medeni Kanunun Kabulü / 12 Şubat 1926
- Latin Rakamlarının Kabulü / 24 Mayıs 1928
- Latin Alfabesinin Kabulü / 3 Kasım 1928
- Millet Mektepleri / 1928
- Halk okuma Odaları / 1930
- Halk Evleri / 1932
- Eğitmen Kursları / 1936
- Köy Enstitüleri / 1940 (Hesapçıoğlu, 2009: 124).

Eğitim sistemi Türkiye Cumhuriyetinden eğitim devletin sağladığı olanaklar geniş olarak ülke genelinde yer almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim harcamaları 390.412 civarlarında iken 1946 yılında ise 101.999.000 TL olduğu görülmüştür. Kamu bütçesi içerisinde eğitim harcamalarının oranı % 0,7 iken, 1946 yılında %10 seviyelerine geldiği görülmüştür (Ayvaz, 2012: 102).

1.8.SAVUNMA HARCAMALARININ ARTTIRILMASI

Savunma hizmetleri, kamusal bir niteliği olmakla beraber ülke içerisinde yer alan herkes için geçerli olan ve bölünemeyen bir hizmet türüdür (Giray, 2004: 183). Kamu harcamaları içerisinde yer alan savunma hizmetleri her zaman diliminde vazgeçilmez bir harcama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Savunma sanayisi ve savunma harcamaları ülkenin sahip olduğu jeopolitik konumu, terörle mücadele, iç-dış olabilecek tehdit unsurları, ekonomik istikrarsızlıkları, uluslararası yaşanan gerginlik ve savaşlar, ambargolar, uluslararası kuruluşlar ve bütçe gibi birçok faktörler etkilemektedir (Kaya, 2006: 93).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı resmi internet sitesinde yer alan 1923 ve öncesi için verilen bilgiler;

> Türk savunma sanayiinin temeli Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devrine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde top ve savaş gemileri gibi çağın en önemli harp araç ve gereçleri tamamen yerli imkânlarla üretilmiş, "Tophane-i Hümayun" İmparatorluk silah sanayiinin temelini oluşturmuş ve bir defada 1060 top döküm ve ayda 360 kg barut üretim kapasitesine ulaşılmıştır. Ayrıca, savaş gemisi üretim kapasitesi ve teknoloji düzeyi de Avrupa ülkelerinin çok ilerisinde olmuştur. İnebahtı Savaşı'nda tamamen yok olan donanmanın, beş aylık bir dönemde 200 gemi olarak yeniden inşa edilmesi, Osmanlı tersanelerinin üretim kapasitesinin boyutunu ortaya koymaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, Tarihçe, 2017).

Türkiye Cumhuriyeti devletinin, jeopolitik konumu gereği her zaman olabilecek tüm tehditlere karşı hazırlıklı olmalıdır. 1939-1945 yılları arası İkini Dünya Savaşına girmediği halde oluşabilecek olası savaş ihtimaline karşı savaş ekonomisine geçerek, gerekli savunma harcamaları yapılmış, askerler hazır halde bulundurulmuştur (Kaya, 2006: 109).

Savaş ekonomisi neticesinde devletin harcamaları artarak devam etmekle kalmamış, savaşa hazır askeri birliklerin ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalmıştır. Artan savunma harcamaları üzerine Milli Müdafaa vergisi, varlık vergisi, toprak üzerinden alınan vergiler artarak, iç ve dış borçlanma yoluna gidilmiş, bunun neticesinde yüksek bir enflasyon oranı ile karşı karşıya kalınmıştır (Arslan, 2016:3-5).

1923-1950 yıllarında yer alan İnönü hükümetleri savunma hizmetine ve savunma sanayiye gereken önemi vermiş ve gerekli üretim kollarını ülke sermayesinin karşılayacağı ölçüde oluşturmuştur. 1925 yılında kurulan Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi ve Kayseri Tayyare Fabrikası (TOMTAŞ), gerekli lisanslama antlaşmalarından sonra uçak imalatı ve montajlama işlemlerini üstlenmiş, Makine Kimya Endüstrisi(MKEK), gerekli mühimmat için üretim kurulması için gerekli ortamı hazırlayarak kurmuşlardır (Temiz, 2012: 3).

Tablo 5: 1923-1950 Hükümetleri Dönemi Savunma Sanayi Kuruluşları

1924	Ankara'da hafif silah ve top tamir atölyeleriyle fişek fabrikaları
1924	Gölcük Tersanesi
1925	Şakir Zümre Fabrikası
1926	Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TOMTAŞ)
1930	Nuri Killigil Tesisleri (Tabanca, Havan ve Mühimmat Üretim Tesisleri)
1941	Türk Hava Kurumu Tarafından Kurulan Uçak Fabrikası
1945	Ankara Uçak Motor Fabrikası; KoçSistem (Koç Ticaret Büro Levazımatı A.Ş.)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, Tarihçe, 2017.

1923-1950 yılları arasında savunma harcamaları devlet bütçesi içerisindeki payı diğer sektörlere kıyasla daha yüksektir. Savunma giderlerinin yüksek oranlarda olması nedenleri; Savaş ekonomisinden(Kurtuluş Savaşı) çıkılmış olması ve olası bir savaş (II. Dünya Savaşı) tehdidi, Lozan Barış Antlaşmasının uzun sürmesi ve tüm sorunların söz konusu anlaşmada çözülemeyip ileri tarihte görüşülmeye bırakılması gibi nedenler savunma harcamalarının yüksek olmasına neden olmuştur (Temiz, 2012: 7-8).

Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanlığı resmi internet sitesinde İkinci Dünya Savaşı ve 1950 yılına kadar olan gelişmeler ile ilgili olarak;

> İkinci Dünya Savaşı öncesinde orduda yeni düzenlemeye gidilmiş ve Kara Kuvvetlerindeki ordu müfettişlikleri, ordu komutanlıklarına dönüştürülmüştür. Böylece Kara Kuvvetleri üç ordudan teşkil edilmiş ve ordunun mevcudu en yüksek seviyeye çıkarılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 23 Ocak 1944 tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanlığının kurulmasıyla hava birlikleri tek komuta altında toplanmıştır. Kara Müsteşarlığı 01 Temmuz 1949'da Kara Kuvvetleri Komutanlığına, Deniz Müsteşarlığı ise 15 Ağustos 1949'da Deniz Kuvvetleri Komutanlığına dönüştürülmüştür (Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanlığı, Tarihçe, 2017).

Savunma Sanayinin, Millileştirilmesi için çalışmalar esnasında İngiltere ve ABD tarafından sağlanan hibe, yardımlar savunma sanayiyi durma noktasına getirmekle kalmamış bu malzemelerin hibe olmasına karşın her yıl bakımları için 400 Milyon TL'lik harcama yapılmıştır.

1.9.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÖZENDİRİLMESİ

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerin en büyük sorunu yatırım oranının düşük olmasıdır. Yatırım oranlarının düşük olması ülke içerisinde yeterli sermaye ve tasarruf oranlarının olmadığının göstergesi olduğu söylenebilir. Tasarruf oranları düşük olan ülkelerde, ülke içerisindeki yatırımları finanse edebilmek için ülkeler dış borçlanma veya doğrudan yabancı yatırımlara ihtiyaç duyarlar. Ülke içi yatırımların artması işsizlik, harcama, hizmet vb. sektörleri de etkileyerek ülke refahına olumlu katkı sağlayacaktır.

Ülkeler arası küreselleşme ile gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yönelen, günümüzde de önemli bir sermaye hareketliliğine neden olan yabancı yatırımların ülke içerisindeki oranın yüksek olması, ülke kalkınma ve büyümesinin önemli katkıda bulunur. Söz konusu yatırımlar ile ileri teknolojinin sağlanır, işsizlik oranlarını düşer, tasarruf oranları artar ve ihracata katkı sağlanır (Yapraklı, 2006: 23-24). Doğrudan Yabancı Sermaye genel olarak, ülke içerisinde var alan kaynakları satın alabilir, sıfırdan yatırım yapabilir, yer alan kaynakların gelişiminde veya teknolojik desteği sağlama yolu ile ülke içerisine girebilmektedir (Bodur, 2007: 11).

Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülke Ekonomisine Katkıları;

- Yatırım yapılan ülke ekonomisi az gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülke olması ve sermaye oranının da ki düşüklüğünü azaltarak, sermaye oranını arttırmakta, üretimi kapasite oranına ve büyüme oranının yükselmesini sağlar,
- Yatırım yapılan ülkenin teknolojisini ve beşeri sermayesini etkiler,
- Doğrudan Yabancı Yatırımların sağladığı döviz etkisi ile ödemeler dengesine etki eder,
- Bir ülkede bulunan Doğrudan Yabancı Yatırımların artması o ülkeyi cazip ülke kılarak yatırım yapmak isteyen kişi/kurumların ilgisi artar,
- Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile ülkede istihdam ve yeni iş olanakları sunar,
- Doğrudan Yabancı Yatırımlar, vergi sağlamaktadır

- Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile gereken yatırımlar sağlanırken, dış borçlanmayı azaltmaktadır (Şimşek ve Behdioğlu, 2010: 52).

Doğrudan Yabancı yatırımların ileri teknoloji ve üretim bandındaki seri üretimi olması ülke içerisindeki rekabet ortamının bozulmasına ve üretimin sektöründe monopolleşmeye neden olabilir. Doğrudan Yabancı Yatırımların önemli olumlu etkileri olduğu bilinmesine rağmen planlı bir şekilde yapılmadığı takdirde yatırım yapılan ülkenin sektörlerini ele alarak, önü alınamaz ekonomik sorunlara neden olabilir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1924 yılında çıkartılan yabancıların mülk satın almaları alanındaki serbestliği ile yabancı yatırımlar artmıştır. Artan yabancı yatırımlar neticesinde 1926 yılında yabancı yatırımı 6,5 milyon liraya yükselirken, 1929 yılında 12 milyon liraya ulaştığı bilinse dahi bu yatırımların hangi amaçlarla kullanıldığı bilinemediğinden üretim amaçlı olup olmadığı, bilinememektedir. İzmir İktisat Kongresinde, Mustafa Kemal Atatürk tarafından söylenen sözlerle yabancı sermayeye sıcak bakıldığı sözlerine karşın Cumhuriyetin kuruluşundan 1933 yıllara kadar yabancı sermaye oranında bir artış olmadığı görülmemektedir (Bodur, 2007: 82).

Teşvik-i Sanayi Kanunu ile yalnızca yurtiçi sermayedarlara değil yabancı sermayedarlara da olanaklar sunulması ile yabancı sermayelerde artış olduğu görülmektedir. Bu Sanayi Kanunu ile Nestle, cıcır fabrikası ve Ford otomotiv şirketinin kurduğu montaj fabrikaları yer almıştır. Araçların dağıtımı sağlanarak ihracat merkezi olma yoluna giderken yaşanan buhran nedeni ile sadece araç depo görevini almıştır (Dumludağ, 2003: 12).

1929 Büyük Buhran ile dünya genelinde ekonomik kriz göstergelerinden biri olan yabancı sermaye hareketliliği oranları düşmüştür. Nitekim Türkiye'de beklenen ölçüde azalma olmamıştır. Türkiye'de 1934-1938 yıllarında 32 yabancı sermayeli şirket kurulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, yabancı sermayeli yatırımlarını 1930 yılı itibari ile millileştirilmesi yoluna gidilerek 1933-1950 yılları arası 21 firma millileştirilmiş fakat bu durum hükümetin yabancı sermayeye karşı oluşundan değil

dönemin getirdiği ekonomik koşulları düzenlemesi için atılmış adımlardır. Nitekim 1934-1938 yılları arasında yabancı sermayenin ülke içerisinde yer alarak 32 firmanın faaliyete başladığı görülmüştür (Dumludağ, 2003: 13).

Yaşanan İkinci Dünya Savaşı ile yaşanan durgunluk ortamı savaşın bitiminden sonra doğrudan yabancı yabancı sermaye yatırımlarını arttığı, devletçilik politikaları yerine liberalleşmeye dayalı bir kalkınma hedeflenmiştir. 1947 yılında alınan Marshall Yardımları ile tarım alanında ilerleyerek, ihraç mallarını artırmayı ve dış ticarette de serbestleşmeye gidilmiştir (Ertem, 2009: 391).

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1950-1980 HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ: LİBERAL POLİTİKALAR VE KRİZLER

1923-1950'li yıllara bakıldığında, İkinci Dünya savaşı bitmesi ile Türkiye'de oluşan seferberlik yılları yerini ekonomik ve siyasi sorunlara bırakmıştır. Savaşa dahil olunamamasına rağmen herhangi bir tehdit durumunda savaşa girmesi halinde savaşa hazır olan ordu ve bu ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere daha yeni kurulan ekonomi politikaları henüz oturmamış ve tek partili hükümet yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşı süresince işgücünde azalma, kötü hava şartları, kıtlıklar gıda ürünlerinde ciddi seviyelerde düşüşe neden olmuştur (Oktar ve Varlı, 2010: 2). Tarım ülkesi olan tarımda ihracat yapan bir ülke iken İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında kötü iklim koşulları neticesinde kentlerde iaşe sorunlarının baş göstermesine buda karaborsanın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Baytal, 2007: 548-549). 1940 yıllarında başlayan iaşe sorunları aşmak için hükümet çiftçilerden, mahsullerini Toprak Mahsulleri Ofisine doğrudan satmalarını istemiştir. Fakat çiftçiler Toprak Mahsulleri Ofisi yerine genel olarak mahsullere daha fazla fiyat verenlere satış yapmışlardır.

Hükümetin söz konusu dönemde yaşanan stokçuluk ve karaborsayla mücadele etmek üzere Milli Koruma Kanunu çıkarmıştır. Bu kanun ile özel girişimcinin, mal sahiplerinin, çiftçinin, tüccarın kısaca her kesimin ya gelirine ortak olunmuş ya da var olan üretim ve yatırım araçlarına değerinin altında rakamlar ile el konmuştur (Oktar ve Varlı, 2010:4-5). Bu kanun doğrultusunda adeta tüm özel kuruluşların üretimlerine, ürünlerine, miktarlarına dahil müdahale bulunulmasının nedenleri savaş koşulları olduğu söylense de kimi zaman keyfi olarak yapılması halkı var olan hükümete karşı cephe almasına neden olmuştur (Takım, 2012: 159).

Yaşanan bu sıkıntılar neticesinde un, ekmek, yağ vb. ürünlere karne uygulamasına geçilerek durum atlatılıncaya kadar kontrollü bir tüketim hedeflemiştir.

Karne ile dağıtımda yaşanan haksızlıklar ve devlet memurlarının kazanç elde etmek için düzensiz bölüşümleri gittikçe artan düzensizliğe neden olmuştur.

Tarım sektörü GSMH' da ki payı giderek azaldığı ve 1949 yıllarında %40 seviyelerine indiği görülmekte, yine bu yıllarda sanayi sektörünün GSMH' da ki payı %13 seviyelerine, hizmet sektörü ise GSMH' da ki payı %46 olduğu görülmektedir (Sungur, 2016: 6).

1923-1950 yılları tek parti döneminde olan politikalar, yönetim, ülkenin yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunlar ile insanlar hükümete ve partiye karşı cephe alarak yeni kurulan, devletçilik yerine liberal görüşlere sahip Demokrat Parti'yi desteklemişlerdir. 14 Mayıs 1950 yılında yapılan seçim ile Tek Parti dönemine son vererek Demokrat Parti seçimi kazanmıştır. Halkın desteğini arkasına alarak 1950 de ki seçimlerde 4.241.393 aldığı oy ile 52,68 oranı ile iktidara gelir iken 1954 yılında oy oranını arttırarak 5.151.550 oy ve 57,61 oran ile iktidar olmayı başarmıştır. Yaşanan ekonomik sıkıntılar olsa da yapılan 1957 yılı seçimlerinde Demokrat Parti 4.372.621 oy sayısı ile %47,88 oranında oy çokluğu ile iktidar olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin 19.-23. Ali Adnan Ertekin Menderes Hükümetini 22.05.1950-27.05.1960 arasında kurmuştur.

Türkiye Cumhuriyetinde, 1950-1960 yılları arasında yer alan Demokrat Parti Hükümetleri, dönem ve kaldıkları gün sayıları itibari ile aşağıdaki tabloda bulunmaktadır.

Tablo 6: 1950-1960 Demokrat Parti Hükümetleri

Sıra	Hükümet	Dönem		Parti/ Partiler
19	I. Ali Adnan Ertekin Menderes Hükümeti	22.05.1950	09.03.1951	DP
20	II. Ali Adnan Ertekin Menderes Hükümeti	09.03.1951	17.05.1954	DP
21	III. Ali Adnan Ertekin Menderes Hükümeti	17.05.1954	09.12.1955	DP
22	IV. Ali Adnan Ertekin Menderes Hükümeti	09.12.1955	25.11.1957	DP
23	V. Ali Adnan Ertekin Menderes Hükümeti	25.11.1957	27.05.1960	DP

1960'lara gelindiğinde Demokrat Partinin din siyaseti CHP tarafından Anayasa ihlali olarak söylemleri ile orduda ve üniversitelerde bir kıpraşmanın başlamasına neden olmuş ve bu iki sınıf askeri müdahalede etkili olmuştur (Burak, 2011: 52). 1960 darbesi emir komuta zinciri dahilin de olmayıp ordu içerisinde yer alan subaylar tarafından gerçekleşmiştir(Akıncı, 2011: 101).

Türkiye Cumhuriyetinin 24. Hükümeti I. Cemal Gürsel tarafından 30.05.1960 yılında kurulmuştur. Düzen ortamı ve seçim işlemi yapılacak zaman dilimine kadar II. Cemal Gürsel Hükümeti kurulmuştur.

Tablo 7: Cemal Gürsel Hükümetleri

Sıra	Hükümet	Dönem		Parti/ Partiler
24	I. Cemal Gürsel Hükümeti	30.05.1960	05.01.1961	30.05.1960
25	II. Cemal Gürsel Hükümeti	05.01.1961	20.11.1961	05.01.1961

1960 askeri müdahalesinin ana gayesi demokrasi olduklarını belirten ordu mensupları askeri müdahale ile oluşan belirsizlik ortamının oluşan karmaşayı düzenlemek, ileride yaşanabilecek hükümetlerin kurulması ve aynı durumun yaşanabilecek olayları önlenmesi üzerine Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kurulmuş, 1961 Anayasası kabul edilmiştir.

Seçimler 12.10.1961 tarihinde yapılmış olup, çoğunluğu tek başına bir parti alamadığı için CHP (%36,74) ve AP (%34,79) arasında koalisyon kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin ilk koalisyon hükümeti olması ve ülke şartları neticesinde hükümet kurma görevi İnönü'ye verilmiştir (Balcı, 2007: 117).

Tablo 8: 1961-1965 Dönemi kurulan Hükümet Listesi

Sıra	Hükümet	Dönem		Parti/ Partiler
26	VIII. Mustafa İsmet İnönü Hükümeti	20.11.1961	25.06.1962	26
27	IX. Mustafa İsmet İnönü Hükümeti	25.06.1962	25.12.1963	27
28	X. Mustafa İsmet İnönü Hükümeti	25.12.1963	20.02.1965	28
29	Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti	20.02.1965	27.10.1965	29

İlk olan koalisyon dönemi Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti ile 27 Ekim 1965 yılında son bulmuştur. 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimle 52,87 oy oranı ile AP Süleyman Demirel başkanlığında iktidara gelmiş ve 12 Ekim 1969 tarihinde yapılan seçimle ikinci kez iktidara gelerek 1965-1971 yılları arasında Adalet Partisi iktidar olup, 30, 31, 31. Hükümetleri I. Sami Süleyman Gündoğdu Demirel tarafından kurulmuştur.

Tablo 9: Demirel Hükümetleri

Sıra	Hükümet	Dönem		Parti/ Partiler
30	I. Sami Süleyman Gündoğdu Demirel Hükümeti	27.10.1965	03.11.1969	30
31	II. Sami Süleyman Gündoğdu Demirel Hükümeti	03.11.1969	06.03.1970	31
32	III. Sami Süleyman Gündoğdu Demirel Hükümeti	06.03.1970	26.03.1971	32

12 Ekim 1969 yılında yapılan seçim ile en yüksek oyları AP %46,55 oy oranı, CHP %27,37 oy oranı almıştır. Diğer partiler ise, GP %6,58 oy oranı, Bağımsız %5,62 oy oranı, MP %3,23 oy oranı, MHP %3,02 oy oranı, BP%2,8 oy oranı, TİP %2,68 oy oranı, YTP %2,18 oy oranı almıştır.

Tablo 10: Askeri Müdahale Hükümetleri ve Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri

Sıra	Hükümet	Dönem		Parti/ Partiler
33	I. İsmail Nihat Erim Hükümeti	26.03.1971	11.12.1971	33
34	II. İsmail Nihat Erim Hükümeti	11.12.1971	22.05.1972	34
35	Ferit Sadi Melen Hükümeti	22.05.1972	15.04.1973	35
36	Mehmet Naim Talu Hükümeti	15.04.1973	26.01.1974	36
37	I. Mustafa Bülend Ecevit Hükümeti	26.01.1974	17.11.1974	37
38	Mahmut Sadi Irmak Hükümeti	17.11.1974	31.03.1975	38
39	IV. Sami Süleyman Gündoğdu Demirel Hükümeti	31.03.1975	21.06.1977	39
40	II. Mustafa Bülend Ecevit Hükümeti	21.06.1977	21.07.1977	40
41	V. Sami Süleyman Gündoğdu Demirel Hükümeti	21.07.1977	05.01.1978	41
42	III. Mustafa Bülend Ecevit Hükümeti	05.01.1978	12.11.1979	42
43	VI. Sami Süleyman Gündoğdu Demirel Hükümeti	12.11.1979	12.09.1980	43

AP %46,55 oy oranı almasına rağmen güvenoyu alamaması üzerine 1971-1980 yılları arasında birinci kısa ömürlü koalisyon hükümetleri kurulmuş olup, koalisyon içerisinde ki partiler sürekli olarak değişmiştir.

2.1. İKTİSADİ BÜYÜME KISITLARI

Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi, tarım yoğunlukta bir ekonomi olmuş olup, söz konusu dönemde tarım ihraç eden bir ülkedir. Sanayi alanında gelişmesi istenirken gerekli sermaye ve teknolojik altyapının bulunmaması istenen büyüme seviyesine ulaşmasına olanak vermemiştir.

Tarımsal üretim, II. Dünya Savaşı akabinde yaşanan düşüler, iaşe sorunları, büyük kentlerde karne uygulaması, yüksek enflasyon ortamı, çıkarılan ve uygulamada sorunlar yaşatan kanunlar, ekonomiyi geriye götüren bir ortama neden olmuştur. Yaşanan bu olaylar halkın tepkisine neden olmuş ekonominin iyileşmesi için gerekli koşulları savunan Demokrat Parti gündeme gelmiştir. Demokrat partinin liberalleşme adımlarını atabilmeleri için gerekli finansman ve sermaye sağlanacak ortam aramıştır. Ekonomik politikaların finansmanı için dış borçlanma ve dış yardımlar arama yoluna gidilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti devletinde 1923'den Demokrat Parti hükümeti dönemine kadar tarım ilkel yolarla yapılmıştır. Dış yardımlar için gelen ABD'li heyetin raporunda yer alan tarımsal üretimin üzerinde durulmuş ve tarımsal üretim yapılır iken üretimin artması için gerekli araç gereklerin sağlanması yönünde notlar alınmıştır (Takım, 2012: 167).

Demokrat partinin, hedef aldığı kesim köylü ve ticari sınıf olması, iktidar olma söylemleri içerisinde yer alan tarım için çalışmaları başlamıştır. Tarımda üretimi arttırarak, tarım üreticilerinin gelirlerini arttırmak istenmiştir. Türkiye'de yer alan işgücünün %50 sinden fazlasının çalıştığı tarım sektörünün teknolojik yeniliklerle donatılması hedefi ile çalışmalarına 1950'de başlanmıştır (Şener, 2005: 144).

Demokrat Partinin tarım alanında hedeflediği gelişmeler;

- Devlet arazileri olarak bilinen topraklar, köylülere dağıtılarak ekim alanlarını genişlemesi ve böylelikle tarımda üretici kesimini arttırmak hedeflenmiştir.
- Tarım kesiminde üretici arttırmada ki hedeflerin bir diğeri işsizlik seviyesini azaltmak,
- Osmanlı devletinden kalma emek gücü ile var olan tarım yerine makineleşme sistemine geçilerek üretimi arttırmak,

- Tarımsal ürün artması ile bu ürünlerin piyasa fiyatlarından satmak ve geri kalanının ihraç yolu ile dış ticarete girmesini sağlamak,
- Sağlanacak kolay tarımsal kredilerle, üretici tarım için gerekli araç gereci alması sağlanacak ve tefecilik kavramının yok olmasını sağlayacaktır (Takım, 2012: 167).

Hedeflenen bu maddeleri yapılabilmesi için gerekli olan finansmanı Marshall yardımları ile ABD'den sağlanan kredilerden oluşmuştur. Soğuk Savaş Koşullarının bulunması Türkiye'nin jeopolitik konumundan ötürü istediği dış yardımlara ulaşabilesini kolaylaştırmıştır (Pamuk, 2012: 227). Marshall Planı çerçevesinde istenen Türkiye Cumhuriyetin ekonomik düzenini tarım alanında ilerlenmesi, bu plan doğrultusunda yönlendirmesi ve tarım ürünlerinde üretim fazlasını ihracat ile batının ihtiyaçlarını karşılamak olduğu söylenebilir (Oktar ve Varlı, 2010: 10).

Traktör sayılarına bakıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarında Tarım Bakanlığı tarafından dağıtılan fakat gerekli donanım eksikliklerinden ve yakıt fiyatlarından ötürü pek verimli olmayan 1930 yılında 2.000, 1940 yıllarında 1.000 traktör bulunmuştur. Demokrat Parti ile 1950 yıllarında Marshall Plânı çerçevesinde ülkeye giren 16.000 ve 1953 yıllarında 35.000'e yakın traktör ve birçok donanım, alet, teçhizatlar tarımda yaşanacak ürün bolluklarının habercisi olmuştur (Dikilitaş, 2007: 122).

Traktör Sayısında yaşanan artışın sadece tarım alanında değil, sanayi ve hizmet alanında da birçok iş koluna öncülük etmiştir. İthal edilen traktörlerin arıza durumunda bakılacak servislerin oluşması, ufak araç-gereçlerin ülke içerisinde üretimi teşviklerle kurulması ve gelişmesi sağlanmıştır. Bu sektörler kısaca; Çapa makinesi (tekli), Traktör pullugu, Mibzer (hububat), Biçer, Biçerdöver, Harman makinesi, Balya makinesi, Kuluçka makinesi sanayi kuruluşları örnek gösterilebilir.

Marshall yardımlarının yanında Ziraat Bankası da üreticinin tefeciler yerine bankadan düşük faizli uzun vadeli krediler sağlayarak yanında olmuştur. Demokrat Parti tarafından tüm girişimlerle istenilen sonuçlar gerçekleşmiş ve Demokrat Parti iktidara gelişinden 1953 yılına kadar tarımda %10 üzerinde artışlar yakalanmıştır. Yaşanan Kore savaşları neticesinde ihracat seviyeleri de istenilen seviyeler yakalanmış

ancak 1953 yılları sonlarına gelindiğinde kötü hava şartları, Kore savaşlarının son bulmasının yanında liberizasyon etkisi ile ihracat oranları düşerek dış ticaret açıkları artmaya başlamıştır. İhracatın giderek düşmesi, hızla artan fiyat artışları, nüfusun kırdan kentlere göçü, nüfus oranındaki artışlar, emek bolluğu ve sermaye yetersizliği ülkenin 1946-1953 yılına kadar yaşadığı günlerin yerini II. Dünya Savaşı sonrası günlere bıraktığı görülmektedir.

Sanayinin, yatırımlar içerisindeki payı 1948-1954 yılları arasında %13, 9 olur iken 1954-1959 yılları arasında %17,7 olmuştur. Özel sektör yatırımları yer almış olsa da devlet destekli bir sanayi büyümesi olduğu görülmektedir. Sanayi malları üretimi yapılırken kullanılan ara malların büyük bir kısmı ithal edilen ara mallarıdır. Ara mal ithali 1950-1956 yılları arası sorun yaşanmaz iken 1956 sonrası yaşanan döviz sıkıntısı ithalatı etkilemiş ve ithal ikameci sanayi politikalara ağırlık verilmiştir (Pamuk, 2012: 233).

Demokrat Parti döneminde ileri sanayi alanında olmasa da sanayi alanında yenilikler yapılmıştır. Sanayi kollarından bazıları Çimento Sanayi, Türkiye Çimento Sanayi T.A.S, Seker Sanayi, Demir Çelik Sanayi, Kimya Sanayi, İlâç Sanayi, Uçak Sanayi, Tekstil Sanayi, Kâgıt Sanayi ve SEKA ve Tütün Sanayi kurulup gelişmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır.

Demokrat parti iktidarda kaldığı süre boyunca hizmet sektöründe de ilerleme kaydedilmesi için çalışmalar yapmış, kara yolundan demir yoluna köprülerden hava yolları, limanlara, elektrik, su gibi birçok alanda çalışmaları mevcuttur. Limanlar, elektrik, kömür gibi hizmetler ile Türkiye'yi yeniden inşa etmiştir (Kanca, 2012: 54).

Bu dönemde demiryollarına kara yollarından daha önem verilerek, demiryollarının kurulumları hız kazanmıştır. Demokrat parti hükümetine kalan kara yollarında 13.885 kilometre bakımsız yol, 4.450 topraktan oluşan yol ile 94 köprüdür (Dikilitaş, 2007: 369). Demokrat parti döneminde ulaşıma önem verilmiş, bütçeden önemli miktarlar ayırarak karayolu ulaşımını öncü alarak ilerleme sağlamıştır. Söz konusu Demokrat Partinin hükümetinin sürdüğü 10 yıl içerisinde ulaştırma hizmetleri GSMH içerisindeki oranı %5 oranından %7 oranına çıkmıştır.

Bir kısım hizmet sektörü için kurulan kurum ve kuruluşların bir kısmı; Karayolları Genel Müdürlüğü, Köprüler, Demir Yolları: T. C. Devlet Demiryolları

Kurulusu, Deniz Yolları: Limanlar, Denizcilik Bankası T.A.O., Denizcilik Bankası T.A.O., Hava Yolları, Kara Yolları Araçları ve Taşımacılığı, Trafik: 22 Eylül 1954 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Kara Yolları Trafik Kanunu, Demir Yolları, Deniz Yolları, PTT, Elektrik Santralleri, Elektrik Santralleri, Barajlar ve Devlet Su işleri Genel Müdürlüğü sayılabilir.

Ülke genelinde yaşanan 1954 yılından itibaren ekonomik sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Tarımsal üretimde 1953 e kadar olan dönem tersine dönmüş ve ülke üzerinde uygulanarak liberal politikaların istenen sonuçları vermediği görülmüştür. Tarım sektörünün diğer sektörlere ve diğer yıllara nazaran GSMH içerisindeki oranı sürekli düşüş içinde olduğu, yaşanan enflasyon, sermaye kıtlığı gibi nedenlerle liberalleşmeden vazgeçilerek devletçilik, ithal ikameci bir sanayileşme uygulanmaya başlamıştır (Kanca, 2012: 60).

Tablo 11: 1950-1960 Menderes Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH Yüzdelik Oranlar (Cari Fiyatlarla, Milyon TL ve Yüzdelik Oranlar)

Yıl	GSMH	GSMH (%)	Tarım	Tarım (%)	Sanayi	Sanayi (%)	Hizmet	Hizmet (%)
1950	9.694	7,1	4.044	11,3	1.419	5,0	4.232	4,0
1951	11.644	20,1	5.216	29,0	1.574	10,9	4.855	14,7
1952	13.389	15,0	5.967	14,4	1.785	13,4	5.637	16,1
1953	15.607	16,6	7.023	17,7	2.115	18,5	6.470	14,8
1954	15.915	2,0	6.119	-12,9	2.475	17,1	7.320	13,1
1955	19.117	20,1	7.455	21,8	3.055	23,4	8.608	17,6
1956	22.047	15,3	8.654	16,1	3.671	20,2	9.722	12,9
1957	29.310	32,9	12.287	42,0	4.642	26,4	12.381	27,4
1958	35.000	19,4	14.583	18,7	5.883	26,7	14.534	17,4
1959	43.670	24,8	16.288	11,7	7.897	34,2	19.458	34,1
1960	46.664	6,9	17.688	8,5	8.046	1,9	20.951	7,5

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 635.

Menderes Hükümetleri Döneminin üzerinde politikalar yürüttüğü tarım sektörü değerleri sürekli artış yaşamıştır. 1954 yılı durgunluğa geçtiği yıl düşük oranda bir düşüş yaşansa da, 1950 yıllarında 4.044 Milyon TL olan tarım sektörü 1960 yılına gelindiğinde ise 17.688 Milyon TL'ye yükselmiştir. Sanayi sektörü de bu dönemde artış yaşamış olup 1950 yılında 1.419 Milyon TL olan sanayi sektörü 1960 yılına gelindiğinde 8.046 Milyon TL'ye yükselmiştir. GSMH içerisindeki payının

düşmesinin nedeni diğer sektörlerin pay oranındaki yaşanan artıştır. Söz konusu dönem aralığında hizmetler sektörü sürekli olarak artış yaşamıştır.

1961 Askeri Müdahalesinden önce tarım alanında makineleşme sürecinin yaşandığı ve bu makineleşme süreci ile kredilerin arttığı, işsizliğin yaşandığı, hızlı bir kentleşme sürecine girildiği akabinde yaşanan kıtlıklarla Demokrat Parti dönemi askeri müdahale ile son bulmuştur. Askeri Müdahale süresince oluşan Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş olup yapılacak yatırımların plan çerçevesinde yapılması sağlamıştır.

Tablo 12: 1960-1961 Cemal Gürsel Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Yıl	GSMH	GSMH (%)	Tarım	Tarım (%)	Sanayi	Sanayi (%)	Hizmet	Hizmet (%)
1960	46 664	6,9	17 668	8,5	8 046	1,9	20 951	7,5
1961	49 536	6,2	17 619	-0,3	8 939	11,1	22 978	9,7

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 635.

1960-1961 Cemal Gürsel Hükümetleri Döneminde tarım sektöründe 1960 yılında %8,5 oranında değer alırken ani düşüş göstererek 1961 yılına gelindiğinde %-0,3 oranında değer almıştır. Sanayi sektöründe 1960 yılında yaşanan %1,9 oranı artarak 1961 yılında %11,1'e yükselmiştir. Hizmetler sektörü de artış yaşayarak 1961 yılında %9,7 oranını görmüştür.

1961-1965 İnönü Koalisyonları Hükümetleri, Askeri Müdahale sonucu kurulmuş olan Devlet Planlama Teşkilatının kalkınma için hazırlayacağı planlara doğrultusunda ilerleyeceğini belirtmiştir. Cumhuriyetin ilk yılarında yer alan devletçi politikaları sorunlar doğurduğunu sadece devletin ekonomide olmaması gerektiği anlaşılmış olup, Demokrat Partinin ekonomide uyguladığı liberal politikalar ile özel kesimin öncü olması gerektiği politikaların da ekonomide etkin olamadığı görülmüştür. Bu tecrübelerden sonra İnönü Koalisyonları Hükümeti karma bir ekonominin yer alacağını belirtmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı, 1963 — 1967 tarihleri arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yayınlanmıştır. Bu planda geçmiş dönem verileri ile ülke 1923- 1960 yılına kadar var olan verilerle uygulamaları ele alarak, kalkınma hedefini belirleyecek planlar hazırlamıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı, planda belirtilen, yapılacaklara zaman perspektifinden bakılması gerektiğini planda; az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'nin kalkınmasının sağlanabilmesi amacı ile sürekli yürütülecek sistemli planlar dahilinde olması gerektiği belirtilmiştir (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963: 33). Ekonomi için söz konusu perspektiften bakıldığında ise ulaşılmak istene hedefe uzun bir süre içerisinde bakılması gerektiği, 15 yıllık perspektiften bakıldığı ve bu süre sonunda beklenen sonuçlara göre hareket edildiği belirtilmiştir (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963: 33).

Tablo 13: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi GSMH Göstergeleri

Yıllar	Planlanan Hedef	Yıllık Artış (%)	Gerçekleşen	Yıllık Artış (%)
1962	62,497	-	61,882	-
1963	66,871	7,0	66,648	7,7
1964	71,553	7,0	69,91	4,9
1965	76,962	7,0	73,127	4,6

Kaynak: DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1968: 7.

Devlet Planlama Teşkilatının, GSMH için planları dahilindeki hedefleri ve gerçekleşen değerlere bakıldığında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yılında hedeflenen GSMH oranı 7,0 iken, 1963 yılında gerçekleşen GSMH 7,7, 1964 yılında 4,9, 1965 yılında ise 4,6 olarak gerçeklemiştir. GSMH dalgalanması, asıl nedeni tarım alanında yaşanan dalgalanmalardır.

Tablo 14 : 1962-1965 İnönü Koalisyon Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Yıl	GSMH	GSMH (%)	Tarım	Tarım (%)	Sanayi	Sanayi (%)	Hizmet	Hizmet (%)
1962	57.593	16.3	20.892	18,6	10.378	16,1	26.323	14,6
1963	66.801	16,0	24.095	15,3	11.977	15,4	30.730	16,7
1964	71.313	6,8	24.076	-0,1	13.518	12,9	33.719	9,7
1965	76.726	7,6	23.660	-1,7	15.339	13,5	37.728	11,9

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 635-636.

1962-1965 yılları arasında Birinci Kalkınma Plan dahilinde tarım sektöründe ürün çeşitliliği oluşturarak verimliliği arttırmak aynı zamanda dış ticaret açığını kapatılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda yapılan politikalar sonucu, 1962 yılında %18,6 ile hükümet döneminin en yüksek orana sahip olduğu ve takip eden 1963, 1964 ve 1965 yıllarında ise GSMH içinde en düşük payları aldığı görülmektedir. Tarım ülkesi olan Türkiye Cumhuriyeti 1964 yılında %-0,1 1965 yılında ise % -1,7 oranları ile GSMH içerisinde en düşük oranlarını almıştır. Sanayi alanda ise ithal ikameci mallar üreterek dış ticaret açığın kapatılması ve yatırım oranı yaratılması planlanmıştır. GSMH içerisindeki en büyük oranı sanayi sektörü 1962 yılında %16,1 takip eden yıllarda ise giderek düşüş göstermiştir. Sanayi sektöründeki düşmelerin gecikmelerden ötürü olduğu yatırımların istenilen neticeleri vermemiş olsa dahi ekonomi içerisindeki payı gittikçe artmıştır. Hizmetler sektörü kapsamında sağlık, eğitim, altyapı yatırımlarının arttırılması ile daha refah, gelişmiş bir ülke için çalışmalar yapılmış olup, hizmet sektörü, GSMH içerisindeki oranı 1963 yılında %16,7 ile en yüksek oranı almıştır. Hizmetler sektörü de sanayi sektörü gibi istenilen hedeflere ulaşmamış olsa dahi GSMH içerisindeki oranı artmıştır.

1961-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde uygulanmaya başlanan Askeri Müdahale sonucu kurulmuş olan Devlet Planlama Teşkilatının hazırladığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmıştır. Söz konusu dönemde karma bir ekonomi sağlanmış olup, enflasyon ortamının engellenmesi hedeflenmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı Planlarında yer alan görüşte planlama girişimlerinin uzun bir perspektiften bakılması gerektiğidir. Bu nedenle ilk planların hedefleri tutturulmasa da ileriki dönemlerde yansımalarının daha iyi olacağı görüşündedirler (DPT, 1963: 32-33). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ulaşılmak istenen GSMH hedefleri %7.0 olduğu fakat tarım alanında yaşanan dalgalanmalar neticesinde GSMH da dalgalanma göstermiştir. Demirel Hükümetleri, Kalkınma Planlarını öncü alarak ekonomik politikalarını oluşturmuşlardır. Demirel Hükümetleri,1965-1971 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının bir kısmını (1963- 1967) ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1968-1972) büyük bir bölümünü kapsamaktadır.

Tablo 15: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi GSMH Artış Hızlar (%)

	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
GSMH ARTIŞ HIZI (%)	4,6	10,3	6,1	6,7	6,3	5,5	9,2
ORTALAMA	Birinci BYKP: 6,7			İkinci BYKP: 6,9			

Kaynak: DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1972: 4

1965-1971 yılları Demirel Hükümetleri Döneminde de İnönü Hükümetleri dönemine olduğu gibi GSMH oranlarında dalgalanmalar yaşanmıştır. 1965 yılında yaşanan %4,6 düşük olması tarım sektöründe yaşanan dalgalanmalardan olduğu belirtilmiştir. 1966 yılında yaşanan %10,3 GSMH oranı ile diğer yıllara kıyasla en yüksek oranı almış ve bu yıldan sonra %6 düzeylerine inerek normal seviye izlerken 1971 yılında tekrar bir yükselme ile %9,2 oranında değer almıştır.

Tablo 16: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL ve Yüzdelik Oranlar)

Yıl	GSMH	GSMH (%)	Tarım	Tarım (%)	Sanayi	Sanayi (%)	Hizmet	Hizmet (%)
1965	76.726	7,6	23.660	-1,7	15.339	13,5	37.728	11,9
1966	91.419	19,1	28.631	21,0	18.294	19,3	44.494	17,9
1967	101.481	11,0	29.975	4,7	21.355	16,7	50.150	12,7
1968	163.893	61,5	65.151	117,3	27.330	28,0	71.412	42,4
1969	183.356	11,9	71.206	9,3	31.228	14,3	80.922	13,3
1970	207.815	13,3	76.278	7,1	34.457	10,3	97.080	20,0
1971	261.073	25,6	90.009	18,0	44.137	28,1	126.927	30,7

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 636.

1965-1971 yılları Demirel Hükümetleri Döneminde, tarım sektöründe diğer sektörlere kıyasla yüksek dalgalanmaların yaşandığı 1965 yılında %-1,7 iken 1968 yılında %117,3'e çıktığı takip eden yılda ise %9,3 seviyelerine indiği görülmektedir.

Tarım sektöründeki bu dalgalanma GSMH da yaşanan dalgalanmaların ana etkeni olmuştur. Sanayi ve hizmetler sektörü diğer dönemlere kıyasla dalgalanmaları yüksek olsa da hızla büyüyen sektörler olmuştur. Tüm sektörlere bakıldığında 1968 yılında tarım sektöründe %117,3, sanayi sektöründe %28,0 ve hizmetler sektöründe % 42,4 ile Demirel Hükümetleri Dönemi içerisinde en yüksek değerler aldıkları görülmektedir.

1971-1980 yılları arasında 11 adet hükümet kurulmuştur. Genel olarak bakıldığında hepsinin ana hedefleri Beş Yıllık Kalkınma Planları politikaları ile aynı doğrultudadır. Ülkenin büyüme hızını arttırarak, ülkenin gelişmesini ve insanların refah içerisinde yaşanması hedeflenmiştir. 1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri dönemleri, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarını (1979-1983) kapsamaktadır.

Tablo 17: 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi GSMH Artış Hızlar (%)

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
GSMH ARTIŞ HIZI (%)	9,2	7,0	5,4	7,4	8,0	7,7	4,0	6,5	5,5	5,0

Kaynak: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 8.

1971-1980 yılları arasında GSMH oranlarına bakıldığında sürekli dalgalanmanın olduğu görülmektedir. En düşük GSMH, 1973 yılı %5,4 oranı gerçekleşmiştir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında 1973-1977 yılları arasındaki hedefler GSMH için %7,4 olur iken bu yıllar arasında büyüme oranları ortalama olarak %6,5 olarak gerçekleşmiştir (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 8).

Tablo 18: 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL ve Yüzdelik Oranlar)

Yıl	GSMH	GSMH (%)	Tarım	Tarım (%)	Sanayi	Sanayi (%)	Hizmet	Hizmet (%)
1971	261.073	25,6	90.009	18,0	44.137	28,1	126.927	30,7
1972	314.140	20,3	98.477	9,4	55.047	24,7	160.616	26,5
1973	399.089	27,0	122.601	24,5	69.023	25,4	207.465	29,2
1974	537.678	34,7	177.179	44,5	89.172	29,2	271.326	30,8
1975	690.901	28,5	225.929	27,5	115.292	29,3	349.679	28,9
1976	868.066	25,6	265.605	17,6	157.243	36,4	445.218	27,3
1977	1.108.271	27,7	327.408	23,3	193.296	22,9	587.567	32,0
1978	1.645.969	48,5	497.050	51,8	285.208	47,5	863.711	47,0
1979	2.876.523	74,8	767.524	54,4	568.887	99,5	1.540.112	78,3
1980	5.303.010	84,4	1.350.135	75,9	971.066	70,7	2.981.810	93,6

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 636.

1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH oranları incelendiğinde, tarım oranlarının 1971 yılında %18,0, 1972 yılında 9,4 1974 yılında ise %44,5 olarak görülmekte olup, söz konusu yıllar arasında tarım sektöründe sürekli olarak yüksek dalgalanmalar görülmektedir. Sanayi sektöründe 1972,1977 yıllarındaki düşüşler göz ardı edildiği takdirde sanayi sektöründe yavaş bir artış görülmektedir. Hizmetler sektörü 1977 yılına kadar düşük oranlı dalgalanmalar yaşamış fakat daha sonraki yıllarda sürekli artış yaşanmıştır.

2.2. DIŞ TİCARETTE LİBERAL UYGULAMALAR

Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde iktidar olarak yer aldığı 1950'li yıllardan itibaren liberalleşme söylemleri ile gündeme gelmiştir. Liberalleşme ile ticaret politikası izleyen Demokrat Parti, İthalatı serbest olmasını savunarak serbestleştirmiş ve bu serbestleştirmenin ardından ihracatta yüksek bir artış

sağlamıştır. Dış yardımlarla liberalleşme hamleleri ilerlese de 1953 yıllarından sonra yaşanan sorunlar neticesinde dış yardımlar azalmış ve liberizasyon politikası bir kenara bırakılarak devletçilik odaklı politikalara gidilmiştir. Dış ticarette kotalar konarak, dış ticarette denge oluşturma yoluna gidilmiştir. Ülke içerisinde üretilen sanayi malları yüksek oranda ara malı ithal ederek üretimlerini sürdürmüşlerdir. İthalatta 1954 yılından sonra yaşanan düşüşlerin nedeni yurtiçinde üretilen ara malı ithal eden sanayi kesiminde yaşanan küçülmelerdir (Şenkardeşler, 2018:115).

1953-1958 yılları arasında artan dış ticareti kısıtlamak amaçlı sınırlamalar getirerek dış ticaret açığını kapatmak istenmiştir. Milli Koruma Yasası tekrar gündeme gelerek denetimler sıklaştırılmış bu da ithal ara mallarla üretim yapan sanayi üretiminin yavaşlamasına neden olmuştur (Savrul vd, 2013: 67). Devalüasyona başvurularak 4 Ağustos 1958 yılında birçok ekonomik politika ortaya atılmıştır.

Tablo 19: 1950-1960 Menderes Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat (%)	İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1950	7,6	8,3	549,1	-22,2	92,2
1951	7,6	9,7	716,2	-88,0	78,1
1952	7,6	11,6	918,8	-193,0	65,3
1953	7,1	9,6	928,6	-136,5	74,4
1954	5,9	8,4	813,3	143,4	70,0
1955	4,6	7,3	811,0	-184,3	63,0
1956	3,9	5,2	712,3	-102,4	74,9
1957	3,3	3,8	742,3	-51,9	86,9
1958	2,0	2,5	562,4	-67,8	78,5
1959	2,3	3,0	823,8	-116,2	75,3

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 437.

1950-1960 Menderes Hükümetleri Dönemi Dış Ticarete bakıldığında ihracat oranının 1953 yıllarına kadar yüksek oranlarda olduğu ancak 1954 yılından sonra değişen hükümet politikalar ile ihracat oranları sürekli düşüş yaşamıştır. Liberal politikaların etkisi ile ithalat oranları 1952 yılı %11,6 oranını gördükten sonra sürekli

olarak ülkenin ekonomik durumuna göre dalgalanmalar yaşamıştır. Dış ticaret hacmi 1954 yılına kadar artmış olsa da sonraki yıllarda düşüş yaşayarak dış ticaret dengesi sürekli olarak açık vermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı sürekli dalgalanmalar yaşamıştır.

Dış ticaret alanında 1950-1960 yılları Demokrat Parti Hükümetinin 1950-1954 yıllarına kadar uyguladığı liberal politikaların etkisi ile dış ticaret açıkları görülmeye başlanmış ve 1953 yılında dış ticaret açığı 193,00 (Milyon Dolar) olmuştur (İstatistiki göstergeler, 2014: 439). Dış ticaret politikaları değişen Demokrat Parti Hükümeti, dış ticarette denge yoluna gitmiştir. 1960 yılına kadar sürekli açık verilmiştir.

Tablo 20: 1960-1961 Cemal Gürsel Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat (%)	İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1960	3,3	4,7	788,9	-147,5	68,5
1961	6,3	9,3	853,9	-160,5	68,4

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 437

1960-1961 Cemal Gürsel Hükümetleri Döneminde ihracat oranları da ithalat oranları da atış göstermiştir. Dış ticaret hacmi 1960 yılında 788,9 Milyon Dolar iken 1961 yılına gelindiğinde 853,9 Milyon Dolar olarak genişlemiştir. Dış ticaret dengesi açığı artmış, ihracatın ithalatı karşılama oranında da düşüş yaşanmıştır.

1962-1965 yılları arasında İnönü Koalisyonlar Hükümetleri dış ticarette yaşanan açıkları kapatmak için talep edilen ihracat ürünlerinin oranını arttırmak istemiştir. İthalat da ise ithal edilen yerli hammadde ve yatırım mallarının ülke içerisinde üretilmesi yönünde yabancı sermayeyi teşvik etmek için kanunlar çıkarılmış böylelikle ithalatın azalması yönünde adımlar atılmıştır. Söz konusu dönemde dış ticaret sürekli kontrol altına alınmıştır (Savrul vd, 2013: 74).

Tablo 21: 1963-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Dış Ticaret İthalat Birleşimi

Yıl	Yatırım Malları	Ham Maddeler	Tüketim Malları	Toplam (Milyon Dolar)
1963	256,0	327,4	104,2	687,6
1964	197,3	295,9	44,2	537,4
1965	197,0	313,0	62,0	572,0

Kaynak: DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1968: 24

Dış ticarette, ithal mallara ilişkin hammadde ve yatırım mallarının ülke içerisinde ikame üretim yapılması için çalışmalar neticesinde, toplam ithal mallarda 1963 yılında 687,6 (Milyon Dolar)'dan 1965 yılında 572,0 (Milyon Dolar)'a gerilediği görülmüştür. Yapılan çalışmaların ham madde alanında pek etki etmediği ancak yatırım mallarında düşüşlere neden olmuştur. Nitekim tüketim mallarında da yarı yarıya düşüş görülmektedir.

Tablo 22: 1963-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Dış Ticaret İhracat Birleşimi

Yıl	Tarım Ürünleri	Madencilik Ve Taşocakcılığı	Sanayi Ürünleri	Toplam (Milyon Dolar)
1963	284,2	10,5	73,3	368,0
1964	311,5	15,0	84,3	410,8
1965	351,9	21,0	90,8	463,7

Kaynak: DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1968: 27.

Dış ticarette, ihraç edilen mallara bakıldığında tarım ürünlerinin kısmi olarak arttığını fakat bu artışın nedeninin tarım üretiminin artması olarak değil stoktaki malların ihraç edilmesi olarak ele alınmalıdır. Madencilik Ve Taşocakcılığı gelişmesi istenmiş Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında hedeflediği orana ulaşamasa da 1963 yılında %10,5 iken 1965 yılında ise artarak %21,0 dış ticarette yerini almıştır. Sanayi ürünleri ürünlerinde yaşanan hızlı büyüme etkisini ihraç sektöründe de göstermiştir. Toplam ihracat 1962 yılında 368,0 iken 1965 yılına gelindiğinde 463,7 olmuştur. İhracattın artması için serbest politika izlenmiş olup, belirli yasaklı ürünler dışında kalan ürünlerin ihracatı teşvik edilmiştir.

Tablo 23: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat (%)	İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1962	6,0	9,7	1.00,6	-238,3	61,5
1963	5,0	9,3	1.055,7	-319,5	53,5
1964	5,2	6,8	948,0	-126,5	76,5
1965	5,4	6,7	1.035,7	-108,2	81,1

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 439-440.

1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde ihracat oranları arttırılmak istenirken, tarım sektöründeki verimsizlikten ötürü ihracat oranlarında düşüş görülmüştür. İthalat alanında ise sanayi sektöründe görülen ithal malların ikamesi için gerekli üretimin yapılması, ithal mallarında 1962'den %9,7 oranından 1965 yılında %6,7'lere kadar düştüğü görülmektedir. Dış ticarette dengesi 1962 yılında -238,3 (Milyon Dolar)'ten 1965 yılında -108,2 (Milyon Dolar)'a gerilemiştir. Tarım üretiminde yaşanan üretimin düşüşleri halinde dış ticaret dengesinde daha da açılacaktır.

İnönü Koalisyonları Döneminde ise Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ile dış ticaret açığın azaltılması için ihracat ürünlerin çeşitlenerek yüksek oranlarda ihraç edilmesi yönünde politikalar kullanılmıştır. İthalatın kısılması için ithal ikamesi devam edilmeye ve dış ticaret planlı şekilde ilerlenmesi sağlanmıştır (Savrul vd, 2013: 74).

Tablo 24: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret İhracat-İthalat Birleşimi

Yıl	İhracat(%)			İthalat(%)		
	Tarım Ürünleri	Sanayi Ürünleri	Madencilik Ürünleri	Yatırım Malları	Ham Maddeler	Tüketim Malları
1963	79,3	17,7	3,0	37,2	47,6	15,2
1967	81,5	14,5	4,0	30,1	61,9	8,0
1971	72,6	21,5	5,9	29,0	61,6	9,4

Kaynak: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1972: 115.

Dış ticarette, ithal mallara ilişkin hammadde ve yatırım mallarının ülke içerisinde ikame üretim yapılması yönünde politikalar sonucu sanayi üretiminin 1965-1971 yılları arasında arttığı veriler doğrultusunda belirtilmişti. Söz konusu dönemde sanayi malları üretiminde yer alan ara ve yatırım mallarının ithalatı, ham madde oranlarını artmış fakat yatırım mallarında düşüş görülmüştür. Tüketim mallarında ise 1963 yılında %15,2 iken 1971 yılına gelindiğinde %9,4'e gerilediği görülmektedir. İhracat içerisinde en büyük payı tarım ürünleri almıştır. Tarım ürünlerinin verimliliği hava koşullarına bağlı olması sürekli üretim çıktılarının dalgalanmasına neden olmuş ve 1963 yılında %79,3 oranında, 1967 yılında artış yaşanması ile %81,5 oranına devam eden diğer bir veride ise 1971 yılı ile %72,6 oranına tekrar düşüş yaşadığı görülmüştür. İhracat oranında yer alan sanayi sektöründe küçük işletmeler tarafından, katma değeri düşük mallar yer almıştır. Madencilik oranında sürekli bir artış söz konusudur.

Tablo 25: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat (%)	İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1965	5,4	6,7	1.035,7	-108,2	81,1
1966	4,8	7,1	1.208,8	-227,8	68,3
1967	4,6	6,1	1.207,0	-162,3	76,3
1968	2,7	4,2	1.260,1	-267,2	65,0
1969	2,6	3,9	1.338,1	-264,4	67,0
1970	3,1	5,0	1.536,1	-359,1	62,1
1971	3,5	6,0	1.847,4	-494,2	57,8

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 439-440.

Dış ticaret dengesine TÜİK verilerine yıl bazında bakıldığında ihracatın 1965-1969 yılına kadar her yıl azaldığı, 1969 yılından sonra artışa geçtiği görülmektedir. Bunun nedeni ise tarım sektöründe yaşanan dalgalanmalardır. İthalat oranlarında dalgalanmaların yaşandığı en yüksek değerin 1966 yılında %7,1 olduğu en düşük değerin ise 1969 yılı %3,9 olduğu görülmektedir. Dış ticaret hacmi sürekli olarak artarak ilerlemiştir. Dış ticaret dengesi 1965-1971 yılları arasında sürekli açık verdiği

görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1965 yılında % 81,1 oranında iken sürekli düşüş yaşayarak 1971 yılında % 57,8 değerini almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti kuruluşundan söz konusu zamana sürekli dış ticarette açık vermiştir. Dış ticaret dengesinin açık vermemesi için ihracat oranlarının arttırmak, ithalat oranlarının düşülmesi yönünde politikalar uygulanmaya çalışılmış olsa da sürekli olarak açık vermeye devam etmiştir.

İhracat oranlarında en büyük pay tarım ürünlerine aittir. Planlı Kalkınma döneminde ihracat içerisinde tarım oranlarının değerinin düşürülüp sanayi mallarının oranları arttırılmaya çalışılmıştır. Sanayi mallarında ise ağır sanayi kollarının gelişip ülkeler arası rekabet gücüne erişilmesi hedeflenmiştir.

1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Döneminde dış ödemeler dengesinin oluşması yönünde politikalar uygulanmıştır. Dış ödemeler dengesinin sağlanması amacı ile ülke içerisine gelen doğrudan yabancı sermayenin montaj sanayisi olarak değil katma değerli üretimler yapılarak, ihraç etmeleri beklenmiştir. Yaşanan döviz darboğazlarının yaşanması ve kısa vadeli borç oranlarının yüksek olması, ithal mallara bağımlılık gibi nedenlerle reel alım yüksek oranda artmıştır (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 69).

Tablo 26: 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat (%)	İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1971	3,5	6,0	1.847,4	-492,2	57,8
1972	3,8	6,7	2.447,5	-677,6	56,6
1973	4,5	7,2	3.403,3	-769,1	63,1
1974	3,9	9,7	5.309,7	-2.245,4	40,6
1975	2,9	9,8	6.139,6	-3.337,5	29,6
1976	3,5	9,3	7.088,9	-3.168,4	38,2
1977	2,8	9,4	7.549,3	-4.043,3	30,2
1978	3,4	6,8	6.887,2	-2.310,9	49,8
1979	2,6	5,9	7.330,6	-2.808,3	44,6
1980	4,2	11,4	10.819,6	-4.999,3	36,8

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 440.

1971-1980 yılları arasında Koalisyon Hükümetlerinin ana hedeflerinden olan dış ticaret dengesinin sağlanması hedeflemiştir. İhracat oranlarına bakıldığında Türkiye Cumhuriyetinin ilk kurulduğu yıllardan söz konusu yıllara kadar sürekli dalgalanmalar yaşamıştır. 1971 yılında %3,5 oranında iken 1943 yılında %4,5'i gördükten sonra sürekli düşüş yaşamış olup 1980 yılında %4,2 ye yükselmiştir. İhracat oranlarının düşmesine karşın ithalat oranlarında ise sürekli bir artış yaşanmıştır. 1971-1980 yılları arasında sürekli artışta olan ithalat 1978 ve 1979 yılında düşüş yaşamış olup devam eden yılda %11,4 ile yüksek bir artış yaşamıştır. Dış ticaret hacminde 1978 göz ardı edilir ise sürekli artış yaşanmış olup, 1980 yılında yüksek bir artışla 10.819,6 (Milyon Dolar) dış ticaret hacmi yaşanmıştır. Dış ticaret dengesi sürekli yüksek oranlarda açık verdiği görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı sürekli olarak düşmüştür.

2.3. İŞSİZLİKLE MÜCADELE

1950'li yıllarda iktidar olan Demokrat parti hükümetinin 1954 yılına kadar uyguladığı liberal ve tarım sektörü odaklı büyümesi işsizlik sorununu daha da arttırmıştır. Kırsal alanda yaşayan köylülerin tarım üretimini ilkel araçlarla ve emek gücü ile yapması tarım sektöründe çalışan işçi sayısının yüksek olmasına neden olurken, yaşanan Marshall yardımları (traktörler, tarım aletleri vb.) tarımın modernleşmesine yarar sağlamış ve kıt emek faktörü ile yüksek üretim sağlamıştır. Bu nedenle tarım sektöründe artan işgücü kırdan kente göç etmesine neden olmuştur (Pamuk, 2012: 231).

1950'li yıllarda iktidara geçen Demokrat parti hükümetleri dönemi, liberalleşme yönünde çalışmalar yapmış, iş hayatında da özgürlüğü savunmakla kalmamış önemli iş kanunlarının da öncüsü olmuştur. İşçiye grev hakkını tanımıştır. Demokrat Parti hükümeti döneminde çalışma hayatındaki işçilerin haklarını korumak amaçlı İş Mahkemeleri Kanununda yenilemeler yaparak işveren tarafında değil işçilerin yanında yer alınmıştır. İşçi hakları savunulmuş ve Sendikalar Kanunu çıkarılarak işçilere örgütlenme hakkı tanınmıştır (Tuna, 2015: 475).

Demokrat Parti döneminde Türkiye de işsizlik nedenlerinin birkaçı;

- Sanayi sektörünün düşük olması,
- Köyden kente göç,
- Düşük büyüme oranları,
- Kalifiyeli işçinin olmaması,
- Demografik sorunlar
- İthal mallarla rekabet edememe durumu

Bu dönemde yaşanan diğer bir olgu ise II. Dünya Savaşının bitmesi ile güven ortamının olması, sağlık harcamaları artması ile salgın hastalıklarla mücadele edilmiş, nüfus oranları da artmaya başlamıştır. Yaşanan nüfus artışları, genç nüfus oranındaki artışlar işsiz sayısını daha çok artmıştır. Kırdan kente göç ile gecekondulaşma yaşanmış ve bu sorun gittikçe artarak devam etmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında işsiz nüfusunun 420 bin kişi olduğu, işsizlerin kırdan kente göç yolu ile artış yaşandığı ve 1972 yılında 936 bine yükseldiği

görülmüştür. Ekonomik durgunluk, nüfusta yaşanan artışlarla birlikte 1978 yılında işsiz sayısı 1 milyon 673 bine ulaşmıştır (Yılmaz,2005: 46).

1950'li yıllar itibari ile Türkiye de sürekli konuşulan işsizlik sorunu, 1961 ile Anayasada istihdam sorunu devletin görevleri arasında yer alarak "iş arayan herkese iş imkanın sağlanmasının devlet tarafından yerine getirileceği" maddesi yer almıştır (Yılmaz,2005: 44). Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri oluşturdukları kalkınma planlarında işsizlikle mücadele için çalışmalar yapmıştır. Fakat gittikçe artan nüfus ve büyüme oranlarında istenen artışların düşük kalması işsizliği gittikçe arttırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri oluşturdukları kalkınma planlarına da işsizlikle mücadele için çalışmalar yapmışlar fakat gittikçe artan nüfus ve büyüme oranlarındaki istenen artışların olmaması işsizliği gittikçe arttırmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı İstihdam ve İşsizlik ile ilgili olarak işsizliği minimum seviyelere indirgemek, işsizlere mesleki beceriler kazandırmak, işgücünde dengeli gelir dağılımı sağlamayı hedeflemişlerdir (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963: 442).

Bu dönemde sosyal sigorta kapsam alanında genişleme sağlamak aynı zamanda işsizlik sigortası çalışmaları yapılarak da işsiz kalan nüfusun geçimini belirli bir süre idare edebilecekleri ödemeler yapılmıştır. Böylelikle sosyal dengeyi oluşturmak amaçlanmıştır (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968: 209).

Tablo 27: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri İktisadi Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler (12 yaş ve üzeri nüfus, Bin Kişi)

Yıl	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Ticaret	Ulaştırma	Hizmetler
1962	12.219	9.726,9	1.048,4	319,2	417,5	252,5	759,0
1963	12.365	9.853,3	1.124,9	338,7	434,6	269,4	808,4
1964	12.573	9.843,5	1.151,9	349,2	452,8	282,9	866,6
1965	12.761	9.767,7	1.196,6	378,8	470,5	301,0	935,9

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1996: 132-133.

1962-1965 yılları arasında istihdam edilen kişi sayısına bakıldığında tarım sektörünün diğer sektörlere nazaran açık ara fark ile önde olduğu, tarım sektörünü takip eden sanayi sektörü olduğu, diğer sektörlerinde istihdam içerisinde az da olsa yer

aldığı görülmektedir. 1962-1965 yılları arasında istihdam edilenlerin sayılarında hızlı bir artış görülmemekle beraber sürekli artış yönünde olduğu görülmektedir.

İnönü Koalisyonlar Döneminde istihdam yaratılması için kamu ve özel yatırımlar yapılmıştır. Yapılan yatırımlar istihdamı arttırmış olsa da nüfus hızının artması ile kentleşme oranlarındaki artış istihdam oranlarına yeterince etki etmemiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde iktidar olan İnönü Koalisyonları dönemi plan kapsamında sosyal sigorta kavramı ve işsizlik alanında çalışmalar yapılmıştır.

1965-1972 Demirel Hükümetleri döneminde nüfus artış hızının yüksek olduğunu ve aile planlaması ile nüfus artışının kontrol altına alınması için politikalar yürütülmüştür. Nüfus artış hızını göz önüne aldığımızda istihdamdaki yavaş artışın nedeni belli olmaktadır. Yaratılan istihdam oranları diğer hükümet dönemlerinde olduğu gibi işgücü arzından düşük olmuştur.

Bu dönemde alınan politikalarda işsizlik oranın azaltılması için istihdam etkisi yüksek sektörler seçilerek yatırım yapılmış, tarımda makineleşme etkisiyle kırsal kesimde var olan gizli işsizliğin kent nüfusuna girmesi ile artan işsizliği belirli sektörlere kaydırılması hedeflenmiştir. İstihdam yaratılabilecek alanlarda devlet yatırımcı veya girişimciye gerekli bilgileri vermesi için gerekli danışmanlıkları üstlenmiştir (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1966: 134).

Tablo 28: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi İktisadi Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler (12 yaş ve üzeri nüfus, Bin Kişi)

Yıl	Toplam	Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık	Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	Diğer
1965	12.761	8.352	140	1.019	585	1.956
1966	13.014	8.364	146	1.074	641	2.072
1967	13.174	8.375	145	1.141	561	2.230
1968	13.396	8.347	145	1.197	608	2.369
1969	13.537	8.286	148	1.233	622	2.517
1970	13.768	8.243	155	1.338	662	2.635
1971	14.011	8.332	164	1.376	642	2.750

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1996: 133.

1965-1971 yılları arasında istihdam edilen kişi sayısına bakıldığında tarım sektörünün diğer sektörlere nazaran istihdam edilenlerin sayısını fazla olduğu ancak

zamanla bu sayının azaldığı görülmektedir. Sanayi ve hizmetler sektöründe ise istihdam sayılarının yıl bazında yavaş bir hızla arttığı görülmektedir. Madencilik ve taş ocakçılığı, İnşaat ve bayındırlık işleri, Toplum hizmetleri, sosyal, kişisel hizmetler ve diğer alanlarda çalışan istihdam oranlarında da yavaş fakat sürekli artış içerisindedir. Diğer toplamın içerisinde yer alan sektörler; Elektrik, gaz ve su, Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller, Ulaştırma, haberleşme ve depolama, Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları yardımcı iş hizmetleri yer almaktadır.

1971-1980 yılları arasında yer alan birinci kısa ömürlü koalisyon hükümetleri dönemi öncesinde yer alan hükümetlerde de yatırım oranlarını düşük ve kalifiyeli eleman sayıları düşük olduğu bilinmektedir. Bu nedenlerle istihdam oranları düşük işsizlik oranları yüksek değerler almıştır.

Tablo 29: 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi İktisadi Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler (12 yaş ve üzeri nüfus, Bin Kişi)

Yıl	Toplam	Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık	Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	Diğer
1971	14.011	8.332	1.376	642	1.166	1.748
1972	14.405	8.421	1.520	673	1.205	1.824
1973	14.679	8.413	1.628	704	1.245	1.919
1974	14.985	8.405	1.769	733	1.284	2.016
1975	15.169	8.398	1.787	774	1.323	2.105
1976	15.380	8.319	1.830	815	1.410	2.230
1977	15.873	8.383	2.002	845	1.496	2.347
1978	16.085	8.375	2.013	867	1.582	2.436
1979	16.320	8.368	2.038	893	1.669	2.539
1980	16.523	8.360	2.060	897	1.755	2.628

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1996: 133.

1971-1980 yılları arasında Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık alanında küçük dalgalanmalar yaşanmış olup, 8.332 bin kişi istihdam ederken 1980 yılında 8.360 kişi istihdam etmiştir. Sanayi alanında da düşük oranda sürekli artan bir artış yaşanmış olup, 1971 yılında 1.376 bin kişi istihdam ederken 1980 yılında ise 2.060 kişi istihdam etmiştir. Madencilik ve taş ocakçılığı, İnşaat ve bayındırlık işleri, toplum

hizmetleri, sosyal, kişisel hizmetler ve diğer alanlarda çalışan istihdam oranları da yavaş fakat sürekli artış içerisindedir. Diğer toplamın içerisinde yer alan sektörler; madencilik ve taş ocakçılığı, elektrik, gaz ve su, toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller, ulaştırma, haberleşme ve depolama, mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları yardımcı iş hizmetleri yer almaktadır.

Nüfus oranlarında yaşanan artışlarla kıyaslandığı takdirde istihdam oranların düşük bir seyir izlediği ve istihdamı arttırmak için yapılan çalışmaların etkisini pek gösteremediği görülmektedir. 1971-1980 yıllarında yaşanan petrol krizi, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve ülke içerisinde yaşanan sosyal ekonomik sorunlar neticesinde istihdam oranları git gide düşmüştür.

2.4.ENFLASYON VE FİYAT ARTIŞLARI

II. Dünya savaşı esnasında ve devam eden yıllarda yatırımlarda yaşanan düşüşler, azalan üretim, kötü hava koşulları gibi birçok sorunun birleşmesi ile enflasyonist ortam oluşmuştur. 1945-1950 yılları arasında denk bütçe uygulaması ile enflasyon ortamının oluşması engellenmiştir.

Menderes Hükümetleri Döneminde, para arzının önüne engel konulmaması gerektiğinin büyüme için gerekli para arzının var olmasını aksi takdirde hedeflenen büyümenin gerçekleşemeyeceğini belirtmişlerdir. Para politikalarını serbestleşme yönünde çalışmalar yaparak; para, banka, kredi, finansın serbest bırakmışlardır (Coşar, 2005: 35). Enflasyon ortamı 1954 yılı itibari ile fiyatların yükselmesine, kentleşme, karaborsacılık, stokçuluk, kıtlık vb. sorunlara yol açtığı bu durumun, 1954-1955 yıllarında yaşanan II. Dünya Savaşının sonrasındaki döneme döndüğü görülmektedir (Dikilitaş, 2007: 192). Menderes Hükümetleri yaşanan bütçe açıklarının kapatılması için iç ve dış borçlana ile para arzının arttırılmasını daha çok tetiklemiş ve enflasyon oranları gittikçe artmıştır (Coşar, 2005: 36).

Liberal politikaları savunması ile Menderes Hükümetleri ilk zamanlarında yatırımları yalnız kamu harcaması için gerekli yatırımları yapmış. Liberal politikalar

ile 1950-1953 yılları arasında yurtiçi bankalarda kredi oranı %10 seviyelerinde, özel sektör kredileri %90 olarak görülmüştür. 1954 sonrası Devletçilik politikaları, KİT'lerin yatırım alanında yer alması ile kamu kredileri banka kredileri içerisinde %20'lere çıktığı özel sektör kredilerin ise %80'lere gerilediği görülmektedir (Takım, 2012: 172).

Menderes Hükümetleri döneminde uygulanan politikalar neticesinde fiyatlar genel düzeyi yükselmeye başlamış, bu enflasyonist ortam giderek artmaya ve 1958 de uygulamaya konulan istikrar programı etkisiyle azalacağı düşünülmüştür (Takım, 2012: 171). Bu program dahilinde para arzı kısıtlaması istenerek, kredilere sınırlamalar getirildi bu da faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur.

Söz konusu 1950-60 yılları arasında kredi oranları artmış, faiz oranları düşmüş, vade oranları uzamış sonuç olarak para arzı artmıştır. 1954 yılına kadar liberal politikalar olmasına karşın ekonomideki canlılık ve enflasyon oranı düşük olduğu söz konuş tarihten sonra 1959 yılına kadar enflasyon oranı %14,7 seviyelerine çıkmıştır (Tatlıyer, 2017: 182).

İnönü Koalisyonları Hükümetleri Döneminde, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planda, 1958 devalüasyonun istikrar politikası ile TL'nin dış para karşısında değerinin büyük oranda düşürüldüğü, dış yardım alınarak, planlı bir şekilde dengeye gelmesi sağlanmıştır (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1963: 11). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planda, para arzı ile ilgili olarak enflasyonist ve deflasyonist etkilerin oluşmasını engelleyecek, para politikasının tam ve etkin olarak yürütülmesi için plan süresi boyunca açık finansmana başvurulmaması gerektiği yönünde karar alınmıştır (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1968: 33)

Tablo 30: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Para Arzı (Milyon TL)

Yıl	Banknot		Kaydi Para		Vadesiz Tasarruf Mevduatı	Para Arzı
	Banknot	Ufak Para	Vadesiz Ticari Mevduat	Merkez Bankası		
1962	4368	159	1747	203	4487	10964
1963	4772	154	1805	194	5242	12167
1964	5664	171	2207	23	5934	13999
1965	6174	152	2555	25	7528	16434
Yıllık Ortalama Artış (%)	12,4	2,0	16,0	-	20,2	15,9

Kaynak: DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1968: 34.

1962 - 1965 yılları arasında, banknot oranı sürekli artış göstermiştir. 1964 ve 1965 yıllarında para arzı artış hızı yüksek olur iken kişiler paraları likitide olarak tutmak yerine mevduat olarak değerlendirdikleri için bu yıllarda vadesiz tasarruf mevduatı ve vadesiz ticari mevduat değerleri yüksektir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plan dahilinde 1964 yılına kadar ilkelere uyulamamış olup, para arzında milli gelirden daha çok artış olmuştur. 1964 yılında ise deflasyonist etkilerin görülmesini önlemek amacı ile para politikasında genişleyici politikalar izlenmiştir.

Tablo 31: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Fiyat Artışları (%)

Yıl	Toptan Eşya Fiyat Endeksi	Gıda Maddeleri Ve Yemler	Sanayi Hammaddeleri Ve Yan Mamulleri	Ankara Geçinme Endeksi	İstanbul Geçinme Endeksi
1962	5,7	8,8	-	3,8	3,8
1963	4,2	4,2	3,8	6,1	6,5
1964	-0,7	-1,9	1,8	1,9	0,8
1965	9	9,4	7,2	7	5

Kaynak: DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1968: 32.

Toptan eşya fiyat endeksi, fiyat seviyesini gösteren gösterge olarak kabul edilirse 1965 yılı (%9) oranı ile yüksek olduğu fakat bu yılı göz önüne almadığımızda fiyat artışları ortalama bir seviyede ilerlediği görülmektedir. 1964 yılı deflasyonist etki olmasına karşın alınan tedbirler neticesinde, toptan eşya fiyat endeksi 1965 yılı (%9) oranı görülmüştür. 1965 yılı uygulanan para ve harcama politikaları neticesinde yalnız toptan eşya fiyat endeksinde değil diğer fiyatlarda da artış görülmüştür. 1962- 1965 yılları İnönü Koalisyonları döneminde ise enflasyon oranının %5 seviyelerinde olduğu görülmektedir.

Demirel Hükümetleri döneminde, para ve kredi politikalarında mali istikrarın korunması, ülkenin büyümesi için gerekli olduğu oranda para arzı genişlemesi yönünde politikalar gerçekleşeceğini belirtmişlerdir (Balcı, 2007: 122). Para politikaları hedefleme ve uygulama aşamasında tek başına olmayıp maliye politikaları ile beraber yürütülmesi gerektiği Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da yer almıştır.

Tablo 32: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Para Stoku (Milyon TL)

Yıllar	Dolaşımdaki Para	Mevduat Bankalarındaki Vadesiz Mevduat	Merkez Bankasındaki Vadesiz Mevduat	M1	Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduat	M2	GSMH M1	GSMH M2
1965	6.326	10.083	25	16.434	2.651	19.085	4,67	4,02
1966	7.164	12.591	25	19.780	3.662	23.442	4,62	3,90
1967	8.714	13.952	18	22.682	4.419	27.101	4,47	3,74
1968	8.237	17.726	5	25.968	5.430	31.398	6,31	5,22
1969	9.081	21.032	14	30.127	6.439	36.566	6,09	5,01
1970	11.900	23.400	100	35.400	8.900	44.300	5,87	4,69
1971	13.900	29.600	100	43.600	13.000	56.600	5,99	4,61

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1996: 374.

1965-1971 yılları arasında bakıldığında dolaşımdaki para oranının her yıl arttığını 1970 yılında 11.900 ve 1971 yıllında ise 13.900 olduğu görülmektedir. Mevduat Bankalarındaki Vadesiz Mevduatlarında ise 1967 yılına kadar olan yıllarda yüksek artış olmamasına rağmen 1968 yılından itibaren yüksek artışlar olduğu görülmektedir. Merkez Bankasındaki Vadesiz Mevduat 1968 yılında en düşük 5

Milyon TL olup 1970 yılında sıçrama ile 100 Milyon TL olmuştur. M1 (Dolaşımda ki para+ Vadesiz TL/YP) verilerine bakıldığında sürekli artış görülmektedir. Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduatlara bakıldığında 1970 yılına kadar sürekli düşük oranlarda bir artış sağlarken 1971 yılında ise yüksek oranda bir artış sağlanmıştır. M2 (M1+ Vadeli Mevduat) verilerinde de sürekli düşük artış görülmekte iken 1969 yılında ve devam eden yıllarda yüksek artış yaşamıştır.

Tablo 33: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları (Milyon TL)

Yıllar	Tüketici Fiyatları Endeksi	%	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi	%	GSMH fiyat deflatörü	%	GSYH fiyat deflatörü	%
1965	1.037	6,7	1.474	8,1	0,44	4,3	0,44	4,2
1966	1.094	5,5	1.545	4,8	0,47	6,4	0,47	6,3
1967	1.163	6,3	1.662	7,6	0,50	6,5	0,50	6,7
1968	1.211	4,1	1.715	3,2	0,52	3,9	0,52	3,9
1969	1.280	5,7	1.839	7,2	0,56	7,2	0,56	7,4
1970	1.431	11,8	1.962	6,7	0,60	8,5	0,61	9,0
1971	1.743	21,8	2.274	15,9	0,71	17,4	0,72	17,5

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 555.

Demirel Hükümetleri Dönemi, 1965-1971 yılları arasında bakıldığında Tüketici Fiyatları Endeksinin sürekli yavaş bir artış sağladığı 1970'li yıllara gelindiğinde diğer yıllara nazaran daha yüksek artışları gösterdiği görülmektedir. Toptan Eşya Fiyatları Endeksi yıl bazında 1971 yılında 2.274 ile yüksek bir oran olmakla beraber değişim oranı olarak da 1971 yılında %15,9 ile en yüksek oranı görmüştür.

1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Döneminde yaşanan ekonomik koşullar ve ekonomik paketler nedeni ile birçok devalüasyon yapılmıştır. IV. Demirel döneminde 17 Nisan 1975'de ilk devalüasyonu yapılmış olup, hükümetin istifasına kadar devalüasyonlarla 1 dolar 17,50 TL seviyesine ulaşmıştır. Ecevit hükümetinin IMF önlemler için devalüasyon ile 1 dolar 27 TL, VI. Demirel hükümetinin tekrar başa gelmesi ile 24 Ocak kararları ile 1 Dolar 70 TL olmuştur (Balcı, 2007: 135).

Tablo 34: 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyon Hükümetleri Dönemi Para Stoku (Milyon TL)

Yıl	Dolaşımdaki Para	Mevduat Bankalarındaki Vadesiz Mevduat	Merkez Bankasındaki Vadesiz Mevduat	M1	Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduat	M2	GSMH M1	GSMH M2
1971	13.900	29.600	100	43.600	13.000	56.600	5,99	4,61
1972	16.000	36.700	200	52.900	18.000	70.900	5,94	4,43
1973	20.700	49.000	100	69.800	20.500	90.300	5,72	4,42
1974	26.200	62.300	300	88.800	24.500	113.300	6,05	4,75
1975	32.900	84.300	400	117.600	29.000	146.600	5,88	4,71
1976	42.500	107.600	300	150.400	30.800	181.200	5,77	4,79
1977	63.000	145.400	800	209.200	34.400	243.600	5,30	4,55
1978	93.900	189.300	500	283.700	44.400	328.100	5,80	5,02
1979	143.700	298.100	2.600	444.400	83.300	527.700	6,47	5,45
1980	217.600	483.400	3.000	704.000	177.900	881.900	7,53	6,01

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1996: 374.

Para stokunda 1976 yılına kadar artış yaşanmış olup, 1976 yılı ve sonrasında artışlar olduğu, 1977 yılında 63.000 Milyon TL, 1978 yılında 93.000 Milyon TL, 1979 yılında 143.700 Milyon TL, 1980 yılında 217.600 Milyon TL tutarında para ile oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. Mevduat Bankalarındaki Vadesiz Mevduat tutarlarında da yüksek artışlar yıllar itibari ile yaşanmıştır. 1971 yılında 29.600 Milyon TL olan Mevduat Bankalarındaki vadesiz mevduat 1980 yılına gelindiğinde 483.400 Milyon TL tutarına gelmiş olup, 10 yılda yaklaşık 1971 yılının 16 katına ulaşmıştır. Merkez Bankasındaki Vadesiz Mevduat oranları dalgalanmalar yaşarken 1971-1978 yılları arası 337,5 iken 1979 yılında yüksek bir artış yaşanarak 2.600 Milyon TL, devam eden yılda 3.000 Milyon TL tutarına yükselmiştir. MI (Dolaşımda ki para+ Vadesiz TL/YP) tutarlarının sürekli yükseldiğinin 1974 yılından sonra artışların sürekli ve yüksek tutarlarda olduğu 1971 yılında 43.600 Milyon TL olan M1, 1980 yılına gelindiğinde 704.000 Milyon TL'ye yükselmiştir. Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduat tutarı 1979 yılına kadar yüksek bir oranda artış olmayıp 1979 ve takip eden yılda 83.300 Milyon TL ve 1980 yılında 117.900 Milyon TL olarak görülmektedir. M2 (M1+ Vadeli Mevduat) tutarının da var olan tutarların ortalaması

olması neticesinde artış oranları son yıllarda yüksek miktarlarda olduğu görülmektedir.

Tablo 35: 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları

Yıl	Tüketici Fiyatları Endeksi	%	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi	%	GSMH fiyat deflatörü	%	GSYH fiyat deflatörü	%
1971	1.743	21,8	2.274	15,9	0,71	17,4	0,72	17,5
1972	2.010	15,3	2.683	18,0	0,78	10,2	0,80	11,3
1973	2.327	15,8	3.233	20,5	0,94	21,1	0,97	21,8
1974	2.686	15,4	4.200	29,9	1,23	30,5	1,25	28,4
1975	3.196	19,0	4.624	10,1	1,49	21,2	1,51	21,0
1976	3.720	16,4	5.345	15,6	1,72	15,3	1,73	15,1
1977	4.558	22,5	6.633	24,1	2,13	24,0	2,15	23,7
1978	6.987	53,3	10.123	52,6	3,13	46,7	3,15	46,7
1979	11.318	62,0	16.591	63,9	5,50	75,6	5,53	75,7
1980	22.795	101,4	34.377	107,2	10,42	89,6	10,40	88,1

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 555.

Para stokunda yaşanan artışlar neticesinde enflasyon ortamı oluşmuştur. Tüketici Fiyatları Endeksi oranlarında 1976 yılı göz ardı edilir ise sürekli olarak yüksek oranlarda arttığı, 1977 yılında %22,5 oranında, 1978 yılında %53,3 oranında, 1979 yılında %62,0 oranında ve son olarak dönemin en yüksek oranı alarak %101,4 oranında tüketici fiyatlarında artış yaşanmıştır. Toptan Eşya Fiyatları Endeksine bakıldığında 1977 yılı % 24,1 oranında olduğu ve sürekli olarak arttığı, 1980 yılında ise %107,2 oranına çıkmıştır.

2.5. MALİYE POLİTİKALARINDA BÜTÇE AÇIĞI SORUNU

1950-1960 yılları arası iktidar olan Demokrat parti tüzük ve programında yer alan vergi alanında görüşleri Madde 75, 76, 77'lerinde yer alarak;

> Madde 75: Vergilerin, içtimai adalet kaidelerine uygun ve yurddaşların ödeme kabiliyetlerine mütenasip olmasını, ve vergi sistemimizde, vasıtalı vergilerden ziyade vasıtasız vergilere daha geniş yer verilmesini, gerekli buluyoruz. Şahsi takdire dayanan vergi usullerinden, vergi mahiyeti alan

iane ve bağış yollarından kaçınılmasını, vergi borcundan dolayı hapis cezasının kaldırılmasını istiyoruz.

Madde 76: Vergi sistemimizin ıslahı, cihayet usullerinin sadeleştirilmesi ve daha emniyetli ve az masraflı hale getirilmesi suretiyle, yeni vergiler konulmadan dahi, devlet gelirinin arttırabileceği kanaatindeyiz.

Madde77:Memlekette iş hacmini daraltan, istihsal maliyetlerine doğrudan doğruya tesir yaparak dış piyasalarla mübadeleyi güçleştiren veyahut hayat pahalılığına amillerinden olan vergi ve resimlerde değiştirmeler ve indirimler yapılmasına, ve hayvan vergisinin birden veya tedrici surette kaldırılması taraftarıyız (Demokrat Parti Tüzük ve Programı, 1952: 65-66).

Bu maddeler ile Menderes Hükümetleri, Milli Koruma Kanunu kapsamı alınan vergilere ve vergi borcunun hapisle sonuçlanmasına karşı olduklarını, vergi oranlarının azalması, üretimi ve fiyat arttırıcı vergilerden uzak duracaklarını bildirmişlerdir.

Menderes Hükümetleri yeni vergiler ekleyerek devlet gelirlerini arttırmak yerine büyüme ve kalkınma için var olan vergiler üzerinde düzenlemeler yapmayı hedeflenmiştir (Coşar, 2005: 45). Bu doğrultuda vergi içerisinde dolaysız vergileri azaltarak, dolaylı vergileri arttırma politikası izlenmiştir. Dolaysız vergilerde de düzenlemelere gidilerek kazanç vergisinin kaldırıp gelir vergisini kabul ederek yaşanan bütçe açıklarının azaltılması hedeflenmiştir (Cural ve Çevik, 2015: 134).

1950-1960 yılları arasında vergilerde yaşanan düzenlemelerle gelir vergi (%33,6) oranları artış olmasına karşın servet vergi (%2,1) gelirleri düşmekte, harcama vergisi (%64,6) gibi dolaylı vergilerde artış sağlanmıştır (Dikilitaş, 2007: 183). 1953 yılına kadar hükümet KİT'lerin devlet üzerinde bir yük olduğu ve özel sektörün girişimciliğini geride bırakmasına neden olduğu düşüncesi ile Kamu İktisadi Teşebbüslerini özelleştirmeyi hedeflemişlerdir. Ancak yaşanan ekonomik sorunlar neticesinde 1954 yılı itibari ile Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ilerlemeleri ve arttırılması için çalışmalarda bulunmuşlardır.

Demokrat Parti Tüzük Ve Programında yer alan Madde 74;

İstihsalim ve milli gelirin süratle artmasını sağlayacak işlere münhasır kalmak üzere, dahili istikrazları ve iktisadi istiklalimize uzaktan yakından dokunmayacak normal şartlarla, uzun vadeli dış istikrazlar yapılmasını, çok faydalı ve lüzumlu görmekteyiz. Bütün devlet iktisadi teşebbüsleri için, asıl sermayenin yanında obligasyon çıkarmak usulünden de faydalanılmasını, devlet bütçesinin yükünü hafifletmek bakımından lüzumlu sayarız (Demokrat Parti Tüzük ve Programı, 1952: 64-65).

Demokrat Parti döneminde, parti tüzük ve programında yer alan maliye politikaları altında yer verilen vergi ve harcamalara ilişkin hedefleri liberal bir dönem ve özel teşebbüsün ağırlık merkezinde yer alan bir sistem olarak düşünülmüştür. Sistemin istenildiği gibi işlememesi üzerine bütçe açıkları beklenenin çok üzerinde açık vermeye başlamıştır (Coşar, 2005: 45).

1950-1960 yılları arası Maliye Bakanlığı verileri ile bütçe açıkları;

- 1950 yılında harcamaları 1.496.6 (Milyon TL), gelirler 1.448.8; bütçe açığı -46.8
- 1955 yılında harcamaları 3.394.3 (Milyon TL), gelirler 3.288.7 bütçe açığı -105.6
- 1959 yılında harcamaları 6.914.2 (Milyon TL), gelirler 6.572.3 bütçe açığı -341.9

Üretim, sermaye, servet vergilerini yüksek tutmak yerine dolaylı vergiler tercih edilmiştir. Yeni vergiler alınmaması için dış borçlanma veya yardımlara başvurulmuştur. Bu nedenle Menderes Hükümetleri döneminde bütçe açıkları gittikçe artmıştır (Coşar, 2005: 45).

İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde karma ekonomik sistem olmasına karşın devlet ağırlıkta bir ekonomi yer almıştır. Bu nedenle devlet bütçesinde yaşanan açıkların kapatılması için vergi ve kamu gelirleri arttırılması ve maliye politikalarını oluştururken DPT'ı çerçevesinde düzenlemeler yapılmıştır.

Tablo 36: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Kamu Kesimi Gelirleri (GSMH içerisinde % payları)

Yıl	Vergi Gelirleri	Diğer Kamu Gelirleri	Tasarruf Bonoları	İk. Dev. Teş. Yaratılacak Fonlar	Mahalli İdareler	Karşılık Paralar Ve Yabancı Kr. K.	Kaynağı Belirtilemeyen Fonlar	Toplam
1962	13,61	1,47	0,77	0,62	2,51	2,40	-	21,63
1963	13,32	2,10	0,75	1,29	2,24	3,20	-	22,90
1964	13,66	2,05	0,80	1,52	2,35	2,16	-	22,64
1965	14,03	2,00	0,36	2,13	2,39	1,94	-	23,35

Kaynak: DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1968: 18.

1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Kamu Kesimi Gelirlerinin GSMH içerisindeki paylarında vergiler en yüksek orana sahip ikinci sırada mahalli idare gelirleri yer almıştır. Vergi oranları sürekli değişme gösterse dahi yüksek bir dalgalanma yaratmamıştır. GSMH içerisindeki vergi gelirlerini arttırmak istenerek iktisadi devlet teşekküllerine, dolaylı vergilerin oranlarına, dış seyahat harcamaları oranlarında arttırma yoluna gitmiştir. Dolaylı verginin yanında motorlu taşıtlar vergisi bu dönemde alınmaya başlamıştır (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968: 19).

Tablo 37: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Kamu Kesimi Harcamaları (GSMH içerisinde % payları)

Yıl	Kamu Harcamaları	Kamu Cari Harcamaları	Kamu Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları
1962	22.47	14,77	7,69	-
1963	22,98	14,85	8,13	-
1964	24,71	12,09	8,32	4,30
1965	24,73	12,06	8,92	3,75

Kaynak: DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1968: 20.

1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde Kamu Kesimi Harcamalarının GSMH içerisindeki payına bakıldığında, Kamu Cari Harcama oranlarının düştüğünü, Kamu Yatırım Harcamalarının ise sürekli olarak GSMH içerisindeki oranı arttığı görülmektedir. 1962, 1963 yıllarında yer almayan Transfer Harcamaları kalemi ise 1964 yılında Kamu Harcamaları içerisindeki yerini almıştır.

Tablo 38: 1965-1967 Demirel Hükümetleri Dönemi Kamu Gelirleri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Yıl	Vergi Gelirleri		Vergi Dışı Gelirler	Öz Kaynak ve Fonlar	Karşılık Paralar	Tasarruf Bonosu	İç Borçlanma	Toplam
	Vasıtasız	Vasıtalı						
1968	5.696	10.744	2.240	5.452	1.706	625	514	27.066
1969	6.775	12.625	2.147	6.295	2.063	731	610	30.246
1970	8.640	14.453	5.313	5.288	6.507	822	600	40.683
1971	11.844	19.596	6.606	4.131	4.296	1.185	800	47.458

Kaynak: DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1972: 44.

1965-1971 yılları arasında vergi gelirlerindeki dolaysız vergiler genel olarak lüks veya tüketim mal ve hizmetlerine dağıtılarak toplumun tüm katmanına dağıtılmıştır. Motorlu Taşıtlar Vergisi bu dönemde de alınmaya devam edilmiştir (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968: 19).

Kamu gelirlerinin hesaplanması 1967 yılı dahil olmak üzere hesaplanması farklı hesaplamaya dahil edilmiştir. 1968 yılı ve daha sonrası farklı kalemler altında toplanarak hesaplama yapılmıştır. Demirel Hükümetleri döneminin belirli bir dönemi içerisinde yer alan Birinci Kalkınma Planında vergi gelirlerinde dolaylı vergiler yolu ile vergi gelirlerini arttırma yoluna gidilmiştir. Vergi gelirlerine bakıldığında 1965 yılı 10.427 Milyon TL, 1967 yılında ise 15.029 Milyon TL' ye arttığı ve sürekli bir artış yaşandığı, Kamu harcaması finansman kalemlerinden biri olan vergilerin yanında diğer kamu gelirleri değerlerinde 1965- 1967 yılında sürekli artış olduğu görülmektedir. Toplam Kamu gelirleri 1965 yılında %17.073 seviyelerinde iken 1967 yılına gelindiğinde 24.225 olarak artmıştır.

Tablo 39: 1965-1967 Demirel Hükümetleri Dönemi Kamu Gelirleri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

YIL	Vergi Geliri	Diğer Kamu Gelirleri	Tasarruf Bonoları	KİT Fonları	Mahalli İdare Gelirleri	Karşılık Paralar ve Proje Kredileri	Kaynağı Belirtilmeyen Fonlar	Toplam Gelir
1965	10.427	1.130	637	1.146	1.632	1.479	622	17.073
1966	12.588	1.186	770	1.943	1.809	1.477	855	20.628
1967	15.029	1.614	910	2.297	2.144	1.408	823	24.225

Kaynak: DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1972: 46.

Demirel Hükümetleri döneminin belirli bir dönemi içerisinde yer alan diğer bir plan İkinci Kalkınma Planında vergi gelirlerinde dolaylı ve dolaysız vergi oranlarında artışların rahat görülmesi için vergi kaleminin içinde iki alt başlık yapılmıştır. Doğrudan vergilerin 1968 yılında geliri 5.696 iken1971 yılında diğer yıllara kıyasla artış yaşanarak 11.844 olmuştur. Dolaylı vergilerde de doğrudan vergilerde yaşandığı gibi 1968-1970 yılları arasında yüksek oranda artış görülmezken 1971 yılında büyük bir artış göstererek 19.596 Milyon TL'ye yükselmiştir. Toplam kamu gelirleri 1968 yılında 27.066 Milyon TL, 1971 yılına gelindiğinde 47.458 Milyon TL'ye yükselmiştir.

Tablo 40: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Kamu Harcamaları (Cari Fiyatlarla, Milyon TL ve Yüzdelik Oranlar)

Yıl	Cari Harcamaları (1965-1968 Cari ve Transfer Harcamaları)	Transfer Harcamaları	Yatırım Harcamaları	Toplam Harcamalar
1965	11.856	-	6.080	17.905
1966	13.289	-	7.855	21.144
1967	15.025	-	9.004	24.029
1968	12.422	4.753	11.166	28.331
1969	13.978	5.759	12.763	32.200
1970	16.820	9.261	14.442	40.523
1971	24.645	12.942	16.203	53.790

Kaynak: DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1972: 50.

1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Kamu Harcamalarına bakıldığında cari ve transfer harcamaları, yatırım harcamaları olarak iki kalemde kamu harcamaları yer alır iken, 1968 yılı ile birlikte cari harcamalar ile transfer harcamalar birbirinden ayrılarak ayrı kalemler olarak kamu harcamaları içinde yer almışlardır. Cari harcamalarına bakıldığında 1968 yılı ve daha sonraki yılları transfer harcamaları ile beraber bakıldığında bütünlük sağlanmış olacaktır. Cari ve Transfer harcamalarında 1971 yılı göz ardı edildiğinde artışların sürekli ve yavaş olduğu fakat 1971 yılında cari harcamalarda da transfer harcamalarında da yüksek artış olduğu görülmektedir. Vergi gelirlerinde de 1971 yılında yaşanan artışın ülke içerisinde kamu hizmetlerinin artışını sağlamıştır. Yatırım harcamaların ve toplam harcamaların 1965-1971 yılları arasında sürekli olarak harcamalarda artış yaşadığı görülmektedir. 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Döneminde enflasyon ortamının da var olması ile vergi gelirlerindeki artış yıllara göre yüksek oranlarda artmıştır.

Tablo 41: 1972-1977 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Kamu Gelirleri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Yıl	Vergi Gelirleri			Vergi Dışı Normal Gelirler	Faktör Gelirleri	Sosyal Fonlar	Toplam	Yıllık Yüzde Artış	Dış Borçlanma	Genel Toplam	Yıllık Yüzde Artış
	Vasıtasız	Vasıtalı	Servet								
1972	34.206	49.110	3.589	8.329	16.410	3.980	115.624	-	6.914	122.538	-
1973	39.386	51.504	4.018	9.244	17.482	5.273	126.907	9,7	6.940	133.847	9,2
1974	42.092	46.854	3.788	6.224	13.330	6.956	119.244	-6,1	3.022	122.266	-8,7
1975	52.947	58.041	4.228	5.543	14.223	10.474	145.456	21,9	4.855	150.311	23,0
1976	60.139	64.528	5.059	6.320	7.640	10.675	154.456	6,1	8.066	162.427	8,1
1977	73.930	61.710	6.429	6.118	4.171	8.781	161.139	4,4	4.880	166.019	2,2

Kaynak: DPT, Kaynakça: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 89.

1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Kamu Gelirleri, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları verilerine göre vergi gelirleri söz konusu inceleme dönemi içerisinde var olan dolaylı, dolaysız vergi ayrımında servet vergi gelirini ayrı bir kalem olarak hesaplamaya dahil edilmiştir. Vergi gelirlerinde, vasıtasız gelirlerin sürekli olarak arttığı, vasıtalı vergilerde ise 1974 yılı göz ardı edildiğinde sürekli olarak arttığını söyleyebiliriz. Vergi dışı normal gelirlerin 1975 yılına kadar sürekli düşüş yaşadığı fakat 1975 yılından sonra ise düşük oranlarda arttığı görülmektedir. Faktör gelirlerinde sürekli düşüş yaşanmış olup, 1972 yılında 16.410 Milyon TL olurken 1977 yılında 4.171 Milyon TL'ye düşmüştür. Tüm yıllara genel olarak bakıldığın da 1974 yılı petrol krizi etkisi ile yaşanan olaylar neticesinde düşüş olmuşsa da diğer yıllarda vergi gelirlerinde sürekli artış olmuştur. Dış borçlanma söz konusu 1974 yılı Dünya Petrol Krizi ve Kıbrıs Barış Harekatı nedeni ile 1974 yılı borçlanma oranında düşüş yaşanmış devam eden yıllarda tekrar dış borçlanma yüksek miktarlarda alınmaya devam edilmiştir.

Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Döneminde, sanayileşmenin üzerinde durulduğu, yatırımların artması için doğrudan yabancı sermayenin artması yönünde teşviklerin devamlılığı üzerinde durulmuştur. Kamu İktisadi Teşebbüslerin verimli olması içinde çalışmalarda bulunulmuştur. Gelir dağılımında yaşanan sorunlar, enflasyon ortamın var olması sebepleri vergilerin toplanması yönünde sorunlar yaratmıştır.

Tablo 41: 1972-1977 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Kamu Harcamaları (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Yıl	Cari Harcamalar	Transfer Harcamaları			Yatırım Harcamaları		Toplam Harcamalar
		İç Borç	Dış Borç	Diğerleri	Sabit Sermaye	Stok Değişimi	
1972	60.196	2.724	5.357	21.148	39.379	3.342	132.146
1973	64.400	2.321	3.798	29.057	44.028	2.818	146.422
1974	62.484	2.180	3.950	22.200	50.166	13.483	154.463
1975	73.353	2.378	3.118	30.988	65.046	13.975	188.858
1976	84.615	2.270	2.611	30.296	75.227	8.526	203.545
1977	98.765	2.800	3.355	32.913	85.145	5.353	228.331

Kaynak: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 94.

Söz konusu dönemde Cari harcamalarda düşük oranlı artışlar yaşandığı, 1974 yılından sonra bu artışların yüksek olduğu görülmektedir. Transfer harcamaları alt kalemlerinde küçük dalgalanmalar yaşanmasına rağmen düşük oranlı artışlar yaşanmıştır. Yatırım harcamalarının özel sektör sermaye yetersizlikleri ile 1950-1954 Demokrat Parti liberalleşme hamlesi çıkarılır ise bu döneme kadar sürekli devlet eli ile büyük yatırımlar yapılmıştır. Kısa ömürlü koalisyon hükümetleri döneminde de özel sektör ve yabancı yatırımcılar öncü olunması hedeflenmiş fakat istenilen sonuçların gerçekleşmediği kamu harcaması içerisinde yer alan yatırım harcamalarının artışından görülmektedir. Yatırım harcamalarına bakıldığında sabit sermayede sürekli yavaş artışlar görülür iken 1975 yılı ve takip eden yıllarda yüksek değerler aldığı görülmektedir. Yatırım harcamasını diğer bir kalemi olan stok değişiminde ise 1974 yılı ve 1975 yılı yüksek miktarda yükseldiği devam eden yıllarda düşüşe geçtiği görülmektedir.

2.6. EKONOMİK KRİZ: DIŞ BORÇLANMA VE IMF

1944 yılında kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF)'na Türkiye Cumhuriyeti 1947 yılında üye olmuştur. IMF ile Menderes hükümetleri döneminde Stand-By antlaşmaları yapılmamış olup, İstikrar programı gerçekleştirilmiştir. 1961 yılında ilk Stand-By antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmadan sonra 1980 yılına kadar 13 anlaşma imzalanmış olup, bunlardan 2 tanesi iptal edilmiştir (Dinç ve Nesil, 2015: 66).

1950-1960 yılları Menderes Hükümetleri, vergi oranların devlet gelirleri içerisindeki oranın düşük yer almıştır. 1954 yıllarından sonra Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi tüm alanlarda devletin yer alması, gerekli kurum ve kuruluşların oluşması için yapılan harcamalar bütçe açıklarını arttırmıştır. Artan bütçe açıklarının finansmanı için vergiler almak yerine Demokrat Parti hükümeti uzun vadeli iç borçlanma çalışmalar yapmasına karşın kısa vadeli yüksek borçlanma yaşanmıştır (Yavuz, 2009: 209). İç borçlanmada kullanılan yöntemler ile enflasyon oranları artış göstermiştir.

Menderes Hükümetleri liberal politikaları ile dış ticaret politikalarda aktif yer almış olup, bu dönemde dış ilişkilerini iyi tutması ile dış borçlanmada artışlar yaşanmıştır. Bu borçlanmanın büyük miktarı devlet veya uluslararası kuruluşlar (ABD, OECD, IMF) tarafından karşılanmıştır (Takım, 2012: 179). Ödenemeyen dış borçlara çare olunması için 1958 yılında devalüasyona gidilmiştir. Devalüasyonun etki etmemesi üzerine 1958 yılında Morataryum ilan edilmiştir. Ekonomik bunalımın ortadan kalkması için 4 Ağustos 1958 yılında İstikrar Tedbirleri uygulanmaya başlanmıştır (Dönek, 1995: 174-175). İstikrar tedbirleri ile devalüasyon yaşanmış ve bu nedenle dış borç 13 kat artmıştır. Paris Antlaşması (1959) imzalanması ile borçların 1971 yıl sonuna vade ile ödenmesi kabul edilmiştir (Dikilitaş, 2007: 173-174).

1962-1965 yılları arasında iktidar olan İnönü Koalisyonları dış borçlanma yoluna gitmeye devam etmiştir. Söz konusu dönemde dış borçlanma genel olarak Konsorsiyum ile yapılmıştır. Konsorsiyum, uluslararası veya devletlerin ekonomik plan ve programlarının finansmanı için verilen krediler olup, uzun vadeli olmasının yanında 5-7 yıl ödemesiz dönemlere de yer verilmiştir (Dönek, 1995: 175). Sağlanan güven ortamı Konsorsiyum ile beraber borçlanmalar uzun vadeli olmasının yanında düşük faiz oranları ile alınmıştır (Yavuz, 2009: 213).

1971-1980 kısa ömürlü koalisyonlar hükümetleri döneminde, dünyada yaşanan ekonomik kriz ithal mallara bağımlı halde olan Türkiye Cumhuriyetini yakından etkilemiştir. Döviz sıkıntıları, borçlanmaları daha da arttırmıştır. 1970 yılı yapılan devalüasyon ile 1 dolar 15 TL'ye yükseltilmiş olup, dış borçların değeri artmıştır. IMF tarafından 321 Milyon Dolar borç da alınmıştır. Bu dönemde siyasi istikrarsızlık ekonomik istikrarsızlığı daha da arttırmış ve yaşanan açıklar sürekli dış borçlanma ile finanse edilmiştir (Yavuz, 2009: 213).

Türkiye İstatistik Kurumu, dış borçlanma ile ilgili verileri 1965 yılları itibari ile dış borç stokunu yıllık artış oranlarını 1965 yılında %9,10, 1966 yılında %9,28, 1967 yılında %11,92, 1968 yılında % 16,76, 1969 yılında % 11,78, 1970 yılında % 12,67, 1971 yılında % 15,12 olarak gösterilmiştir. Dış borç verilerine bakıldığında 1968 yılına kadar artarak ilerlediği 1969 yılında düşüş yaşadığı, 1971 yılında tekrar artmıştır. 1965-1971 yılları arasında en yüksek borçlanma yılı 1968 yılı ile %17,76 olmuştur (İstatiktik Göstergeler, 1996: 402). Kalkınma planında borçlanma ile ilgili olarak;

> 1973 - 1977 yılları arasında 1.431 milyon dolar proje kredisi kullanılmıştır. Bu kredilerin 156 milyon dolarlık bölümü OECD Konsorsiyumu dışı kaynaklardan sağlanmıştır. Dış ticaret ile cari işlemler açıklarının büyük boyutlara varması karşısında, sınırlı IMF kaynakları yanında, Dövize Çevrilebilir Mevduat Hesabı ve uluslararası para piyasaları kaymaklarına başvurulmuş; banker kredilerinden de yararlanılmıştır. Tüm bu kaynaklar yanında, Mal Karşılığı Dışalım ile Kabul Kredili Dışalım gibi kısa vadeli düzenlemelerle dışalımın gerçekleştirilmesine çalışılması, büyük bir borç birikimine neden olmuştur (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 68)

Borçlanma oranları 1972 yılında 6.914 Milyon TL, 1973 yılında 6.940 Milyon TL, 1974 yılında 3.022 Milyon TL, 1975 yılında 4.855 Milyon TL, 1976 yılında 8.066 Milyon TL olmuştur. Dünya genelinde yaşanan 1974 krizi ile dış borç bulmakta zorluk çekilmiştir. Yaşanan Petrol Krizi ile dış borç tutarı 1974 yılında 3.022 Milyon TL olup, devam eden yıllarda bu oran artarak devam etmiştir (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 89)

Tablo 42: Türkiye'nin IMF ile yaptığı Stand-By Anlaşmaları

Yıllar	Süre (Ay)	Öngörülen kredi (Milyon Dolar)	Kullanıla Kredi (Milyon Dolar)
1961	12	55	24
1962	9	46	22
1963	11	32	32
1964	11	32	28
1965	12	32	0
1966	12	32	32
1967	11	40	40
1968	9	40	40
1969	12	40	15
1970	12	132	132
1978 (1979 yılında iptal)	24	441	132
1979 (1980 yılında iptal)	12	368	338
1980	36	1.838	1.838

Kaynak: Hazine Bakanlığı

IMF ile yapılan Stand-By Anlaşmaları vadeleri kısa olmakla beraber, sürekli yaşanan açıkların finansmanı olarak kullanılmıştır. 1970 yılı yaşanan istikrarsızlıkla beraber kullanılan kredi oranları sürekli olarak artarak devam etmiştir.

2.7.SAĞLIK VE EĞİTİM POLİTİKALARI

Menderes Hükümetleri, adalet, işçi hakları, işçi kanunları, güvenlik, hizmet, eğitim gibi daha birçok politikalar yapmıştır. Sağlık alanında diğer hizmetlerde olduğu gibi bütçeden yüksek pay ayırıldığı ve Günaydın; Menderes Hükümetlerinin iktidarda kaldığı dönemi "altın çağ" olarak nitelendirmiştir (Günaydın, 2012: 196).

Sağlık merkezleri, 1945 yıllarında sayısı 8 iken izleyen yıllarda 1950 yılında sayısı 22, 1955 yıllarında 181 ve 1960 yılında 283 olarak artarak ülke içerisinde hizmet vermiştir (Kökçü, 2014: 101). Menderes Hükümetleri zamanında sağlık alanında hastanelerde görev almaları için doktor yetiştirilmesi, hastalar ve sağlık alanında çalışanlar için yapılan bir kısım çalışma;

- İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi,
- Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ve
- Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi kurulmuştur
- Türk Tabipleri Birliği Kanunu (1953)
- İşçi Sigortaları Kurumu
- Eczacılar ve Eczaneler Kanunu (1953)
- Hemşirelik Kanunu (1954)
- Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi 1960)
- Sakatlık, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları (Cansever, 2018:110)

Sağlık alanında hekim yetiştirilmek üzere üniversite tıp fakülteleri kurulmuştur. Sağlık çalışanların haklarını korumak amacı ile için eczacı, işçi, hemşirelik gibi kanunlarını yürürlüğe koymuştur (Dikilitaş, 2007: 466).

1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde kabul edilen Kalkınma Planları hedeflerinde sağlık hedefi olarak sağlık seviyesini yükseltmek için sağlık şartlarının iyileştirme yoluna gidilmesi gerektiği, sağlık konusunda halkın eğitimi, aile planlanması gibi hedefler de yer almıştır. Sağlık personel ve hastanelerinin sayılarının arttırılması için çalışmaların yer alacağı bildirilmiştir (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1963: 39).

Tablo 43: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları

Yıl	Toplam	Yataklı Sağlık Kurumu	Yataksız Sağlık Kurumu
1962	-	-	-
1963	2.135	638	1.497
1964	2.507	637	1.870
1965	2.711	626	2.003

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1996: 40.

1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları verileri İstatistik Göstergeler verilerinde; 1963-1965 yılları arasında bakıldığında ülke genelinde yataklı sağlık kurumu artacağı gerekmesi gerekir iken azalış göstermiştir. Yataksız sağlık kurumunda ise yıllara göre artış yaşanmıştır.

Tablo 44: 1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayıları

Yıl	Hekim	Diş Hekimi	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Eczacı	Diğer Personel Ve Hizmet Alımı
1962	8.998	1.555	3.764	5.881	3.729	1.507	-
1963	9.124	1.769	4.184	5.738	4.080	1.761	-
1964	10.051	1.882	4.592	5.809	4.137	1.650	-
1965	10.895	1.932	4.736	5.879	4.339	1.771	-

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 51.

1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayıları, önceki yıllara göre artış bulunmakta fakat Türkiye Cumhuriyeti sınırları göz önüne alındığında ve nüfus artış hızının sürekli artış halinde olması, sağlık çalışanlarının sayıların daha yüksek olması gerekmektedir. 1961 Anayasası ile birlikte sağlık alanında Sayılı 'Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi' ile anayasada yerini almıştır. Fakat verilere bakıldığında yeterli hastane, hekim, hemşire, sağlık görevlisi çalışanlarının olmaması sebeplerinden ötürü başarısız olunmuştur (Önder, 2013: 72).

Demirel Hükümetleri döneminde de sağlık alanında aile planlaması için politikalar çıkartılmış, her bölgeye sağlık hizmetinin gitmesine gayret edilmiş, genel sağlık sigortası gündemde olmuştur. Sağlık harcamasının yıllık yatırım içerisindeki payı 1961 yılında %2,0, 1962 yılında % 2,1, 1963 yılında %2,1, 1964 yılında % 2,1, 1965 yılında % 2,3 olarak yer almıştır (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1963: 138).

Sağlık Bakanlığı sitesinde, yer alan sağlık alanında 1965-1971 yılları arasında yapılan reformlar hakkında; 554 sayılı Nüfus Planlama kanunu ile "pro-natalist" ve "anti-natalist" politikalara geçilmiş, genel sağlık sigortası için kanun taslağı hazırlanması tasarlanmış ancak bakanlar kurulunda görüşülmemiştir. Sağlık sigorta kurumunun kurulması görüşülmüş ancak kanunlaştırılamamıştır (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1963: 39). Sosyal Sigortalar Kanunu 1965 yılında, Bağ-Kur Kanunu ise 1971 yılında çıkarılmıştır (Cansever, 2015: 112).

Tablo 45: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları

Yıl	Toplam	Yataklı Sağlık Kurumu	Yataksız Sağlık Kurumu
1965	2.711	626	2.000
1966	2.958	637	2.321
1967	3.291	664	2.627
1968	4.898	686	4.212
1969	5.272	729	4.543
1970	5.510	746	4.764
1971	5.720	758	4.962

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1996: 40.

1965-1971 Demirel Hükümetleri Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları bakıldığında ülke genelinde yataklı sağlık kurumu sayıları yavaş bir artış gösterirken, yataksız sağlık kurumu sayısı, 1968 yılında kadar bir sıçrama yaratmamışken 1968 yılında 2.627'den 4.212'ye yükselmiştir. Devam eden yıllarda ise yataksız sağlık kurumu yavaş artışlar göstermeye devam etmiştir. Yataklı sağlık kurumları ülke genelinde 1965 yılında 626 iken 1971 yılına kadar yavaş bir artışla artmaya devam etmiş ve 1971 yılında 758'e ulaşmıştır.

Tablo 46: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi; Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayıları.

Yıl	Hekim	Diş Hekimi	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Eczacı	Diğer Personel Ve Hizmet Alımı
1965	10.895	1.932	4.736	5.879	4.339	1.771	-
1966	11.335	2.140	5.039	5.980	4.951	1.933	-
1967	11.875	2.246	6.161	5.997	5.621	2.203	-
1968	12.389	2.381	7.426	6.494	6.767	2.307	-
1969	15.203	3.025	8.110	9.461	10.251	2.546	-
1970	15.856	3.245	8.796	9.954	11.321	3.011	-
1971	16.514	3.517	9.436	10.285	12.176	3.477	-

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 51-52.

1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi; Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayılarına bakıldığında, hekim sayısının 1969 yılına kadar yavaş bir artışla arttığı, 1968 yılında 12.389 hekim sayısı olup, 1969 yılında ise 15.203 ile ufak bir sıçrama yarattığı söylenebilir. Hekim sayısında olduğu gibi diş hekimi sayısında da 1968 yılında 2.381 diş hekimi varken 1969 yılında bu sayı 3.025'e yükselmiştir. Söz konusu yıllarda Hemşire sayıları yavaş bir artışla devam etmiştir. Sağlık memuru ve ebe sayılarında da hekim ve diş hekimi sayılarında olduğu gibi 1969 yılında 1968 yılına kıyasla yüksek artışlar göstermiş devam eden yıllarda ise yavaş artışlarla devam etmiştir.

Sağlık alanında 1963-67 yıları arası sağlık harcaması gayri safi yatırım içerisindeki payı 1 346,9 Milyon TL (1961 fiyatları) olup GSMH'daki pay oranı % 2,3'dür. Sektör yatırımlarının sağlık toplam yatırımlar içindeki payı 1954 yılında %2,3, 1966 yılında %2,4, 1967 yılında %2,3 olmuştur. (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1972: 91).

Tablo 47: 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları

Yıl	Toplam	Yataklı Sağlık Kurumu	Yataksız Sağlık Kurumu
1971	5.720	756	4.962
1972	5.756	783	4.972
1973	6.131	791	5.340
1974	6.425	799	5.626
1975	6.959	798	6.161
1976	8.175	790	7.385
1977	7.944	772	7.172
1978	8.257	776	7.481
1979	10.401	822	9.579
1980	10.471	827	9.644

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1996: 40.

Nüfus artış hızının yüksek olduğu 1971-1980 yılları arasında sağlık kuruluşlarının yataklı sağlık kurumu verileri artan nüfusa oranla yüksek artış yaşanmamış olup, yıl bazında düşük artışlar şeklinde olmuştur. 1970 yılında nüfus 35.605.176 iken yataklı sağlık kuruluşları 756, 1980 yılında nüfusun 44.736.957 olduğu yılda yataklı sağlık kuruluşu 827 olmuştur. Yataksız sağlık kurumları 1978

yılına kadar artışı hızı düşük olmuş olup, 1978 yılında 7.481 olan yataksız sağlık kuruluşu 1979 yılında diğer yıllara oranla yüksek bir artış alarak 9.579 olmuştur.

Tablo 48: 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi; Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayıları

Yıl	Hekim	Diş Hekimi	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Eczacı	Diğer Personel Ve Hizmet Alımı
1971	16.514	3.517	9.436	10.285	12.176	3.477	-
1972	16.290	3.789	11.358	10.426	13.056	3.981	-
1973	18.511	4.279	13.401	11.025	13.567	4.781	-
1974	20.868	4.469	13.641	11.179	14.228	4.715	-
1975	21.714	5.046	14.806	11.421	14.975	7.002	-
1976	23.388	5.379	16.566	11.517	15.873	7.828	-
1977	23.920	5.954	19.859	11.683	16.204	10.572	-
1978	25.230	6.826	20.966	11.741	16.535	11.280	-
1979	26.298	7.021	23.797	11.806	16.866	11.365	-
1980	27.241	7.177	26.880	11.964	17.197	11.379	-

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 52.

1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi; Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Çalışan Sayılarına bakıldığında hekim sayısının düşük sayıda arttığı, 1971 yılında hekim sayısı 16.514 iken 1980 yılına gelindiğinde hekim sayısının 27.241 olarak artış yaşamıştır. Diş hekimi sayısı da hekim sayısı gibi yıllar bazında düşük bir artışla ilerlemiştir. Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, gibi sağlık sektöründe çalışan kişi sayılarına bakıldığında artışlar görülmüş olup söz konusu dönemin ihtiyacına cevap verecek ölçüde olmamıştır. Eczacı sayılarında ise 1974 ve 1977 yıllarında diğer yıllara kıyasla bir artışın olduğu devam eden yıllarda ise artışın düşük oranda arttığı görülmektedir.

1950-1960 yılları arasında iktidar olan Menderes Hükümetleri**,** diğer alanlarda olduğu gibi eğitimde de ilerlemek için birçok adım atılmıştır. Eğitim politikası olan "fırsat eşitliği" düşüncesi ile okur-yazar oranın ve okullaşma oranı; 1950'de % 33,6 olan okuryazarlık, 1955'de % 40,9'a, 1965'de ise % 48,1'e yükselmiştir (Dikilitaş, 2007: 306).

Menderes Hükümetleri eğitim politikasında 1923-1950 yılları arasında yer alan Tevhid-i Tedrisat Kanunu yer alması ve eğitimin devlet tarafından tek elde toplanması

fikrini kabul ederek eğitim politikalarına bu kanun doğrultusunda yön vermiştir (Taşöven, 2013: 33). Bu kanunun kabul edilmesi ile Demokrat Parti tüzük ve programında yer alan; *Madde 34: "Maarif sistemimizde, milli eğitim ve öğetim vahdeti prensibinin tarafdarıyız" maddesinden anlaşılmaktadır."* (Demokrat Parti Tüzüğü,1952: 55).

Menderes Hükümetleri zamanında yalnız okur-yazar oranı değil okullaşma oranı da önem arz etmiştir. İlköğretim, Ortaöğretim, Lise ve Üniversite gibi eğitimin en alt kademesinden üst kademesine kadar her alanda adım atılmıştır. Şuan Türkiye'nin sayılı Üniversiteleri olan İstanbul üniversitesi, Ankara üniversitesi, Ege üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Karadeniz Teknik üniversitesi gibi üniversiteleri öğretime açmıştır.

Eğitime vurgu yapılırken Menderes Hükümetleri öğretmenlerin de eğitimine önem verdiği Demokrat Parti tüzük ve programında yer alan Madde 36 da yer almıştır:

> "İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Büyün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından, lüzumlu görmekteyiz." (Demokrat Parti Tüzüğü,1952: 56)

1950 yılında okur-yazar oranı %34 iken yapılan eğitim politikaları neticesinde 1960 yılında %48' i bulmuştur. Demokrat partinin eğitim politikalarındaki yeniliklerle amacı, toplumda yaşayan bireylerin eğitimli, laik, milli ve manevi çerçevede, saygılı, ahlaklı, dürüst bireyler yetiştirmek olmuştur.

İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde kabul edilen Kalkınma Planları hedeflerinde eğitim hedefi olarak, toplumu oluşturan insanın refahını arttırmak, toplum için gerekli olan bilgi ve beceriye sahip insanlar yetiştirmek olduğu belirtilmiştir. Eğitimli bireylerin oluşması insanların refahının artmasına, insanların refahının artması da toplumunda refahını arttıracağı belirtilmiştir (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,1963: 39).

1962-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde kabul edilen Kalkınma Planları hedeflerinde eğitim hedefi olarak;

> İnsan refahının temel unsurlarından biri olan eğitim alanında tesbit edilen hedefler eğitim seviyesini yükseltmek, Türk toplumunun ihtiyaç ve şartlarına uygun insanlar yetiştirmek ve eğitim imkânlarından kişilerin

kabiliyetlerine göre faydalanmalarını sağlamaktır. Eğitim alanında kabiliyetlere göre bir seçme yapmak ve kabiliyetli olanlara eğitim imkânı tanımak; hem sosyal adalet ilkelerinin gerçekleşmesini, hem de toplumun en yeterli insanlar tarafından yöneltilmesini mümkün kılacak bir toplumsal yapıya ulaşmasını sağlıyacaktır (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963: 39).

Tablo 49: 1961-1965 İnönü Koalisyonlar Hükümetleri döneminde İlkokul, Ortaokul, Genel Liseler, Mesleki-Teknik Liseler ve Yüksek Öğretim Öğrenci Sayıları

Yıl	Okul	İlkokul	Ortaokul	Genel Liseler	Mesleki-Teknik Liseler	Yüksek Öğretim
1961	100.164	3 147 146	318 138	88 982	115 810	65 084
1962	108.530	3 370 679	337 816	101 387	126 024	70 649
1963	112.288	3 562 140	344 139	102 384	162 592	77 281
1964	117.760	3 769 282	354 257	97 935	177 783	84 335
1965	127.093	3 933 251	412 453	111 181	149 148	97 309

Kaynak: İstatistiki Göstergeler, 2014: 61-64.

1962-1963 yılları arasında okul sayılarında sürekli artış yaşanmış olup, okul sayısı ile birlikte eğitimde yer alacak öğretmenlerin sayısı da artmıştır. 1962-1963 yılları arasında nüfus oranlarında artışlar, ilköğretimin zorunlu ve ücretsiz olması ilköğretim öğrenci sayılarını artmıştır. Artan okullaşma oranı ile birlikte 1962 yılında toplam ilköğretim öğrenci sayısı 3.370.679 iken bu sayı içerisinde %60 a yakını erkeklerin oluşturduğunun, 1965 yılına gelindiğinde kız öğrencilerinin sayısının erkek öğrencileri sayısına oranla arttığını söylemekte fayda var. İlköğretimdeki okullaşma oranları diğer kademelerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kırsal nüfus başta olmak üzere maddi gücü olmayan kişilerin dahi eğitim hakkı tanınarak eğitim ücretsiz bir şekilde gerçekleşmesi istenmiş olsa da tüm çocukların okula gitmesi sağlanamamıştır. Eğitim alacak yaşa gelen her bireye eğitim hakkı verilmesi amacı ile politikalar yürütülmesi hedeflenmiştir (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968: 59).

1965-1971 yılları arasında Demirel hükümeti İnönü Koalisyon hükümetleri gibi diğer politikalarda olduğu gibi eğitim planlarında Beş Yıllık Kalkınma Planlarına riayet etmişlerdir. Ancak Beş Yıllık Kalkınma Planlarının ilk iki dönemde eğitimde uyguladığı politika ile istenilen sonuçları elde edemediği görülmüştür. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında 166. Madde ile eğitimin

ekonomik kapasite ve alanlara göre düzenlenmesi gerektiği, eğitim ile üretim arasında uyum sağlanması gerektiği yönünde çalışmalar yapılacağı bildirilmiştir (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1972: 30).

Tablo 50: 1965-1971 Demirel Hükümetleri döneminde İlkokul, Ortaokul, Genel Liseler, Mesleki-Teknik Liseler ve Yüksek Öğretim Öğrenci Sayıları

Yıl	Okul	İlkokul	Ortaokul	Genel Liseler	Mesleki-Teknik Liseler	Yüksek Öğretim
1965	32.928	3.919.601	412.091	111.120	177.636	97.344
1966	35.283	4.289.870	492.632	132.820	191.168	108.650
1967	36.554	4.454.262	596.953	151.719	199.808	123.720
1968	38.756	4.671.160	639.275	187.016	208.026	140.012
1969	40.281	4.906.572	700.470	215.040	217.315	147.168
1970	41.667	5.008.654	811.272	253.820	243.922	169.800
1971	42.830	5.104.840	894.195	272,084	263.016	169.694

Kaynak: İstatistiki Göstergeler, 2014: 61-64.

Okul sayısı İlkokul, Ortaokul, Genel Liseler, Mesleki-Teknik Liseler ve Yüksek Öğretim okullarının toplamından oluşmaktadır. Okul sayılarına bakıldığında 1965 yılından 1971 yılına dek okul oranları yavaş artış şekilde olmuştur. Okula giden öğrenci sayısına bakıldığında ilköğretim öğrenci sayılarının yüksek oranı ileriki kademelere gidildikçe bu oranda ciddi bir şekilde düşerek ilerlediği görülmektedir. Örneğin 1965 yılında ilkokulda öğrenim gören öğrenci sayısı 3.919.601 olduğu, ortaokula geçen öğrenci sayısındaki ciddi bir düşüşle 412.091 olduğu, Genel Liseler ve Mesleki-Teknik Liseler toplandığında 1968 yılı için öğrenci sayısının giderek düştüğü ve lise toplamı öğrenci sayısının 255.756 olduğu görülmektedir. Yükseköğretimde ise lise öğrenci sayısının nerede ise yarı yarıya düşerek 97.344 öğrenci sayısı olduğu görülmektedir.

Dönemin eğitim politikası sanayide gelişmeyi sağlayacak kalifiyeli elemanlar yetiştirmek ve beşeri sermayenin artması için Mesleki-Teknik Liselerin artması hedeflenirken 1968 yılında Genel Lise öğrenci sayısı 111.120, Mesleki-Teknik Lise öğrenci sayısı 177.636 öğrenci sayısı vardır. Bu sayılar 1971 yılına gelindiğinde Genel Lise öğrenci sayısının 272.084 olduğu, Mesleki-Teknik Lise öğrenci sayısının ise 263.016 olarak genel lise öğrenci sayısının gerisinde kalmıştır.

Tablo 51: 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi İlkokul, Ortaokul, Genel Liseler, Mesleki-Teknik Liseler ve Yüksek Öğretim Öğrenci Sayıları

Yıl	Okul	İlkokul	Ortaokul	Genel Liseler	Mesleki-Teknik Liseler	Yüksek Öğretim
1971	42.830	5.101.196	895.104	271.900	263.016	169.672
1972	43.778	5.224.131	930.337	293.278	266.144	168.818
1973	44.484	5.324.034	926.887	304.371	285.439	177.281
1974	45.75	5.377.708	945.569	339.240	313.431	262.302
1975	47.997	5.463.684	1.038.944	385.688	387.748	321.568
1976	49.272	5.499.456	1.074.289	428.969	435.726	344.305
1977	50.073	5.454.566	1.107.455	456.641	469.430	346.476
1978	51.125	5.570.935	1.109.948	482.232	482.839	333.312
1979	51.990	5.618.697	1.180.223	531.760	514.923	270.278
1980	53.750	5.694.860	1.147.512	534.605	520.332	237.369

Kaynak: İstatistiki Göstergeler, 2014: 61-64.

1971-1980 yıllarında genel toplam okul sayılarına bakıldığında yavaş bir artış olduğu görülmektedir. İlkokulun, 1971 yılında 5.101.196 öğrenci varken bu sayısı da yavaş bir artışla 1980 yılına gelindiğinde 5.694.860 olduğu görülmektedir. Ortaokul öğrenci sayılarına bakıldığında ilkokul öğrenci sayınısın %20'e yakını ortaokula gittiği ve artışın düşük olduğu görülmektedir. Genel ve Mesleki-Teknik Liselere bakıldığında genel liselerin öğrenci sayıları Mesleki-Teknik Liselerden yüksek olduğu iki lisenin artış hızının da düşük olduğu görülmektedir. Yükseköğretime bakıldığında 1978 yılına kadar düşük bir artış yaşandığı, 1978 yılında 333.312 ve takip eden yıllarda da bu artışın yönünün değiştiği 1979 yılında 270.278 ve 1980 yılında 237.369 olduğu görülmektedir.

2.8.SAVUNMA HARCAMALARI

II. Dünya Savaşından bittiğinde yaşanana ekonomik sorunlar neticesinde siyasi değişikliğe gidilerek çok partili hayata geçilmiştir. Yapılan seçimlerle başa gelen Menderes Hükümetleri Savunma alanında, İnönü Hükümetlerinin NATO üyeliği için çalışmalarına kaldığı yerden devam ettirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında

oluşabilecek askeri tehditlere karşı karşıya kalınmaması için NATO üyeliği istenmiştir. NATO üyeliği için yapılan ilk başvuru 11 Mayıs 1950 olmuş ancak ret yanıt alınınca, tekrar başvuru yapılmış ve başvuru sonucu tekrar ret edilmiştir (Bulut, 2008: 57).

Dönemin hükümeti, Menderes Hükümetleri dünyada yaşanan olaylara kayıtsız kalmayarak dış ilişkilerini iyi tutmak istemiştir. 1950 yılında çıkan Kore Savaşına askeri birlikler yollanmıştır (Akkaya, 2012: 13). Kore Savaşında bulunduğu askeri yardım etkisi ile NATO kuruluşuna 1952 yılında üye olunmuştur.

NATO kuruluşa üye olunması ile dış yardımlarla gelen kullanılmayan savunma malzemeler Türkiye Cumhuriyetine hibe edilmiş fakat bu hibe edilen malzeme ve araçların yıllık bakımlarını yapacak sanayi ve teknik alt yapının bulunmaması nedeni ile yıllık bakımı için dış ülkelerden yüksek meblağlarda bakım hizmeti alınmıştır. Bakım hizmetinin yüksek olması nedeni ile savunma sanayiye gereken önem verilmemiştir (Erdem ve Sezgin, 2018: 330). Savunma Sanayisinde verilen hibeler ile ülke içerisinde yer alan savunma sanayi fabrikaları verimliliğinde azalmalara neden olmuştur. 1950 yılında tüm kuruluşlar tek kuruluş altına alınarak üretimine devam etmiştir.

Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu içerisinde 14 fabrikanın yer aldığı ve tüm savunma sanayisini tek elde topladığı kuruluşun 1950-1960 yılı üretimin bir kısmı;

- Milli savunma ihtiyaçlarından olup her çeşit savaş silah araçları ile hafif ve ağır silah mühimmatı, patlayıcı maddeler ve ordu için gerekli alet ve yedek parçalar,
- Maden işletmeleri için lüzumlu madenî direkler, makine yedekleri ve teçhizatı,
- 4-Sanayi için gerekli yedek parçalar, çelik, pirinç ve bakır hadde mamulleri,
- Av tüfekleri ve her nevi av malzemesi,
- Muhtelif çap tabanca ve aksamı,
- Muhtelif çap tabanca fisekleri,
- Sanayide kullanılan koruyucu maskeler ile küçük pres ve saclar,
- Tayyare ve planör imalâtı ile uçak ve motorları, üretimi, yenilenmesi ve tamiratı yapılmaktadır (Dikilitaş, 2007: 128-129).

Tablo 52: 1950-1960 Menderes Hükümetleri Dönemi Savunma Sanayisi için;

1950-1960 Yılı Savunma Sanayi	
1952	İbrahim Örs Döküm Sanayii ve Ticaret A.Ş
1954	MSB Ar-Ge Dairesi Başkanlığı
1957	Mühimmat Fabrikası

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, Tarihçe: 2017.

Savunma Sanayi, 1923-1950 yıllarında ilk sanayi kuruluşlarını kurmasına rağmen, 1952 yılından NATO'ya üye olunması ile savunma sanayisi nerede ise durur seviyesine gelmiştir. NATO üyeliği ile hibe edilen savunma sanayi malları bakımları yüksek meblağlara dayanması, yeni savunma sanayi üretimi yerine var olanlar ile yetinilmiştir. Savunma Sanayi için ayrı kurulan sanayi kuruluşları ise tek bir kuruluş olan Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumuna bağlanarak üretimleri basit, küçük savunma sanayi işlemlerini devam ettirmiştir.

Savunma Sanayisi sektöründe yaşanan hibelerden ötürü geri kalınması 1964 yılında yaşanan Kıbrıs olaylarında fark edilmiştir. Ortaya çıkan Kıbrıs olaylarında, hibe edilen savunma sanayi ürünleri kullanılmak istenmiş fakat çıkarılan engeller savunma sanayisi bakımından dış ülkelere bağımlılığın farkında olunmasına sağlanarak, savunma sanayi için gerekli çalışmalara başlanmıştır (Temiz, 2012: 5). 1963 yılında Otokar ve 1964 yılında ise BMC Sanayi ve Ticaret A.Ş. kurulmuştur.

Savunma Sanayisi için alt yapı çalışmalarına başlanması harcamalar içerisinde yer alan Milli Savunma Harcamaları artış göstererek yüksek oranlarda yer almıştır. 1951 yılında Millî savunma harcamaları 463.032.559 (Milyon TL) ve Gayri safi millî hasılaya oranı % 3,81 iken, 1963 yılına gelindiğinde Millî savunma harcamaları 2.555.864.092 (Milyon TL) ile Gayri safi millî hasılaya oranı % 4,85 olmuştur. 1964 yılından itibaren kamu harcamalarında büyük bir oranı savunma sanayisinin alt yapısı için ayırılmıştır (Temiz, 2012: 5).

Demirel Hükümetleri Döneminde de Kalkınma Planlarında, savunma sanayi sektörüne öncü verilecek Millileştirme amaçlı çalışmalarla ileri teknolojiyi yakalayana kadar devam edileceğini belirtmiştir (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1972: 297). 1965-1971 yılları arasında savunma sanayi alanında kurulan kurum ve kuruluşlar;

- 1967 yılında Otomarsan; Northern Electronic Telekomünükasyon A.Ş. (NETAŞ)
- 1969 yılında Kalekalıp Makina ve Kalıp Sanayi A.Ş.
- 1969 yılında Meteksan Sistem
- 1970 yılında Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
- 1970 MSB Teknik Hizmetler Dairesi Başkanlığı kurulmuştur.

Kıbrıs sorunundan sonra savunma sanayi altyapısına başlanmıştır. Savunma sanayi başkanlığı tarafından savunma sanayi önemi ve başlaması hakkında;

> 1974 Kıbrıs bunalımı sırasında, müttefik ülkelerden alınan savunma teçhizatının Türkiye'nin ulusal çıkarları doğrultusunda kullanılması ihtiyacı doğmuş; ancak başta ABD olmak üzere, bazı müttefik ülkelerce çıkarılan engeller sebebiyle savunma ihtiyaçlarının karşılanmasında diğer ülkelere mutlak bağımlı hale gelinmesinin sakıncaları kuşkuya yer bırakmayacak şekilde gözler önüne serilmiştir. Bu durum, Türkiye'de modern bir savunma sanayii altyapısının oluşturulmasına yönelik politikaların temelini teşkil etmiştir. Federal Almanya'dan alınan lisanslar ile MKEK'de gerçekleştirilen G-3 ve MG-3 tüfek üretimi izlenen bu politikanın somut örnekleridir (Savunma Sanayi Başkanlığı, Tarihçe: 2017).

1971-1980 yılları arasında I. Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri dönemlerinde savunma sanayi alanında kurulan kurum ve kuruluşlar;

- 1972 TÜBİTAK-Savunma Sanayii Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü
- 1972 HEMA Dişli Sanayii ve Ticaret A.Ş.
- 1973 Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
- 1974 Türk Donanma Vakfı
- 1974 TUSAŞ; HEMA Endüstri A.Ş.
- 1974 Asil Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş
- 1975 ASELSAN
- 1979 Barış Elektrik Endüstrisi A.Ş.; İşbir Elektrik Sanayi A.Ş.

2.9.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Doğrudan yabancı yatırımlar Osmanlı devletinden bu yana ülke içerisinde yer alması istenen ekonomik hedeflerden biri olmuştur. İzmir İktisat Kongresinde yabancı sermayedarların ülke içerisindeki yatırımları yer alınması istenmiştir. Teşvik-i Sanayi Kanunu ile yabancı sermayedarların ve doğrudan yabancı yatırımların arttığı görülmektedir. Yaşanan II. Dünya Savaşı ile ekonomilerde yaşanan durgunluk doğrudan yabancı yatırımları da etkilemiştir.

1950-1960 yılları Menderes Hükümetleri liberal politikaları savunmuş ve bu yönde politikalar uygulamıştır. Büyümek için dış yardımlar, dış borçlanma ve yabancı sermaye üzerine durulmuştur (Şener ve Kılıç, 2008: 31).

Yabancı sermaye sahiplerine sağlanan kolaylıklarla yabancı sermayenin ülke içerisinde yatırımlarının artması hedeflenmiştir. Yabancı sermaye sahiplerini teşvik etmek için 5821, 5538 kanunları çıkarılmış bu kanunlarla ulaştırma, turizm, enerji, sanayi, gibi yatırımda bulunan yatırımcılar destekleneceği kanunla hedeflenmiştir. Kanunlarla gerekli destek ortamının oluşturulamaması yabancı yatırımların geri çekilmesine neden olmuştur (Takım, 2012: 179). Yabancı sermayenin çıkışını önlemek üzere 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasa ile Yabancı sermaye yatırımcısının ülke içerisindeki yerli yatırımcının yatırımda bulunduğu her alanda yabancı yatırımcının da yatırım yapabileceği yer almıştır (Şimşek ve Behdioğlu, 2010: 56).

Menderes Hükümetleri özel sermayenin sanayi sektöründe yer alması için, "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası" tarafından özel sektör yatırımcılarına, özel krediler (düşük faiz, uzun vade oranları) vererek sanayinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Şener, 2005: 146). Bu kredilerden yalnızca yurtiçin vatandaşları değil yabancı yatırımcıları da kapsamıştır. Yabancı sermayeyi ülke içerisine çekmek için yapılan diğer bir çalışmada ise 1950 yılında çıkarılan "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edinilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına İlişkin Yasa" bu yasa yabancı yatırımcıya dövizle borç almasına garanti veren bir uygulamasına rağmen çok tercih edilmemiştir (Çetinkaya, 2004: 79).

Türkiye Sınai Bankasının kurulması ile yerli ve yabancı yatırımcılara krediler verilmiştir. Bugün hala bulunan birçok kuruluş bu kredilerle kurulmuştur. Bu kuruluşlara örnek olarak; Sabancı, Eczacıbaşı gibi kurumlar verilebilir. Söz konusu firmaların fabrikalarını kurmak için bu kredilerden yararlanmıştır (Dumludağ, 2003: 14).

Yabancı sermayenin desteklenmesi için gerekli olan koşul olarak yatırımların, ülke kalkınmasına katkı sağlaması, rekabet ortamı içerisinde hareket edilmesi gibi koşullar sıralanmaktadır. Fakat çıkarılan yasalar ile yabancı sermaye yatırımı yapan firmanın elde ettiği karını ülke içerisinde tutmaması neticesinde yeni bir yasa çıkarılma gereği duyulmuştur. Yabancı yatırımcının elde ettiği gelirin bir kısmını ülke içerisinde değerlendirmesi için Menderes Hükümetleri döneminde çıkarılan yasa ile; sayılı "*Türk Parasını Kıymetini Koruma Yasası*" bu yasa içerisinde yabancı sermayeye ilişkin maddeler yer almaktadır. Maddeler arasında diğer maddelere kıyasla önem teşkil eden madde ise yabancı sermaye yatırımın gerekli bakanlığa başvurarak karının belirli oranını ülke içerisinde kullanması şartı getirmiştir (Çetinkaya, 2004: 85).

Menderes Hükümetleri döneminde yaşanan teşvikler ile yabancı sermaye girişleri 1954 yılına kadar %2. 2 (Milyon Dolar) seviyelerinde, 1954 yılında %2. 2 (Milyon Dolar) seviyelerinde, 1955 yılında %1. 2 (yatırımlara sağlanacak teşviklerin sağlanmaması üzerine yabancı yatırımların ülke içerisinden çıkması yaşanmıştır) (Milyon Dolar) seviyelerinde yaşanmıştır. Daha sonra çıkarılan yasa ile 1956 yılında %3,4 seviyelerine çıktığı, 1957-1958 yılları arasında %1,3 seviyelerine düştüğü, yapılan teşvikler neticesinde 1959 yılında %3. 4 (Milyon Dolar) seviyelerinde, 1960 yılında ise %1. 9 (Milyon Dolar) seviyelerinde düşüşe neden olmuştur (Bodur, 2007: 91).

1960 Askeri Müdahalesinin akabinde planlı döneme geçiş yaşanmış olup, İnönü Koalisyonlar Hükümetleri Döneminde kabul edilen, beş yıllık kalkınma planları ile ülkede yatırımlar kalkınma hedefine yönelik adımlar plan dahilinde yürütülme hedeflenmiştir. Hedefleri doğrultusunda ilerlenmesi, yaşanan sosyal ve ekonomik sorunların zamanla düzene gireceğini işaret etmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan planlamalar neticesinde yabancı sermaye girişinde artışlar görülmüş ve bu sermayenin büyük bir oranı imalat sektöründe yer almıştır (Dumludağ, 2003: 19)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yatırımlar alanında yapılan bilgi, eğitim vb. hizmetlerin yabancı yatırımcılarının da yer alması gerektiği belirtilmektedir;

> Bugünkü Ticaret ve Sanayi Odalarının ve Birliğinin çalışma kollarında bulunan mensuplarının bu kolların meselelerini araştırmak ve bunlara çözüm yolları bulmak, yerli ve yabancı özel sektörde yeni yatırım yapmak istiyenlere gerekli bilgileri vermek, eğitim imkânları sağlamak gibi hizmet ve görevlerini daha etkin bir şekilde yapacak duruma gelmeleri gereklidir. Bunun yanında, Devlet teşkilâtının da çeşitli sektörlerdeki gelişmeler ve alınan tedbirler hakkında Odalar Birliğine devamlı ve sistemli bilgi vermesi gerekir *(*Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1963: 492).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise yabancı yatırımcı vergisi hakkında mal sahiplerinin iki ülkeye de vergi ödeme yükünün önleneceği konusunda gerekli önlemelerin alınacağı yönünde çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968: 117). Yabancı sermaye teşviki olduğunu belirtilmesine rağmen, ilaç sanayisinde ve sektörlerde kısıtlamalar yer almıştır. Yerli üretime engel oluşturmamak koşulu ile ilaç sanayisinde izi verileceği, yapımda ve genişlemelerine izin erilmeyeceği belirtilmiştir (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan, 1972: 59).

Tablo 53: Ülkeye Gelen Yabancı Sermaye (Bin TL)

Yıllar	Verilen İzin	Fiilen Gelen	Kar	Gayri Maddi Hak
1963	243.849	78.902	16.086	1.753
1964	125.281	61.963	15.182	1.979
1965	93.321	82.360	32.577	3.107

Kaynak: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan, 1972: 60.

1963-1965 İnönü Koalisyonları Döneminde 1962 verileri planda yer almamakla beraber, ülke içerisinde yatırım yapmak isteyen yabancı sermaye sahiplerine izinler çıksa dahi fiilen gelen yatırımlar daha düşük olmuştur. Sermaye yatırım oranı 1964 yılında düşüş sağlasa da 1965 yılında fiilen gelen sermaye 82.360 Bin TL söz konusu gelen yabancı yatırımın karı 32.577 Bin TL'dir.

Yabancı sermayede yaşanan bu artışın iki nedeni yer bulunmaktadır. İlk olarak ithal ikameci sanayi politikası öncü almak diğer neden ise ithal mallara getirilen sınırlamalar ve vergilerdir. İthalat yapan firmalar ülkeye, ithalat yaparak

yüklenecekleri ulaşım, vergi gibi maliyetler yerine ülke içerisinde yatırım yaparak ürünlerini satmaları dönemin teşvikleri ile daha karlı bir duruma geldiği düşünülmüştür (Bodur, 2007: 92).

Doğrudan Yabancı sermaye oranının arttırılması amacı ile çıkartılan 6224 sayılı Kanun istenilen ölçüde doğrudan yabancı sermayenin arttırılması sağlamıştır. 1960'lı yıllardan 1970'li yılların başına kadar %38 oranında olan yabancı yatırımlar içinde %48'i ilaç ve kauçuk sanayisinde yer almıştır (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan, 1968: 894).

6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile yabancı sermayenin belirli izinlerle ülke içerisinde yatırım yapmalarına izin verilmiştir. Bunu nedeni yabancı yatırım arttırılmaya çalışılırken ülke içerisinde oluşturulmaya çalışılan sanayi ortamının rekabet edilemeyecek durumda oluşmasını engellemektir.

6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile ilgili;

- Doğrudan yabancı yatırımcının, yatırım yapması için ülke içinde bulunmayan yatırım teknolojisinin getirilmesi,
- Ülke içi üretim ile rekabet sağlayacak ortamın oluşturulması,
- İzin belirli alanda verilerek, yatırımcının gelip yatırım yapacağı sektör ve ürün bilinerek izin verilmesi
- Doğrudan yabancı yatırımcının ülke içerisindeki üretimi dış ticaret dengesinin iyileşmesi için üretimin ihracatının şarta bağlanması
- Yabancı yatırımcının sektörde belirli bir yeri olacak ve monopol yaratmasına izin verilmemesi,
- Doğrudan yabancı yatırımcının, ilaç sanayi gibi alanlarda belirli kolları icra etmesi ve bu yönde bazı engellerin bulunması,
- Turizm alanında yabancı sermayeye işletme izni verilecek fakat tesislerde mülk edinme izni verilememesi belirtilmiştir (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan, 1972: 895).

Tablo 54: 1965-1971 Demirel Hükümetleri Dönemi Ülkeye Gelen Yabancı Sermaye

Yıllar	Verilen İzin	Fiilen Gelen	Kar	Gayri Maddi Hak
1965	93.321	82.360	32.577	3.107
1966	229.933	69.580	47.249	9.235
1967	170.239	67.750	53.488	2.751
1968	196.255	92.357	54.981	13.929
1969	373.261	61.367	62.692	9.512
1970	152.471	90.599	68.227	5.686

Kaynak: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan, 1972: 60.

Yabancı sermayenin gelişmesi için verilen bu teşvikler neticesinde izin verilen yabancı yatırımcı tutarlarında 1965-1970 yılları arasında dalgalanmalar yaratmıştır. Fiilen gelen yabancı yatırımcı tutarlarında da dalgalanmalar yaşanmıştır. 1965 yılında fiilen gelen yabancı sermaye 82.360, 1967 yılında bu tutar 67.750 olduğu 1970 yılında ise artış göstererek 90.599 Bin TL olmuştur. İzin verilen ve fiilen gelen yabancı yatırımlarda yaşanan dalgalanma oranlarına karşı kar oranlarında sürekli bir artış yaşanmıştır. 1965 yılında 32.577 iken söz konusu tarihler arasında en düşük fiilen gelen yatırım tutarı 1969 yılı olmasına karşın kar oranı 62.696 Bin TL olmuştur.

1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Döneminde de diğer hükümetler döneminde olduğu gibi her hükümet politikaları içerisinde doğrudan yabancı sermaye hareketleri üzerinde durulmuştur. 1973-1977 yılları arasında sermaye hareketleri ile ilgili olarak 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası çerçevesinde firma sayılarının yıllar itibari ile azalma göstermesine rağmen sermaye miktarında artış yaşandığı görülmüştür. Sermaye miktarı ülke içerisinde 1973 yılında 2.069 milyon lira olduğu 1977 yılına gelindiğinde bu miktarın artarak 2.481 milyon liraya ulaştığı görülmüştür (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 68).

Türkiye Cumhuriyeti devletinin yapısı itibari ile tarım payının GSMH içerisindeki payının yüksek olması ve tarımın ihraç eden ülke olması yerine sanayi alanında yoğunlaşmış, sanayi ihraç eden ülke konumuna getirmek için yabancı sermaye politikaları, teşvikler ve uygun kredi uygulamalarına gidilmiştir. 1971-1980 yıllarında da doğrudan yabancı sermayenin bu alanda ilerlemesi istenmiştir. Özel

yabancı sermayenin 1972 yılında 43 Milyon Dolar, 1973 yılında 27 Milyon Dolar, 1974 yılında 88 Milyon Dolar, 1975 yılında 153 Milyon Dolar, 1976 yılında 27 Milyon Dolar ve 1977 yılında 67 Milyon Dolar olarak ülke içerisinde yer almıştır (İstatistiki Göstergeler, 2014: 636).

Tablo 55: 1971-1980 Birinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan Yararlanan Firmaların Dağılımı

Yıl	İmalat Sanayi		Tarım		Maden		Hizmetler		Toplam	
	Firma Sayısı	Toplam Sermaye İçindeki Yab. Ser. Payı %	Firma Sayısı	Toplam Sermaye İçindeki Yab. Ser. Payı %	Firma Sayısı	Toplam Sermaye İçindeki Yab. Ser. Payı %	Firma Sayısı	Toplam Sermaye İçindeki Yab. Ser. Payı %	Firma Sayısı	Toplam Sermaye İçindeki Yab. Ser. Payı %
1973	99	45,2	1	51,0	3	92,7	19	45,4	118	45,5
1974	91	43,9	1	51,0	2	95,9	16	41,1	110	43,9
1975	93	41,2	1	51,0	2	95,9	13	33,0	109	40,2
1976	92	41,3	1	51,0	1	100,0	12	32,3	106	40,2
1977	87	40,5	1	51,0	1	100,0	11	20,9	100	39,2

Kaynak: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 180.

1971-1980 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan Yararlanan Firmaların Sektörel Dağılımına bakıldığında İmalat sanayi alanında ağırlıklı olarak yer aldığını ardından hizmetler sektörünü geldiğini az da olsa maden ve tarımda da Yabancı Sermaye var olmuştur. İmalat sanayide firma sayısının 1973 yılında 99, Toplam Sermaye İçindeki Yabancı Sermaye Payı % 45,2 olduğu 1977 yılında ise firma sayısında ani bir düşüşle 27 firma sayısına düşmekte fakat toplam Sermaye İçindeki Yabancı Sermaye Payı % 40,5 olduğu firma sayısındaki düşüşe rağmen oransal olarak yüksek bir düşüş yaşanmamıştır. Tarım oranı sabit kalırken, hizmetler sektöründe düşüşler yaşanmıştır. Toplam Sermaye İçindeki Yabancı Sermaye Payı tüm sektörler göz önünde tutulduğunda 1973 yılında %45,5 oranlarında iken düşüşle 1977 yılında %39,2 oranında olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1980-2012 HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ: KÜRESEL DÜNYA EKONOMİSİNE ENTEGRASYON

Türkiye Cumhuriyeti devletinde 1980 askeri müdahalesi ile ülke yönetimine ordu mensupları el koyarak oluşan ekonomik istikrarsızlığın ortadan kalması için önlemlerden sonra ülke yönetimini sivil yönetime devretmiştir. 1980-1983 yılları askeri müdahalede döneminde tüm siyasi partiler kapatılmıştır. 06 Kasım 1983 tarihinde yapılacak olan seçime katılması için izin verilen partilerden biri olan Anavatan Partisi (ANAP) %45,14 oy almıştır. TBMM'de sağladığı güvenoyu çokluğu ile Özal tek başına hükümeti kurmuştur. 29 Kasım 1987 seçimleri ile %36,48 oy oranı alarak Anavatan Partisi iktidarı tek başına alarak hükümeti kurmuştur. 06 Kasım 1983 ve 29 Kasım1987 tarihleri arasındaki seçimler alması ve TBMM'den güvenoylarını alması sonucu Anavatan Partisi tarafından 40 günlük Ali Hüsrev BOZER Hükümeti çıkartılır ise 4 hükümet kurulmuştur**.**

Tablo 56: 1983-1991 Özal Hükümetleri Listesi

Sıra	Hükümet	Dönem		Parti(Ler)
45	I. Turgut Özal Hükümeti	13.12.1983	21.12.1987	45
46	II. Turgut Özal Hükümeti	21.12.1987	31.09.1989	46
-	Ali Hüsrev Bozer Hükümeti	31.09.1989	09.11.1989	-
47	Yıldırım Akbulut Hükümeti	09.11.1989	23.06.1991	47
48	I. Ahmet Mesut Yılmaz Hükümeti	23.06.1991	20.11.1991	48

1971-1980 yılları arasında var olan koalisyon dönemleri neticesinde ekonomi ve sosyal hayatta yaşanan kargaşa askeri müdahale ile sonuçlanmıştır. Yaşanan askeri müdahale 1980-1983 yılları arasında olup, bu dönemde 24 Ocak 1980 kararları benimsenerek uygulanmıştır. DP'nin yaptığı Planlı Kalkınma dönemi planları bir kenara bırakılarak piyasa ekonomisi kavramı gelişmiştir.

Tablo 57: İkinci Kısa Ömürlü Koalisyon Hükümetleri

Sıra	Hükümet	Dönem		Parti(Ler)
49	VII. Sami Süleyman Gündoğdu Demirel Hükümeti	21.11.1991	25.06.1993	49
50	I. Tansu Penbe Çiller Hükümeti	25.06.1993	05.10.1995	50
51	II. Tansu Penbe Çiller Hükümeti	05.10.1995	30.10.1995	51
52	III. Tansu Penbe Çiller Hükümeti	30.10.1995	06.03.1996	52
53	II. Ahmet Mesut Yılmaz Hükümeti	06.03.1996	28.06.1996	53
54	Necmettin Erbakan Hükümeti	28.06.1996	30.06.1997	54
55	III. Ahmet Mesut Yılmaz Hükümeti	30.06.1997	11.01.1999	55
56	IV. Mustafa Bülend Ecevit Hükümeti	11.01.1999	28.05.1999	56
57	V. Mustafa Bülend Ecevit Hükümeti	28.05.1999	18.11.2002	57

1991-1999 seçimlerinde oy çokluğu tek parti alamamıştır Oy çokluğu alınamaması neticesinde ikinci kısa ömürlü koalisyonlar hükümetleri dönemi başlamıştır. 1992-2002 yılları arasında 9 adet hükümet kurulmuştur.

Tablo 58 :2000-2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi

Sıra	Hükümet	Dönem		Parti(Ler)
58	Abdullah Gül Hükümeti	18.11.2002	14.03.2003	58
59	I. Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti	14.03.2003	29.08.2007	59
60	II. Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti	29.08.2007	12.06.2011	60
61	III. Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti	12.06.2011	29.08.2014	61
62	I. Ahmet Davutoğlu Hükümeti	29.08.2014	28.08.2015	62
63	II. Ahmet Davutoğlu Hükümeti	28.08.2015	24.11.2015	63
64	III. Ahmet Davutoğlu Hükümeti	24.11.2015	24.05.2016	64
65	Binali Yıldırım Hükümeti	24.05.2016	09.07.2018	65

3 Kasım 2002 seçiminde Adalet ve Kalkınma Partisi % 34.276 oy oranı alarak iktidar olmuştur. 363 Milletvekili sayısı ile hükümet kurup 2002-2012 yılı dahil olmak üzere kadar tek parti iktidarı olarak yer almıştır.

3.1.İKTİSADİ BÜYÜME

Türkiye Cumhuriyeti hükümet politikalarının, hedef ve gayeleri ülkenin büyümesi, gelişmesi, toplumun refahı doğrultusunda olmuştur. Dünya ekonomik sistemi sürekli değişkenlik göstermesi uygulanan politikalarda da sürekli değişmelere yol açmıştır. Ülke içerisinde gelişen ekonomik, sosyal etkenlerinde göz önünde bulundurulursa, dünyada gelişen sisteme ayak uydurmak için gerekli adımların zamanında atılması sistemin uygulanması için önemli bir etkendir. 1980 yılında atılan büyük bir adım olarak değerlendirilebilecek 24 Ocak 1980 kararları ile ekonomik olarak liberalleşme ve küresel dünya ekonomisi içerisinde yer almak istenmiştir.

1980 Askeri müdahalesi ile birlikte 24 Ocak 1980 kararları uygulaması devam etmiştir. 1980-1983 yılları arasında yer alan askeri müdahale döneminde GSMH 1980 yılı %-2,8, 1981 yılı %4,8, 1982 yılı %3,1 ve 1983 yılı %4,2 olarak büyüme oranlarında bir trend tutturulmaya çalışılmıştır (İstatistiki Göstergeler, 1996: 429).

Tablo 59: GSMH Sektör Payları, (Cari Fiyatlarla)

Yıl	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmet (%)
1980	25.5	18.3	56.2
1981	23.5	20.9	56.6
1982	21.9	22.1	56.0
1983	20.7	21.3	58.0

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1996: 430.

1980-1983 yılları yaşanan askeri müdahale ile birlikte GSMH içerisinde yer alan tarım, sanayi ve hizmetler sektörü paylarına bakıldığında tarımın oranları sürekli olarak azaldığı, sanayi oranlarında ise 1983 düşüşü göz ardı edilir ise yükselme eğiliminde olduğu ve hizmetler sektörünün ise sürekli olarak arttığı görülmektedir.

1980 Askeri Müdahale döneminde 24 Ocak 1980 kararları uygulanırken, 06 Kasım 1983 ve 29 Kasım1987 seçimlerle tek başına iktidar olan Özal Hükümeti yer almıştır. Özal Dönemi Hükümeti 24 Ocak 1980 kararlarını benimseyerek uygulamıştır.

Tablo 60: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi GSMH (Sabit Fiyatlarla)Büyüme Hızları

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
GSMH Artış Hızı (%)	4.2	7.1	4.3	6.8	9.8	1.5	1.6	9.4	0.3

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1996: 429.

1983-1991 yılları arasında Özal Hükümeti, GSMH büyüme oranlarına bakıldığında dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Hükümetler, büyüme oranlarının düşükte olsa sürekli ve istikrarlı ilerlemesini isterler. Özal Döneminde en yüksek büyüme hızı 1987 yılında %9. 8 ile yaşandığı, en düşük oranın ise %0. 3 1991 yılında yaşanmıştır. 1988 yılına kadar %4 seviyelerinden düşmezken 1988 ve 1989 yıllarında en düşük büyüme hızları yaşanmıştır.

1987 yılına kadar olan dönemde Neoliberal politikalarını devam ettiren Özal Hükümeti 1987 yılında siyaset yasağı kalkan siyasetçilerin siyasete geri dönmesi ile siyasi ve iktisadi yapıdaki politikalarını değiştirmeye başlamıştır. Politikalarda yenilik yerine var olan sistemin ilerletilmesi yönünde olmuştur. Pamuk'un tabiri ile günü kurtaracak önlemler alınmıştır (Pamuk, 2012: 275-276). 1988- 1989 ve daha sonraki dönemdeki büyüme hızları ve yaşanan ekonomik sosyal değişkenliğin sebebi olarak söylenebilir.

Tablo 61: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi, GSMH'da Sektör Payları, Cari Fiyatlarla

Yıl	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmet (%)
1983	20.7	21.3	58.0
1984	21.0	20.8	58.1
1985	19.7	21.9	58.4
1986	19.2	25.0	55.8
1987	17.2	24.9	57.9
1988	16.7	26.3	57.0
1989	16.2	26.5	57.4
1990	16.8	24.8	58.4
1991	14.6	25.0	60.4

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1996: 430.

Ekonomide yaşanan serbestleşme politikaları, tarım sektörünün 1984 yılı %21 oranını göz ardı ettiğimizde sürekli düşüş olduğu, tarımdaki düşüşlerin ana nedeni olarak Özal hükümetleri tarım politikasını değiştirmesi olarak söylenebilir. Sanayi ve

hizmetler sektörlerinde küçük dalgalanmalar yaşansa dahi bu dönemde artış içinde olduklarını söyleyebiliriz. GSMH içerisinde genel baktığımızda hizmetler sektörünün en yüksek orana sahip olduğu ardından sanayi sektörünün geldiği son olarak ise tarım sektörü yer almıştır.

İkinci kısa ömürlü koalisyonlar hükümetleri döneminde altyapı çalışmaları öncü olarak alınmış söz konusu yüksek enflasyonlu rakamların ana kaynağı olarak kimi iktisatçılar altyapı çalışmalarının ana etken olduğunu düşünmektedirler. Neoliberal politikalar ile sanayi, tarım, hizmetler ve diğer sektörlerde piyasa ekonomisi çerçevesinde ilerlemişlerdir.

Tablo 62: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi GSMH (Sabit Fiyatlarla)Büyüme Hızla

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
GSMH Artış Hızı (%)	6,4	8,1	-6,1	8,0	7,1	8,3	3,9	-6,1	6,3	-9,5	7,9

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1996: 429.

1992-2002 yılları arasında İkinci kısa ömürlü koalisyonlar hükümetleri, GSMH büyüme oranlarına bakıldığında dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Kriz yıllarında GSMH oranlarının eksili olarak değer aldığı görülmekte kimi yıllar ise örneğin 1993 %8,1 oranı ve 1995 %8,0 oranı büyüme oranlarının diğer yıllarına nazaran yüksek değerler almıştır.

Sanayi alanında ithal ikameci sanayi planı kullanılırken Özal Hükümetleri döneminde başlanılan ve İkinci kısa ömürlü koalisyon dönemlerinde de benimsenen Neoliberal politikaların öncü alınması ile piyasa ekonomisi şartları uygulanmaya devam edilmiştir. İhraç mallarının artması yönünde yapılan teşvikler sanayi alanında ihraç malların artmasını sağlamıştır.

Tablo 63: İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Cari Fiyatlarla, Milyon TL ve Yüzdelik Oranlar)

Yıl	GSMH	GSMH (%)	Tarım	Tarım (%)	Sanayi	Sanayi (%)	Hizmet	Hizmet (%)
1992	1.103.604.909	74,0	156.051.193	69,8	273.151.962	71,8	674.401.755	75,9
1993	1.997.322.597	81,0	293.733.744	88,2	472.662.764	73,0	1.230.926.089	82,5
1994	3.887.902.917	94,7	572.670.842	95,0	992.554.144	110,0	2.322.677.930	88,7
1995	7.854.887.167	102,0	1.163.076.914	103,1	2.004.573.408	102,0	4.687.236.845	101,8
1996	14.978.067.282	90,7	2.350.374.597	102,1	3.575.765.244	78,4	9.051.927.441	93,1
1997	29.39.262.147	96,2	3.925.650.028	67,0	6.970.059.642	94,9	18.497.552.477	104,3
1998	53.518.331.580	82,1	8.809.970.804	124,4	11.186.214.668	60,5	33.522.146.108	81,2
1999	78.282.966.809	46,3	11.300.776.507	28,3	16.954.220.934	51,6	50.027.969.368	49,2
2000	125.596.128.755	60,4	17.002.973.501	50,5	28.068.845.936	65,6	80.524.309.318	61,0
2001	176.483.953.021	40,5	20.389.344.763	19,9	43.136.288.257	53,7	112.958.320.002	40,3
2002	275.032.365.953	55,8	31.537.336.905	54,7	67.330.648.603	56,1	176.164.380.445	56,0

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 636.

1992-2002 yılları arasında İkinci kısa ömürlü koalisyonlar hükümetleri dönemindeki ana iktisadi faaliyet kollarına göre GSMH paylara bakıldığında tarım sektörünün aldığı paylarda dalgalanmalar yaşandığı, 2001 yılına gelindiğinde ise dönemi en düşük payı % 19,9 oranı olmuştur. Neoliberal politikaların etkisi ile sanayi sektörünün ithal ikameci politika bir kenara bırakılarak, piyasa ekonomisinin yer almıştır. İhracat teşvikleri yapılmış ancak sanayi alanında da sürekli ve istikrarlı bir büyüme yaşanmayıp sürekli dalgalanmalar yaşanmıştır. Hizmetler sektörü genel olarak artış göstermesine rağmen, 1992-2002 yıllarında sanayi ve tarım alanında olduğu gibi hizmetler sektöründe de sürekli dalgalanmalar yaşanmış olup, hizmetler sektörü 2001 krizinde en düşük %40,3 oranını almıştır.

Büyüme oranları 2002-2012 yılları arasında tam olarak bir düzen içinde olmayıp dalgalanmalar yaşanmıştır. 2002 yılında %6,4, 2003 yılında %5,6, 2004 yılında %9,6, 2005 yılında %9,0, 2006 yılında %7,1, 2007 yılında %5,0, 2008 yılında %0,8, 2009 yılında %-4,7, 2010 yılında %8,5, 2011 yılında %11,1, 2012 yılında %4,8 büyüme oranları yaşanmıştır.

Tablo 64: 2002-2012 Sonrası Erdoğan Hükümetleri Dönemi Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (1987 Temel Fiyatlarıyla)

Yıl	GSMH	GSMH (%)	Tarım	Tarım (%)	Sanayi	Sanayi (%)
2002	8 860 011 104	12,2	22 001 769 212	30,3	39 769 555 269	54,8
2003	8 683 024 297	11,4	23 688 951 598	31,0	41 412 072 659	54,2
2004	8 928 675 888	10,7	26 443 797 604	31,7	45 488 226 791	54,5
2005	9 570 096 812	10,6	28 775 041 541	31,8	49 387 914 715	54,6
2006	9 700 280 414	10,0	31 721 615 211	32,8	52 891 040 453	54,7
2007	9 046 107 435	8,9	33 550 094 270	33,1	56 268 594 740	55,6
2008	9 432 905 072	9,3	33 111 743 598	32,5	57 566 256 116	56,5
2009	9 767 969 109	10,1	30 262 711 549	31,2	56 522 330 563	58,3
2010	9 998 744 725	9,4	34 463 145 593	32,5	60 838 938 369	57,5
2011	10 604 053 474	9,2	37 919 699 223	32,9	66 167 554 457	57,4
2012	10 935 277 208	9,3	38 526 013 760	32,8	67 853 932 020	57,7

Kaynak: TÜİK

2002 yılı itibari ile tek parti iktidarı olarak hükümetler kuran Adalet ve Kalkınma Partisi ile düzen oluşmaya ve istikrarlı bir yapı haline girmeye başlanmıştır. Tarım alanında yapılan hibeler, teşvikler, danışmanlık hizmetleri verilerek tarım üretiminin artması hedeflenmiştir. Tarım alanında yapılan politikalar ile 2002 yılında GSMH içerisindeki payı %12,2, 2015 yılında %9 olduğu görülmektedir. Tarım alanında yüzdelik düşüşün ana etkeni GSMH alanında hizmetler ve sanayinin ilerlemesinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Sanayi alanında devlet teşvikleri, sadece sanayi bölgelerinde olmayıp ülke genelinde de sanayinin var olması hedeflenmiştir. 2002 yılında sanayinin GSMH içerisindeki payı % 30 seviyesinde olur iken elde 2015 yılına gelindiğinde bu pay % 32,7 oranına çıkmıştır. Hizmetler sektörü GSMH payının büyük bir kısmını oluşturmakta olup Erdoğan hükümetleri döneminde de bu yükselişini devam ettirmiştir. 2002 yılında %54,8 pay alırken 2012 yılında %57,7 pay oranına yükselmiştir.

3.2.DIŞ TİCARET DENGESİ

1971-1980 yılları arasında yer alan koalisyon hükümetleri dönemi yaşanan 1974 Pertol Krizi, Kıbrıs Barış Harekatında yaşanan silah ambargosununda etkisi ile ithalatın fiyatlarının gittikçe artmasına neden olmuştur (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 69). Söz konusu dönemde ithalat oranları %9 oranında olurken ihracat oranları sürekli düşüş yaşayarak %3 oranlarına düşmüştür.

24 Ocak 1980 kararları ile piyasa ekonomisi koşulları sağlanmış, ihracatın arttırılması amacı ile teşvikler, sübvansiyonlar genişletilmiş, devletçilik politikası yerine ithalatta liberalleşme yoluna gidilmiştir. Vergi oranlarında indirimlere gidilmiş, Türk Lirası devalüe edilmiştir (Toprak, 2008: 317).

Tablo 65: 1980-1983 Askeri Müdahale Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat (%)	İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1980	4,2	11,4	10.819,6	-4.999,3	36,8
1981	6,6	12,6	13.636,3	-4.230,4	52,6
1982	8,8	13,6	14.588,6	-3.096,7	65,0
1983	9,3	15,0	14.962,8	-3.507,2	62,0

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1996: 430.

1980-1983 yılları arasında askeri müdahale döneminde dış ticaret alanında ithalat vergi oranların daha düşük belirlenmesi, ülkeye girişinde sağlanan kolaylıklar ve ihracattın arttırılması için verilen teşviklerle ihracat oranları yükselmiştir. 1980 yılında %4,2, 1983 yılına gelindiğinde %9,3 olduğu, ithalat oranlarında da sürekli olarak artış yaşayarak 1980 yılında %11,4 olur iken 1983 yılına gelindiğinde %15,0'a yükselmiştir.

1983-1991Özal Hükümetleri Döneminde 24 Ocak 1980 kararları çerçevesinde ekonomik politikaları düzenlemesi neticesinde serbestleşme ve ihracat oranlarındaki teşviklerin dış ticaret dengesinde yaşanan açığın azaltılması istenmiştir. İhracat

oranlarını yükseltilmesi amacı ile yapılan teşvikler hayali ihracata, naylon faturalar düzenlenmesine neden olmuştur (Boratav, 2003: 155).

Tablo 66: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat (%)	İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1983	9,3	15,0	14.962,8	-3.507,2	62,0
1984	11,8	17,7	17.890,5	-3.632,3	66,3
1985	11,7	16,7	19.301,4	-3.385,4	70,2
1986	9,8	14,6	18.561,5	-3.648,0	67,1
1987	11,8	16,5	24.347,9	-3.967,8	72,0
1988	13,0	15,8	25.997,4	-2.673,4	81,4
1989	10,8	14,7	27.416,8	-4.167,5	73,6
1990	8,6	14,8	35.261,4	-9.342,8	58,1
1991	9,0	14,0	34.640,5	-7.453,6	64,6

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 440.

1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret verilerine bakıldığında ihracat alanında yapılan teşviklerin sonucu olarak ihracat 2 haneli rakamlara çıktığı görülmektedir. İhracat malları üretiminde kullanılan ara malların ithal edilmesi neticesinde ihracattaki artış ithalat oranlarında da artmasına neden olmuştur. Yıllar itibari ile bakılır ise 1983 yılında ihracat oranı %9,3 iken ithalat oranı % 15,0 ‘dir. 1984 yılında ihracat oranı %11,8 olur iken ithalat oranı ise %17,7 oranına çıkmıştır. Diğer yıllara bakıldığında da bu durum görülmektedir. Söz konusu dönemde sürekli olarak ithalatta ve ihracatta dalgalanmalar yaşanmıştır. Dış ticaret dengesi 1980-1988 yılına kadar ortalama her yıl benzer oranlarda olur iken 1989 yılından itibaren yüksek açıklar vermiştir.

İkinci kısa ömürlü koalisyon hükümetleri döneminde de IMF ve Dünya Bankası yardımlarını alarak ülke kalkınmasında Neoliberal politikalar uygulamıştır (Balcı, 2007: 175-176). Piyasa ekonomisinin yer alması ile vergi oranlarında düşüler sağlanmış, ithalat ihracat üzerindeki kısıtlama ve yasakların kalkması ile oluşan ortam ihracatı arttırmak yerineihracatta düşüşlere neden olurken ithalatı arttırarak var olan dış ticaret açığının daha çok artmasına neden olmuştur.

Tablo 67: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat (%)	İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1992	9,2	14,5	37.585,7	-8.156,4	64,3
1993	8,6	16,5	44.773,4	-14.083,3	52,1
1994	14,1	17,6	41.375,9	-5.164,1	77,8
1995	12,7	21,0	57.346,1	-14.072,0	60,6
1996	12,7	23,8	66.851,1	-20.4022	53,2
1997	13,7	25,2	74.819,8	-22.297,6	54,1
1998	13,1	22,2	72.895,3	-18.947,4	58,7
1999	14,3	22,0	67.258,5	-14.084,0	65,4
2000	13,8	27,3	82.277,7	-26.727,9	51,0
2001	22,0	28,6	72.733,3	-10.064,9	75,7
2002	19,9	28,5	87.612,9	-15.494,7	69,9

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 440.

İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri dış ticaret göstergelerine bakıldığında ihracat oranın 1994 krizi ile bir artış gösterip %14,1 olduğu takip eden yılda ise %12,7 ye düşmüştür. 2001 yılına kadar olan dönemde düşük oranlı dalgalanmalar yaşadığı, 2001 yılında ise %22 oranında olmuştur. İthalat verileri 1998 ve 199 yılları göz ardı edilir ise sürekli olarak artış yaşandığı görülmektedir. 1998 ve 1999 yıllarında %3'lük bir düşme olsa da takip eden yılda %27,3 oranında olmuştur. Dış ticaret hacminde genel olarak bakıldığına artış yaşanmış olup, 1992 yılında 37.585,7 (Milyon Dolar) iken 2002 yılın gelindiğinde 87.612,9 (Milyon Dolar) olmuştur. Dış ticaret dengesi ve İhracatın ithalatı karşılama oranı söz konusu yıllar arasında sürekli dalgalanmalar yaşanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze kadar sürekli olarak dışa bağımlı bir ülke olmuştur. Dışa bağımlı olarak yaşamanın, dünya ekonomisinde yaşanan her olaydan etkilenilmesi ülkenin kalkınma ve büyümesini etkilemektedir. Kurulan her hükümet dışa bağımlılığın azaltılması ve ihracat oranlarının arttırılıp ithalat oranlarının azaltılması üzerin politikalar teşvikler düzenlemişlerdir. 2002 yılın itibari ile iktidarda olan Erdoğan hükümeti de ihracat oranını artması ve dış ticaret

dengesinin açık vermemesi üzerine ihracat teşviklerinin yanında düşük faizli kredi imkanları, vergi indirimleri gibi politikalara giderek dış ticarette aktif rol almak için çalışmalar yapmışlardır.

Tablo 68: 2002-2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Hacmi (Bin ABD$)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2002	36 059 089	51 553 797	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	69 339 692	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	97 539 766	-34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	116 774 151	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	139 576 174	-54 041 499	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	170 062 715	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	201 963 574	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	140 928 421	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	185 544 332	- 71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	240 841 676	- 105 934807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	236 545 141	- 84 083 404	389 006 877	64,5

Kaynak: TÜİK

2002 ve Sonrası Erdoğan Hükümetleri Dönemi Dış Ticaret Hacminde ihracat tutarlarına baktığımızda 2002 yılından bu yana 2008 krizinin etkisi ile 2009 yılında yaşanan düşme göz ardı edilir ise her yıl artış yaşandığı görülmektedir. 2002 yılında 36 059 089 Bin ABD $ olduğu 2018 yılına gelindiğinde 167 933 943 Bin ABD $ seviyelerine çıktığı görülmektedir. İthalatı oluşturan malların ara veya tüketim malları olarak ihraç malları içerisinde yer almıştır. Bu nedenle ihracat oranı artışı ithalat oranlarını da arttırmıştır. İthalat verilerine baktığımızda ihracat verilerinde olduğu gibi 2008 yılında yaşanan kriz etkisini ithalat üzerinde 2008 ve 2009 yılında göstermiştir. İthalat verilerinde kimi zaman düşük veriler olsa da sürekli artış içerisinde yer almıştır. 2002-2018 yılları arasında Dış Ticaret Dengesinde yaşanan açık azalmaya, Dış ticaret hacmi artmaya ve İhracatın İthalatı Karşılama oranı da yükselme göstermiştir.

3.3.İSTİHDAM İŞSİZLİK

Zamanla yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar, nüfus artış hızları, yatırım oranlarını yüksek olmaması gibi nedenler neticesinde işsizlik artmaya başlamıştır. 1961 Anayasası ile işçilere verilen özgürlükler, grevler 1982 Anayasası ile ellerinden alınarak yasaklanmış olup piyasa ekonomisinde işveren öncelikli bir düzen oluşturulmuştur (Koçbıyık, 2018: 17).

İstihdam ve işsizlik sorunu kentleşmenin hız kazanması sonucu kırdan kente göç ile kentlerde biriken işgücünün artması sonucu yükselerek devam etmiştir. İşsizlik sorunun yüksek oranlarda seyretmesi piyasa serbestleşmesi ve sanayileşme ile hız kazanmış olup, yaşanan kriz ortamlarında yüksek seviyelere çıkarmıştır.

Tablo 69: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi İktisadi Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler (12 yaş ve üzeri nüfus, Bin Kişi)

Yıl	Toplam	Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık	Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	Diğer
1983	17.004	8.895	2.304	921	1.991	2.893
1984	17.260	8.866	2.356	962	2.074	3.012
1985	17.547	8.837	2.440	979	2.143	3.148
1986	17.865	8.813	2.477	1.034	2.222	3.364
1987	18.268	8.786	2.552	1.097	2.308	3.525
1988	18.541	8.796	2.650	1.122	2.384	3.571
1989	19.048	9.208	2.755	1.049	2.411	3.627
1990	19.323	9.233	2.741	1.005	2.648	3.699
1991	19.736	9.557	2.851	1.042	2.581	3.707

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1996: 133.

1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi incelendiğinde tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık sektöründe istihdamın yavaş bir artış içinde olduğu 1983 yılında istihdam eden 17.004 kişi olur iken, 1991 yılına gelindiğinde bu sayı yalnızca 9.557 kişi sayısına yükselmiştir. İmalat sanayi alanında da durum farklı değildir. 1983 yılında 2.304 kişi istihdam ederken 1991 yılına gelindiğinde 2.851 kişi istihdam edilmiştir. İnşaat ve bayındırlık işleri, toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler ve diğer meslek guruplarının da düşük artışlarla arttığı söylenebilir. Toplam istihdam kişi sayısında 1983-1991 yılları arasında 2.732 kişi istihdam edilmiştir.

1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri, tarım sektörünün katma değeri oranı düşük olması, ülkede hükümetler genel olarak sanayi alanının genişlemesini ve ilerlemesi üzerine politikalar düzenlemişlerdir. Yapılan politikalar etkisini gösterememiş ve tarım sektörünü öncü sektör olmasının yanında tarımda istihdam oranı yüksek olmuştur. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında istihdam ile ilgili olarak tarımın istihdam düzeyinde %45'lik bir paya sahip olduğu, hizmet ve sanayi sektöründe yeterince istihdam alanlarını sağlanmadığı belirtilmiştir. Buna ek olarak istihdam oluşturulacak sahada çalışmak üzere yer alacak kalifiyeli işçi sınıfının da yer almadığına değinilmiştir (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995: 14).

İşgücüne Katılma oranları 1990 yılında %56,7, 1991 yılında %56,2, 1992 yılında %55,5, 1993 yılında %54,2 seviyelerinde olmuştur. 1991-1993 yılları arasında istihdamın Büyük oranı tarım alanında ikinci sektör olarak hizmetler sektörü yer almış ve devam eden sektör ise sanayi sektörü olmuştur (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995: 49). 1999 yılında istihdam oranlarına bakıldığında tarımın %45,1, sanayinin %15,2 ve hizmetler sektörünün %39,7 olarak gerçekleşmiştir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000: 17).

Tarım alanında yaşanan makineleşeme, yeterli sermayenin var olmaması ile yaşanan yatırım eksikliklerin işsizlik sorunu sürekli olarak arttırmıştır. İstihdam alanında politikalar yapılmasına rağmen ekonomide, siyasette, yatırımlarda yaşanan istikrarsızlıklar krizlerle birleşince bu sorun daha büyük hale gelmiştir.

Erdoğan hükümetleri döneminde de istihdam oranlarının artması ve işsizlik oranlarının düşmesi ve bireylerin kadın, erkek, yaşlı genç ayırt etmeksizin iş hayatına katılmasını hedeflemiştir. İstihdam ve işsizlikle mücadelede büyük firmaların yanında işini kurmak isteyen girişimcilere KOSGEB Kurumu ile istihdam yaratacak bireylere kredi, iş planı teşvikler vererek istihdam oranını sağlamıştır. İŞKUR gibi devlet kurumlar bireylere iş bulmak ve işsizlik sürecinde işsizlik yardımı hizmetlerini sunmaktadır.

Tablo 70: 2002 ve Sonrası Erdoğan Hükümetleri Dönemi İstihdama İlişkin Bazı Göstergeler (Bin)

Yıl	15 Ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	İşgücü	İşgücüne Katılma Oranı(%)	İstihdam	İşsiz	İşsizlik Oranı(%)
2002	45.639	21.746	47,6	19.402	2.344	10,8
2003	46.466	21.583	46,4	19.214	2.369	11,0
2004	47.544	22.016	46,3	19.632	2.385	10,8
2005	48.359	22.455	46,4	20.067	2.388	10,6
2006	49.174	22.751	46,3	20.423	2.328	10,2
2007	49.994	23.114	46,2	20.738	2.376	10,3
2008	48.670	23.805	46,9	21.194	2.611	11,0
2009	50.588	24.748	47,9	21.277	3.471	14,0
2010	52.904	24.594	46,5	21.858	2.737	11,1
2011	53.985	25.594	47,4	23.266	2.328	9,1
2012	54.961	26.141	47,6	23.937	2.204	8,4

Kaynak: Ekonomik ve sosyal göstergeler, 1950-2014 kalkınma bakanlığı, 2015

2002-2012 TÜİK verilerine göre 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus sürekli olarak artış içerisinde olup söz konusu kişilerin iş gücündeki kişi sayısı 2008 yılındaki düşüş oran göz ardı edilir ise sürekli olarak artış içinde olduğu görülmektedir. İşgücü oranı sürekli olarak artış içinde olmasının yanında, istihdam oranları da sürekli olarak artış içinde olmuştur. 2002 yılında istihdam oranı 19.402 kişi, 2012 yılına gelindiğinde bu atış yaşanarak 23.937 kişi olmuştur. İşsiz sayısında sürekli dalgalanmalar yaşanmış olup, işsizlik oranlarına bakıldığında 2002 krizi sonrası 2003 yılına etki etmiş ve işsizlik oranı %11,0 olmuş devam eden yıllarda bu oranda düşmeler yaşanmıştır. 2008 Krizi ile işsizlik oranı tekrar artış içinde olmuş ve 2009 yılında etkisini göstererek %14 seviyelerine çıkmıştır. İstihdamı arttırıcı ve işsizliği azaltmak için açılan kurumlar, teşvikler neticesinde işsizlik oranı giderek azalma eğiliminde olmuş ve 2012 yılında % 8,4 oranına inmiştir.

3.4.ENFLASYON VE FİYAT GELİŞMELERİ

1971-1980 yılları arasında yer alan kısa ömürlü koalisyonlar döneminde yaşanan yüksek oranlı enflasyon oranları ve sonrasında yaşanan askeri müdahale sonucu 24 Ocak 1980 kararları ile değişim ve dönüşüme başlanmıştır. Enflasyon oranları her hükümet döneminde devamlı sorun halini almıştır. Bu yönde yapılan politikalar sıkı para ve maliye politikalar ile uyumlu gitmemesi sonucu istenen hedefler gerçekleşmemiştir.

1980-1990 Özal Hükümetleri döneminde altyapı çalışmalarına önem verilmiş ve bu yönde birçok yatırım yapılmıştır. Söz konusu dönemde enflasyon nedeni olarak da altyapı yatırımları gösterilmiştir (Balcı, 2007: 172).

Tablo 71: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Para Stoku (Milyon TL)

Yıl	Dolaşımdaki Para	Mevduat Bankalarındaki Vadesiz Mevduat	Merkez Bankasındaki Vadesiz Mevduat	M1	Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduat	M2	Gsmh M1	Gsmh M2
1983	547.600	1.374.000	19.400	1.941.000	1.347.400	3.288.400	7.18	4.24
1984	735.500	1.485.400	31.800	2.252.700	2.926.300	5.179.000	9.84	4.28
1985	1.011.400	2.177.400	19.900	3.208.700	4.936.800	8.145.500	11.02	4.34
1986	1.301.800	3.925.700	27.600	5.255.100	6.918.100	12.173.200	9.74	4.20
1987	2.211.900	6.400.200	17.00	8.629.100	9.018.900	17.648.000	8.69	4.25
1988	3.425.700	7.873.300	12.600	11.311.600	15.822.600	27.194.200	11.42	4.75
1989	6.839.900	12.692.800	25.00	19.557.700	27.581.500	47.139.200	11.78	4.89
1990	11.377.600	19.992.900	27.500	31.398.000	40.171.600	71.569.600	12.65	5.55
1991	17.448.900	29.325.300	18.800	46.793.000	70.325.300	117.118.300	13.56	5.42

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1996: 374.

1983-1991 Özal Dönemi Hükümetleri, para stoku incelenmesi neticesinde uygulanan ekonomik politikalar sonucu 1983 yılında 547.600 Milyon TL olan dolaşımdaki para yüksek artışla 1991 yılına gelindiğinde 17.448.900 Milyon TL olmuştur. Mevduat Bankalarındaki Vadesiz Mevduatı da yüksek artışla 1983 yılında 1.374.000 Milyon TL iken 1991 yılında 29.325.300 Milyon TL olmuştur. Merkez Bankasındaki Vadesiz Mevduata bakıldığında dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir.

M1(Dolaşımda ki para+ Vadesiz TL/YP) tutarın, Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduatın, M2 (M1+ Vadeli Mevduat) tutarının sürekli ve yüksek artışlar yaşamıştır.

Tablo 72: 1980-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları

Yıllar	Tüketici Fiyatları Endeksi	%	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi	%	GSMH fiyat deflatörü	%	GSYH fiyat deflatörü	%
1980	22.795	101,4	34.377	107,2	10,42	89,6	10,40	88,1
1981	30.546	34,0	47.027	36,8	15,05	44,3	14,98	44,1
1982	39.221	28,4	59.725	27,0	19,31	28,3	19,21	28,2
1983	51.536	31,4	77.941	30,5	24,32	26,0	24,25	26,3
1984	76.479	48,4	117.145	50,3	36,13	48,5	35,95	48,2
1985	110.895	45,0	167.751	43,2	55,24	52,9	55,03	53,1
1986	149.265	34,6	217.406	29,6	74,92	35,6	74,84	36,0
1987	207.329	38,9	287.193	32,1	100	33,5	100	33,6
1988	360.130	73,7	483.346	68,3	170	69,7	169	69,3
1989	588.092	63,3	792.204	63,9	298	75,5	297	75,5
1990	942.712	60,3	1.206.526	52,3	470	57,6	470	58,3
1991	1.563.958	65,9	1.874.942	55,4	747	59,2	747	58,3

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 555.

1980 Askeri Müdahalesinin önemli etkenlerinden biri olan yüksek enflasyon ve ekonomik istikrarsızlık döneminde yaşanan enflasyon oranlarında düşüş yaşanmasına rağmen devam eden yıllarda tekrar artmaya başlamıştır. Tüketici Fiyatları Endeksi 1980 yılında % 101,4 oranında olduğu 1981 yılı kararların uygulanması ile %34,0 düşmüştür. 1987 yılına kadar dalgalanma olsa da azalma yönlü olduğu 1988 ve devamında oranlar artış yönlü olmuştur. Toptan Eşya Fiyatları Endeksinde de sürekli dalgalanmalar yaşanmıştır. Genel olarak bakıldığında 1987 yılına kadar fiyatlarda küçük dalgalanmalarda olsa düşme eğiliminde olduğu 1988 yılından itibaren bu etkinin tersine dönüp fiyatların tekrar artma eğiliminde olduğu görülmektedir.

1992-2002 yılları ikinci kısa ömürlü koalisyonlar hükümetleri döneminde enflasyon oranlarının düşürüleceği denk bütçe kavramı üzerinde durulacağı, para piyasaların istikrarın sağlanması ile fiyat istikrarı oluşturmak yönünde politikalar savunmuşlardır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında enflasyon ve para piyasası ile alakalı olarak kamu tarafından artan mali baskılar, faiz oranlarına yaşanan yüksek değerler, enflasyonist bekleyiş ve siyasi istikrarsızlık neticesinde enflasyonist seviye giderek artış göstermiştir. Fiyatlar seviyesinde %60'lara varan artışlar gözlemlenmiştir (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995: 10).

Tablo 73: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Para Stoku (Milyon TL)

Yıl	Dolaşımdaki Para	Mevduat Bankalarındaki Vadesiz Mevduat	Merkez Bankasındaki Vadesiz Mevduat	M1	Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduat	M2
1992	27.098	27.903	71	55.073	90.103	148.958
1993	45.438	47.436	68	92.941	133.118	229.351
1994	85.280	77.339	160	162.779	283.429	450.336
1995	164.867	144.039	139	309.045	641.969	957.984
1996	277.022	259.251	164	536.438	1.349.120	1.894.326
1997	517.026	568.751	392	1.086.169	2.836.240	3.925.731
1998	936.601	953.120	281	1.890.002	5.984.232	7.874.247
1999	1.492.424	1.706.099	384	3.199.510	12.686.937	15.886.455
2000	2.497.547	3.335.418	640	5.833.606	19.119.881	24.953.488
2001	3.886.286	5.349.857	2.155	9.238.299	30.167.994	39.406.292
2002	5.997.131	6.415.975	2.739	12.415.844	40.810.376	53.226.221

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1996: 374.

1992-2002 tarihleri arasında dolaşımdaki para rezervine baktığımızda 1992 yılından itibaren önü alınamaz şekilde yüksek oranlarda artış sağlamıştır. 1992 yılında dolaşımdaki para 27.098 Milyon TL olup, 2002 yılına gelindiğinde 5.997.131 Milyon TL'ye yükselmiştir. Mevduat Bankalarındaki Vadesiz Mevduat toplam tutarlarının süreli olarak yüksek artış yaşadığı, 1998 yılından sonra ekstra bir artış yaşamıştır. Merkez Bankasındaki Vadesiz Mevduat oranı sürekli artış trendin de olduğu, 2001 ve 2002 yıllarında dönemin en yüksek değerlerini almıştır. Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduatı söz konusu diğer değerlere benzer şekilde yüksek artışlar göstermiştir. 1992 yılında Mevduat Bankalarındaki Vadeli Mevduat 90.103 Milyon TL olup, 2002 yılında ise 40.810.376 Milyon TL'ye yükselmiştir. Para Stokunu oluşturan M1 (Dolaşımda ki para+ Vadesiz TL/YP) ve M2 (M1+ Vadeli Mevduat) 1992-2002 yılları arasında sürekli artış göstermiştir.

Tablo 74: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları

Yıllar	Tüketici Fiyatları Endeksi	%	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi	%	GSMH fiyat deflatörü	%	GSYH fiyat deflatörü	%
1992	2.660.293	70,1	3.039.281	62,1	1.222	63,5	1.223	63,7
1993	4.418.747	66,1	4.814.220	58,4	2.045	67,4	2.052	67,8
1994	9.115.875	106,3	10.624.985	120,7	4.238	107,3	4.236	106,5
1995	17.137.846	88,0	19.762.985	86,0	7.932	87,2	7.930	87,2
1996	30.911.933	80,4	34.775.575	76,0	14.120	78,0	14.103	77,8
1997	57.411.783	85,7	63.218.658	81,8	25.587	81,2	25.602	81,5
1998	106.017.630	84,7	108.629.843	71,8	44.859	75,3	44.977	75,7
1999	174.787.793	64,9	166.270.384	53,1	69.868	55,8	69.346	54,2
2000	270.777.960	54,9	251.801.511	51,4	105.415	50,9	103.482	49,2
2001	418.081.170	54,4	406.911.241	61,6	163.740	55,3	158.173	52,9
2002	606.217.697	45,0	610.773.773	50,1	236.409	44,4	217.368	37,4

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 555.

1992-2002 yılları arasında Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranlarında sürekli olarak artış yaşandığı 1992 yılında 2.660.293 olan Tüketici Fiyatları Endeksinin 2002 yılına gelindiğinde 606.217.697'ye yükselmiştir. Toptan Eşya Fiyatları Endeksinde de aynı şeklide yıllar itibari ile sürekli artış yaşanmakta olup bu artışlar bir önceki yılın nerede ise iki katı olmuştur. 1992 yılında 3.039.281 olan Toptan Eşya Fiyatları 2002 yılına gelindiğinde 610.773.773'e yükselmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri sürekli olarak yaşanan yüksek enflasyon ile mücadele etmeye çalışmışlardır. Menderes dönemi liberal politikalar, 1980 Özal Dönemi Neoliberal politikalar ve koalisyon hükümetleri de dahil olmak üzere ekonominin gelişmesi için yapılan her hamle sonucu enflasyon ile karşı karşıya gelinmiştir. Yaşanan enflasyon oranlarındaki yükselişlerin ana nedeni olarak bütçe açıkları gösterilmiştir. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri sonucu artan enflasyon ortamının ortadan kalkması için Güçlü ekonomiye Geçiş Programı ile sıkı para politikaları uygulayarak enflasyon rakamları düşürülmüştür (Sungur, 2015: 253).

> 2001 yılında dalgalı kur rejimine geçiş, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı, parasal ve mali disiplinin korunması gibi faktörler enflasyon artışını engellemiştir.15 2001 krizinin yaşanması ile "döviz kuru hedeflemesine dayalı para politikası" terk edilerek "örtük enflasyon hedeflemesine" geçilmiş ve bu sayede 2001 yılı sonunda yüzde 54,4 olan enflasyon oranı 2004 yılında son 34 yılın rekoru sayılan tek haneli rakam olan yüzde 9,4'e düşmüştür (Karagöl, 2013: 36).

Tablo 75: 2002 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Para Stoku

Yıl	M1	M2
2002	15.827.630,00	61.879.759,00
2003	23.014.336,00	82.712.966,00
2004	28.793.392,00	108.539.246,00
2005	61.991.240,52	238.801.377,50
2006	71.770.961,55	297.734.742,60
2007	76.350.720,99	344.376.752,00
2008	85.476.229,52	436.380.325,50
2009	107.346.558,00	493.060.975,00
2010	135.190.567,00	587.261.177,00
2011	161.212.849,80	674.409.578,80
2012	179.934.551,50	743.043.392,50

Kaynak: Merkez Bankası

Para arzına bakıldığında 2002-2018 yılları arasında yaşanan enflasyon hedeflemeleri ve büyüme göz önüne alındığında ani yükselmelerin yaşanmadığı M1(Dolaşımda ki para+ Vadesiz TL/YP) ve M2 (M1+ Vadeli Mevduat) oranlarının ülkede yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarın etkisi ile hedeflenen seviyelere yakın olarak ilerlemiştir.

Tablo 76: 2002 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Tüfe/Tefe Değerleri

YIL	TÜFE	TEFE
2002	100,00	35.861.659,94
2003	108,60	40.000.307,04
2004	117,48	42.309.858,75
2005	128,76	45.600.033,64
2006	140,03	49.570.535,75
2007	154,66	55.239.019,91
2008	164,32	55.895.781,53
2009	178,40	61.385.681,95
2010	189,95	70.203.113,79
2011	206,84	75.910.960,15
2012	222,33	80.439.850,44

Kaynak: Merkez Bankası

Tüketici Fiyat Endeksi ve Toptan Eşya Fiyat Endekslerine bakıldığında uygulanan enflasyon politikaları ile fiyat değişimleri arasında yüksek oranda değişim olmadığı gözlemlenmektedir. 2002 yılında Erdoğan Hükümetlerinin iktidar olması ile

tüfe oranları 100 iken 2015 yılına gelindiğinde 280,85 olduğu yükselmenin büyümeyi göz önüne alındığında yüksek olmadığı görülmektedir.

Tablo 77: Erdoğan Hükümetleri Dönemi Enflasyon hedeflemesi

Yıllar	Hedef	Gerçekleşme
2002	35	29,7
2003	20	18,4
2004	12	9,3
2005	8	7,7
2006	5	9,7
2007	4	8,4
2008	4	10,1
2009	7,5	6,5
2010	6,5	6,4
2011	5,5	10,4
2012	5	6,2

Kaynak: TCMB

Enflasyon hedeflemesinde 2002-2005 yılları arasında enflasyon hedeflerinin altında enflasyon rakamı belirlenirken 2008 krizine kadar hedeflemenin üzerinde enflasyon oranları gerçekleşmiştir. 2009 ve 2010 yıllarına hedeflemenin altında oranlar gerçekleşirken 2011 yılı ve günümüze kadar enflasyon oranları hedeflemenin üzerinde oranlar oluşmuştur.

3.5.KAMU HARCAMALARI VE VERGİLER

Kısa ömürlü Koalisyonlar Döneminde yaşanan yüksek enflasyon oranı ile birlikte ekonomide yaşanan olumsuzluklar gittikçe artmıştır. Kamu harcaması finansmanlarından biri olan vergiler enflasyon oranlarına nazaran düşük kalmıştır. 1975 yılından sonra vasıtalı, vasıtasız ve servet vergi oranlarında düzenlemeler yapılmıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte piyasa ekonomisine geçileceği devletin sadece düzenleyici bir rol olarak yer alması gerektiğini belirtilmiştir (Balcı, 2007: 154). Devletin düzenleyici rol alması ve yatırım olanaklarının kısıtlı olması neticesinde vergi oranlarının düşürülmesi gerektiği savunulmuştur. Ancak vergi oranlarının düşürmek yerine, enflasyon oranında vergiler arttırılmamıştır.

Tablo 78: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Kamu Gelirleri (1983 Fiyatlarıyla, Milyon TL

Yıl	Vergi Gelirleri			Vergi Dışı Normal Gelirler	Faktör Gelirleri	Sosyal Fonlar	K. Ort. Fonu	Dış Borçlanma	Genel Toplam
	Vasıtasız	Vasıtalı	Servet						
1984	1.057.49	931.00	5.90	284.90	331.02	-23.54	0.00	342.72	2.929.49
1985	1.101.29	979.80	6.22	228.29	351.50	-26.80	18.00	356.17	3.014.47
1986	1.176.54	1.037.10	6.60	232.20	380.55	-30.80	30.00	334.48	3.166.67
1987	1.260.04	1.103.00	7.00	245.60	402.34	-34.82	40.00	366.39	3.389.55
1988	1.360.13	1.177.50	7.50	260.10	425.30	-39.00	50.00	373.89	3.615.42
1989	1.471.97	1.260.50	8.00	275.60	449.88	-43.34	60.00	385.99	3.868.60
1990	1.568.56	1.378.83	8.35	289.24	468.42	-48.90	60.00	398.45	4.120.76
1991	1.735.89	1.452.89	9.0	297.27	485.31	-51.46	70.00	401.65	4.540.34

Kaynak: DPT, Kaynakça: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1984: 23.

1984-1991 Kamu gelirleri içerisinde vergi oranlarının alt kalemleri olan vasıtalı, vasıtasız ve servet vergi gelirleri 6 yıl boyunca yüksek artış yaşamamış olup Neoliberal politikalar ve 24 Ocak 1980 kararlarındaki gibi vergi politikalarına uygun hareket etmişlerdir. 1971-1980 Koalisyon dönemi hükümet politikalarında yer alan vasıtalı vergilerin daha yüksek oranlarda olduğu fakat Özal Dönemi Hükümet döneminde ise Vasıtalı vergilerin vasıtasız vergilere nazaran daha düşük olduğu görülmektedir.

Özal Hükümetleri döneminde yer verilmeye başlanan özelleştirme gelirleri ile hem devletin verimsiz alanlardaki üretiminin önüne geçmekte hem de devletin bütçe açıklarına neden olan yatırımlarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Merkez Bankası verilerinde 1986 yılı özelleştirme gelirleri 667,46 Milyon TL, 1987 yılında 711,90, 1988 yılında 39.331,14 Milyon TL, 1989 yılında 292.108,25 Milyon TL, 1990 yılında 1.231.598,67 Milyon TL ve 1991 yılında 879.169,39 Milyon TL devlet gelir elde etmiştir.

Tablo 79: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Kamu Harcamaları (1983 Fiyatlarıyla, Milyon TL)

Yıl	Cari Harcamalar	Transfer Harcamaları			Yatırım Harcamaları		Toplam Harcamalar
		İç Borç	Dış Borç	Diğerleri	Sabit Sermaye	Stok Değişimi	
1984	1.191.10	52.30	261.09	713.55	1.367.00	-14.40	3.570.64
1985	1.247.80	150.00	319.19	622.86	1.443.70	8.80	3.792.35
1986	1.310.60	157.00	309.25	609.93	1.534.00	8.50	3.929.28
1987	1.380.20	166.00	322.93	633.38	1.641.30	8.10	4.151.91
1988	1.456.70	170.00	335.39	659.05	1.762.30	7.80	4.391.24
1989	1.539.88	174.00	300.04	690.47	1.896.90	6.30	4.607.59
1990	1.624.56	186.00	325.89	696.34	1.924.68	6.12	4.890.56
1991	1.784.56	194.00	347.48	699.78	1.986.67	5.80	5.128.24

Kaynak: DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 1978: 25.

Devletin düzenleyici bir rol alarak ekonomide yer alması gerektiğini düşünen ve ekonomi politikalarını bu doğrultuda oluşturan Özal önemi Hükümet Politikaları cari harcamalar seviyesinin yıllar itibari ile yüksek artış yaşamadığı fakat sürekli artış halinde olduğu görülmektedir. Transfer harcamalarının alt kalemi olan iç borç oranlarında 1984 yılında 52.30 Milyon TL, 1985 oranına geçişte yüksek bir artış ile 150.000 Milyon TL olmuştur. Devam eden yıllarda da sürekli olarak yavaş bir artış yaşanmıştır. Dış borç oranlarında 1989 yılında 300. 04 Milyon TL sonrası tekrar artış

yaşanmıştır. Kamu yatırımlarının üretimden geri durması ve özelleştirme ile kamu harcamaları 1984-1991 yılları arasında yüksek bir artış yaşamamıştır.

Türkiye Cumhuriyetleri hükümetlerinde yer alan bütçe açıkları süregelen bir konu olmuştur. Yaşanan bütçe açıklarını finanse edebilmek için borçlanma, özelleştirme ve çeşitli politikalar uygulamalarına rağmen 1992-2002 yılları arasında yer alan İkinci Kısa Ömürlü Koalisyon Hükümetleri döneminde de gittikçe büyüyen bütçe açıkları oluşmuştur.

Kamu harcamaları finansmanı olarak vergilerin 1992-2002 yılları arasında yüksek enflasyon ortamının oluşması ve seçim kaygısı ile hükümetler gerekli vergi düzenlemesi yapmamış ve bütçe açıkları gittikçe büyümeye devam etmiştir. Söz konusu dönemin en önemli sorunu bütçe açıkları ve bunun yarattığı enflasyonist ortam olmuştur. Vergiler oranında gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliği IMF ile yapılan anlaşmalarda belirtilmiş olsa dahi değindiğimiz gibi siyasi seçim süreçlerinin varlığı ile etkin bir vergi düzenlenmesi oluşmamıştır.

Tablo 80: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Kamu Gelirleri

Yıl	Vergi Gelirleri			Vergi Dışı Normal Gelirler	Faktör Gelirleri Ve Sosyal Fonlar	Diğer	Genel Toplam
	Vasıtasız	Vasıtalı	Servet				
1992	8.477,0	16.215,4	245,2	3.414,8	7.294,5	-	35.646,8
1993	9.126,6	17.504,0	263,8	3.674,3	7.848,9	-	38.417,6
1994	9.880,5	18.934,8	285,2	39.972,3	8.438,4	-	41.558,2
1995	460	624	-	-	-	325	1.490
1996	884	1.360	-	-	-	484	2.728
1997	1.932	2.814	-	-	-	1070	5.816
1998	4.304	4.924	-	-	-	2.582	11.810
1999	6.716	8.087	-	-	-	4.131	18.934
2000	10.850	15.654	-	-	-	6.936	33.440
2001	16.081	23.655	-	-	-	11.807	51.553
2002	20.077	39.554	-	-	-	15.960	75.591

Kaynak: DPT, Kaynakça: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları(Milyar TL), 1989: 23; İstatistiki Göstergeler, 2014: 595(Milyon TL).

Vergi oranlarını değerlendirilmesi 1992-1995 yılları arasındaki veriler Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planlarından alınmış olup, Milyar TL olarak değerlendirilir iken 1995-2002 yılları arasındaki veriler TÜİK, ; İstatistiki Göstergeler yayınından alınmış

ve Milyon TL olarak gösterilmiştir. Yüksek enflasyon ortamlarının etkisi vergiler oranında da hissedilse de enflasyon oranı kadar artış olmamıştır. 1990 yılında vergi gelirleri toplamı 4.120.76 Milyon TL, 1992 yılına gelindiğinde ise bu rakam 35.646,8 Milyar TL olmuştur. Kamu gelirleri alt kalemlerini oluşturan vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler, faktör gelirleri ve sosyal fonlar, 1995 ten sonra vergi gelirleri hariç diğer(vergi dışı normal gelirler, faktör gelirleri ve sosyal fonlar) gelirleri içerisine alan diğer kalemi sürekli olarak yüksek artışlar göstermiştir.

Tablo 81: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Kamu Harcamaları (Milyon TL)

Yıl	Cari Harcamalar	Transfer Harcamaları	Yatırım Harcamaları	Toplam Harcamalar
1992	114.221	78.198	29.239	221.658
1993	204.829	227.259	53.161	485.249
1994	572	-	77	649
1995	1.045	-	103	1.148
1996	2.208	-	255	2.463
1997	5.132	-	640	5.772
1998	8.439	-	999	9.438
1999	15.819	-	1.544	17.363
2000	23.790	-	2.475	26.265
2001	35.367	-	4.150	39.517
2002	56.920	-	6.892	63.812

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 2014: 594-599.

Ekonomik krizlerin ana kaynağı olarak kamu bütçesinde yaşanan harcamaların yüksek olması ile oluşan bütçe açıkları gösterilmiştir. Yıllar itibari ile kamu harcamalarının arttığı 1999 yılından sonra artış oranlarının yüksek oranlarda artarak devam ettiği, yatırım harcamalardaki artışın ise 1988 yılından sonra yüksek oranlarda arttığı gözlemlenmektedir.

1992 yılına kadar olan Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri genel olarak bütçede açıklar yaşamış olup bu açıkların finansmanı olarak ise borçlanma yoluna gitmiştir. 1992-2002 yılları arasında yer alan İkinci kısa ömürlü koalisyon hükümetleri döneminde yaşanan bütçe açıkları da borçla finanse edilmiştir. Söz konusu dönemde

IMF ve Dünya Bankasından borçlanmak için anlaşmalar imzalanmış olup enflasyon rakamlarının yüksekliği bütçede yaşanan açıklara bağlanmıştır.

2002-2012 Erdoğan Hükümetleri Döneminde kamu harcamalar, teşvikler, sosyal fonlarda yaşanan artışları karşılamak üzere vergi oranlarında düzenlemelere gidilmiştir. Düşük tutulan vergi oranları arttırılmış, özelleştirme ile de kamunun yer aldığı gelirlerinin düşük olan kurum ve kuruluşlar özelleştirilmiştir.

Tablo 82: 2002-2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Genel Devlet Toplam Gelirleri (Bin TL)

Yıl	Vergi Gelirleri			Vergi Dışı Normal Gelirler	Faktör Gelirleri ve Sosyal Fonlar	Sosyal Fonlar	Özelleştirme Gelirleri	Genel Toplam
	Vasıtasız	Vasıtalı	Servet					
2002	21.632.731	38.821.127	1.166.915	8.989.142	20.625.276	16.817.449	456.334	108.508.974
2003	27.512.991	54.193.670	3.158.287	11.159.328	23.158.674	23.877.946	428.816	143.489.712
2004	31.423.847	67.322.271	2.658.644	13.145.049	29.714.912	30.119.501	1.690.993	176.075.217
2005	36.282.736	80.971.987	3.680.362	16.388.119	38.807.837	33.607.088	3.984.279	213.722.408
2006	40.613.597	97.059.774	4.189.606	19.282.738	46.118.782	44.399.587	11.957.880	263.621.964
2007	48.753.597	102.976.449	4.769.014	18.025.982	48.807.549	48.318.752	11.794.501	283.445.844
2008	55.719.972	111.133.319	5.397.829	17.777.294	53.379.259	61.458.837	8.184.658	313.051.169
2009	57.293.390	112.789.664	6.058.279	19.195.062	59.413.963	70.822.824	4.370.312	329.943.493
2010	61.294.935	147.422.274	7.392.118	19.447.422	60.748.621	89.514.078	3.923.774	389.743.223
2011	76.011.789	175.155.348	9.095.225	23.835.705	65.395.498	118.858.412	4.117.110	472.469.088
2012	85.729.906	190.132.565	9.832.377	30.185.757	80.884.766	132.563.730	6.446.624	535.775.726

Kaynak: TÜİK

2002-2018 yılları arasında vergi oranları 2011 yılına kadar normal bir artı yaşamış olmakla beraber büyümek için atılan adımlar doğrultusunda harcamaların karşılanması için vergi oranlarında genel olarak daha yüksek artış olduğu verilerden anlaşılmaktadır. Erdoğan Hükümetleri döneminde de vasıtalı vergiler öncelikli olup vasıtasız vergilerden daha yüksek vergi geliri elde edilmiştir. Sosyal fonlarda da son zamanlarda yüksek artışlar yaşanmıştır. Özelleştirme geliri sürekli bir gelir getiren bir bütçe kalemi olmayıp özelleştirme kurum ve kuruluşa göre bu gelir oranı ve değeri

belli olmaktadır. Genel olarak tabloya bakıldığında tüm verilerde artış yaşandığı gözlenmektedir.

Kamu kesimi kurumların özelleştirmesi ile piyasa ekonomisi kabul eden ülkelerde devletin düzenleyici ve denetleyici rol alması gerektiğini savunulmaktadır. 1980 yılı Neoliberal politikalar ile başlanan özelleştirme 2002 ve sonrası Erdoğan hükümetleri döneminde de yaşanmıştır. Özelleştirme ile özel sektörün piyasada daha fazla yer edinmesi hedeflenmiştir. Özelleştirmelerin asıl amaçları devlet bütçesinde açıklara neden olan kurum ve kuruluşların özelleştirme ile hem gelir elde edilmesi istenmiştir. Bu nedenle 1980 yılında başlanılan özelleştirme Erdoğan Hükümetleri Döneminde de üzerinde durulmuştur (Çokgezen, 2005: 6).

Tablo 83: 2002 Ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Özelleştirme Gelirleri(Bin Dolar)

Yıl	Özelleştirme Gelirleri	Özelleştirme Giderleri	Özelleştirme Gelir- Gider Farkı	Özelleştirme hesabı dengesi
2002	1.102.294	-1.002.195	100.099	-116.676
2003	457.153	-223.773	233.380	57.456
2004	896.473	-553.179	343.293	469.072
2005	3.122.849	-1.946.209	1.176.640	12.708
2006	9.778.131	-2.722.751	7.055.380	658.844
2007	9.105.123	-4.668.870	4.436.253	1.614.087
2008	6.165.133	-2.554.780	3.610.353	-1.093.498
2009	1.621.733	-58.175	1.563.558	244.490
2010	2.603.169	-431.671	2.171.498	182.435
2011	1.857.244	-911.436	945.809	-317.387
2012	3.558.156	-156.862	3.401.294	2.669.963

Kaynak: Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2005: 173

Özelleştirme işlemi ile gelir elde edilir iken özelleştirme işleminden kaynaklanan giderlerde mevcuttur. 2002 ve Sonrası Erdoğan Hükümetleri Dönemi Özelleştirme işlemleri ile her yıl gelir elde edilmiş olup en yüksek gelir 2006 yılında 9.778.131 Bin Dolar, en düşük gelir ise 2003 yılında 457.153 Bin Dolar olmuştur. Özelleştirme gelir-gider arasındaki fark kamu bütçesinde yer alan en yüksek değeri 2006 yılı 7.055.380 Bin Dolar olduğu en düşük değeri ise 2002 yılı 100.099 Bin Dolar aldığı görülmektedir.

Tablo 84:2002 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Genel Devlet Toplam Harcamaları (Bin TL)

Yıl	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları	Toplam Harcamalar
2002	48.865.611	12.783.918	84.617.848	146.267.377
2003	62.946.989	13.083.796	103.398.598	179.429.382
2004	76.019.119	13.558.257	109.251.535	198.828.911
2005	86.873.043	18.774.876	108.471.976	214.119.894
2006	110.346.510	22.445.588	120.650.757	253.442.854
2007	126.339.296	26.737.363	132.047.070	285.123.729
2008	149.059.007	32.300.167	147.353.888	328.713.062
2009	168.771.365	31.404.519	181.793.743	381.969.627
2010	187.871.495	37.544.859	197.317.495	422.733.849
2011	215.946.458	43.322.235	217.801.280	477.069.974
2012	247.773.863	49.811.475	252.808.304	550.393.642

Kaynak: TCMB

2002 ve sonrası Erdoğan hükümetleri döneminde bireylerin refahını ve dolayısı ile toplum refahını arttırılması üzerine eğitim, sağlık, ulaşım, sosyal harcamalar gibi birçok hizmet olanakları söz konusu dönemde atarak ilerlemiştir. Cari harcamalar 2002 yılında 48.865.611 Bin TL iken 2012 yılına gelindiğinde 247.773.863 Bin TL seviyelerine çıkmıştır. Yatırım harcamalarının alt birleşenleri, Sabit Sermaye ve Stok Değişmesi oluşturmaktadır. Transfer harcamalarının alt birleşenleri ise Cari Transferler, -Sermaye Transferleri ve Stok Değişim Fonu oluşturmaktadır. Transfer harcamaları yatırım harcamalarından daha yüksek değerler aldığı görülmektedir. Harcamalar genel toplamına bakıldığında sürekli artış yaşandığı 2011 yılından sonra harcama değerlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.6.BORÇLANMA POLİTİKASI

Ülke ekonomisinde alınan kanunlar, kararlar, düzenlemelerin ana amacı ekonomiyi düzenlemenin yanı sıra dış kredi ve borçlanmayı kolaylaştırmak için de birçok politika oluşturulmuştur. 24 Ocak 1980 kararları örnek olarak gösterilebilir. Dünya değişimine ayak uydurmak, dış kredi kaynakları sağlamak amacı ile güven sağlayarak uzun vadeli dış borçlanmanın sağlanmak istenmiştir. Neoliberal politikalar ile iktisadi kalkınma hedeflenmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında dış borçlanma ilişkilerinin konusunda dikkat edileceği, ödemelerde hassasiyetin sağlanacağı yönünde politikalar ve çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Cari dolar fiyatları ile dış borç anapara ve faiz ödemelerinin ihracatın, net görünmeyen gelirler toplamına oranı 1984'te % 27,8 iken 1989'da % 20'nin altına ineceği beklenmiştir.

Kamu kesimi dış borçlanma, 1984 yılında 342.72 Milyar TL, 1985 356.17 Milyar TL, 1986 334.48 Milyar TL, 1987 366.39 Milyar TL, 1988 373.89 Milyar TL, 1989 358.99 Milyar TL'dir. Kamu kesimi anapara borç ödemesi, 1984 yılında 1093 Milyon Dolar, 1985 yılında 1356 Milyon Dolar, 1986 yılında 1912 Milyon Dolar, 1987 yılında 1832 Milyon Dolar, 1988 yılında 1918 Milyon Dolar, 1989 yılında 2027 Milyon Dolar'dır. Kamu kesimi dış borç faiz ödemesi, 1984 yılında 1442 Milyon Dolar, 1985 yılında 1400 Milyon Dolar, 1986 yılında 1400 Milyon Dolar, 1987 yılında 1420 Milyon Dolar, 1988 yılında 1450 Milyon Dolar, 1989 yılında 1490 Milyon Dolar'dır (İstatistiki Göstergeler, 2014: 592-596).

Tablo 85: 1980 ve 1991 Özal Hükümetleri Dönemi Borç Stoku

Yıl	İç Borç Stoku (Bin TL)	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku
1980	-	721,20
1981	-	990,90
1982	-	1.340,80
1983	-	3.172,60
1984	-	4.634,40
1985	-	6.972,60
1986	-	10.514,50
1987	-	17.218,50
1988	-	28.458,10
1989	43.911,00	41.934,10
1990	52.381,00	57.180,00
1991	53.623,00	97.647,80

Kaynak: TCMB

1980-1983 Askeri Müdahale dönemi ve Özal Hükümetleri dönemi borç stoklarında bakıldığında; TCMB iç borç stoku verilerinde 1989 yılına kadar değerleri verilmemiş olup, 1989-1991 yılına ait verilerine bakıldığında artarak ilerlediği görülmektedir. 1980-1991 yılları arasında Türkiye brüt dış borç stoku değerlerinde sürekli olarak bir artış içinde olduğu 1980 yılında 721,20 iken 1991 yılına gelindiğinde bu tutar 97.647,80 olmuştur.

Borçlanma politikası kamu kesiminin 1980 yılı hükümetlerinden sonra sürekli ve yüksek kamu harcama artışlarını finanse etmek amacı ile artmıştır. İkinci kısa ömürlü koalisyonlar hükümetleri dönemi finansal serbestleşme, iç borçlanma oranlarında yaşanan yüksek artışlar, ülke içerisinde yer alan kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri, düşük kur, artan ithalat oranı ve ödemeler dengesinde yaşanan yüksek oranlı açıklar 1994 krizine neden olmuştur.

Kriz oluşmasını engellemek üzere alınan önlem olarak 5 Nisan 1994 kararları ile yaşanan kamu açıklarının finansı yönünde değişim yaşanması amaçlanmış istenilen sonuçlar elde edilememesi üzerine 1999 yıllarında IMF ile imzalanan Yakın İzleme Anlaşması ve 20000-2002 yılların kapsayan IMF ile Enflasyonla Mücadele Programı yapılmıştır. Yapılan anlaşmalar, programlar ve kararların amacı kamu açıklarının ve yatırımların finanse edilmesinin yanında kronikleşen enflasyon oranlarını tek haneli oranlara indirmek olmuştur (Büyükcan, 2007: 77).

IMF ile yapılan Anlaşmalar ile çekilen borç tutarları:

8 Temmuz 1994 anlaşma, 460.5 Milyon Dolar

22 Aralık 1999 anlaşması, 11.738.9 Milyon Dolar

4 Şubat 2002 anlaşması, 11.914.0 Milyon Dolar

Tablo 86: 1992 ve 2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Borç Stoku

Yıl	İç Borç Stoku (Bin TL)	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku
1992	53.623,00	97.647,80
1993	58.595,00	194.236,60
1994	70.512,00	357.346,60
1995	68.705,00	799.309,00
1996	75.948,00	1.361.007,00
1997	79.299,00	3.148.985,00
1998	84.356,00	6.283.425,00
1999	96.351,00	11.612.885,00
2000	103.123,00	22.920.145,00
2001	118.602,00	36.420.620,00
2002	113.592,00	122.157.260,00

Kaynak: TCMB

1992 ve 2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Döneminde iç borç stoku artışları yüksek değerlerde olmuştur. 1992 yılında iç borç stoku 53.623,00

Bin TL iken, 2002 yılında 113.592,00 Bin TL'ye yükselmiştir. Türkiye Brüt Dış Borç Stokunda da Özal Döneminde olduğu gibi yüksek oranda artışla yaşanmış olup, 1992 yılında 97.647,80 iken 2002 yılına gelindiğinde 122.157.260,00 yükselmiştir.

Tablo 87: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)

Yıl	Kamu Sektörü	TCMB	Özel Sektör	Türkiye Dış Borç Stoku	Türkiye Dış Borç Stoku/ Gsmh
1992	36.476	6.730	15.390	58.595	27,8
1993	39.640	7.293	23.579	70.512	29,6
1994	41.741	9.777	17.186	68.705	38,8
1995	42.003	12.171	21.774	75.948	33,6
1996	40.192	12.381	26.725	79.299	32,6
1997	39.068	11.765	33.532	84.356	33,2
1998	41.339	12.986	42.026	96.351	35,6
1999	44.107	11.006	48.011	103.123	41,7
2000	50.081	14.090	54.431	118.602	44,7
2001	47.129	24.352	42.112	113.592	57,7
2002	64.533	22.003	43.056	129.592	56,2

Kaynak: TCMB

1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Döneminde, yapılan anlaşmalar ile dış borç oranlarına artışların olduğu gözlemlenmektedir. Kamu sektörü borçlanma miktarında 1992-1995 yılları arasında artış yaşadığı izleyen yıllarda ise düşmeler görünse de 1998 yılı devamında tekrar artışa geçtiği görülmektedir. TCMB borçlanma tutarlarında düşükte olsa yıllar itibari ile dalgalanmalar yaşamıştır. Özel sektör borçlanma oranlarında dalgalanmalar yaşanmış olup, 2000 yılı söz konusu sektör için en yüksek borç miktarını göstermektedir. Türkiye Dış Borç Stoku/ GSMH oranında 1995-1998 yılları arasında IMF ile yapılan anlaşma olmaması nedeni ile düşük değer aldığı genel olarak ise borç oranının yıllar itibari ile sürekli artış içinde olduğu anlaşılmaktadır.

2002 yılı itibari ile Türkiye Cumhuriyetinde, siyasi istikrarla beraber ekonomik istikrara da kavuşulmuş olup, büyüme oranlarında iyileşmeler görülmeye başlamıştır.

Borç ödemeleri sağlanarak IMF olan borcun bitirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır (Şimşek, 2012: 121).

Tablo 88: 2002 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Borç Stoku

Yıl	İç Borç stoku	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku
2002	129.601,00	149.869.691,00
2003	144.179,00	194.386.700,00
2004	161.160,00	224.482.922,00
2005	170.781,00	244.782.000,00
2006	208.007,00	251.470.000,00
2007	249.932,00	255.310.000,00
2008	280.872,00	274.827.296,00
2009	268.873,00	330.004.579,00
2010	291.782,00	352.841.000,00
2011	305.416,00	368.778.427,00
2012	342.290,00	386.541.676,00

Kaynak: TCMB

2002 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi borç stokuna bakıldığında ülkenin büyümesi, artan harcamalar göz önünde bulundurulursa, 2002 yılı iç borç stoku 129.601,00 iken 2008 krizi ile iç borç stokunda azalma yaşanmış olup, etkisi 2009 yılında 268.873,00 olarak karşılaşılmıştır. Devam eden yıllarda yüksek artış yaşamadığı 2012 yılına gelindiğinde 342.290,00 olduğu görülmektedir. Erdoğan Hükümetleri Döneminde, Türkiye Brüt Dış Borç Stoku 2002 yılında 149.869.691,00 olduğu, 2008 krizinden sonra dış borç stokunda diğer yıllara nazaran yüksek bir artış yaşanarak 330.004.579,00 olduğu devam eden yıllardaki artışlarla 2012 yılına gelindiğinde 386.541.676,00 yükselmiştir.

3.7.SAĞLIK HARCAMALARI VE SAĞLIKTA GELİŞMELER

Sağlık hizmetleri hakkında yapılan politikalar devlet tarafından sağlanan hizmetler olarak ilerlerken, 1980 yılında Özal hükümetleri döneminde değişikliğe gitme yolunda adımlar atılmaya çalışılmıştır. 1961 Anayasasında yer alan Sağlık hizmetlerinin devletin asli görevi olması, 1982 Anayasasında değiştirilerek devletin plan ve denetçi olarak yer almasını belirtmiştir (Cansever, 2018: 113).

24 Ocak 1980 kararları ile birlikte devletin görevi olan sağlık hizmetin bu kararlar doğrultusunda değişmesi ve uygun zemin bulması nedeni ile sürekli değişiklikler içerisinde bulunulmuş olup, sağlık ocakları yerine aile hekimliği uygulaması getirilmek istenmiştir. Devlet hastanelerinin özerkleştirilmesi akabinde özel sigortacılık ve ücret karşılığı hizmetin sağlanması tasarlanmıştır (Akdur, 2006: 5).

1982 Anayasasında Sağlık ile ilgili 56.Madde de devletin, bireylerin sağlığını devam ettirebilmeleri için sağlık kuruluşlarını kendi bünyesinde toparlayıp tek elden verilen hizmetleri düzenlemesi görevini üstlenmiştir. Kamu ve Özel ayrımı yapmadan denetlemesini sağlayarak sağlık hizmetini devamlılığını sağlamalı olduğunu belirtmektedir.

Tablo 89: 1983-1991 Özal Hükümetleri Dönemi Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları

Yıl	Toplam	Yataklı Sağlık Kurumu	Yataksız Sağlık Kurumu
1983	11.001	646	10.355
1984	12.100	686	11.414
1985	12.355	722	11.633
1986	13.328	736	12.592
1987	14.470	756	13.714
1988	15.057	777	14.280
1989	15.544	812	14.732
1990	16.110	857	15.253
1991	16.573	899	15.674

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1996: 40.

1983-1991 yılları arasında yataklı sağlık kurumları düşük hızla artış yaşamış, yataksız sağlık kurumları ise yıllık olarak sürekli artış yaşamıştır. 1983 yılında yataklı sağlık kurumu 646, 1991 yılına gelindiğinde ise 899 yataklı sağlık kurumuna yükselmiştir. Yataksız sağlık kurumu ise 1983 yılında 10.355 iken 1991 yılına gelindiğinde 15.674 sayısına yükselmiştir.

Tablo 90: 1980-1991 Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi; Hekim, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayıları.

Yıl	Hekim	Diş Hekimi	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Eczacı	Diğer Personel Ve Hizmet Alımı
1980	27.241	7.177	26.880	11.964	17.197	11.379	-
1981	28.411	7.590	29.243	12.226	17.528	11.390	-
1982	30.956	7.625	29.316	12.830	17.859	11.428	-
1983	32.263	7.763	29.459	13.704	18.190	11.527	-
1984	34.195	8.133	30.261	14.456	18.521	11.586	-
1985	36.427	8.305	30.854	15.525	18.852	11.602	-
1986	37.142	8.410	32.392	16.684	19.127	12.866	-
1987	38.829	8.589	34.855	17.352	21.982	13.668	-
1988	42.502	9.639	38.903	18.831	25.665	14.567	-
1989	46.708	10.132	43.374	19.869	27.805	15.201	-
1990	50.639	10.514	44.984	21.547	30.415	15.792	-
1991	53.264	10.623	47.540	23.813	33.724	16.002	-

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 2014: 52.

1983-1991 Özal Dönemi Hükümetleri Hekim, Diş Hekimi, Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, Eczacı ve Diğer Personel Sayılarına bakıldığında sürekli olarak artış yaşanmıştır. 1983 yılında hekim sayısı 27.241, 1991 yılında ise 53.264 sayısına yükselmiştir. Hekim sayısında olduğu gibi Hemşire, Sağlık Memuru, Ebe, ve Diğer Personel Sayıları 1983 sayılarının iki katı olmasına rağmen Diş Hekim ve Eczacı sayılarında artış yaşanmış olup artışlar ülke talebini karşılayacak ölçüde olmamıştır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı sağlık hizmetleri ile alakalı olarak sağlık hizmetlerine herkesin kolayca erişebildiği, devamlılığı yer edinmiş bir hizmet olarak önem verileceği belirtilmiştir (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1989: 3). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sağlık hizmetleri ile alakalı olarak kaynakların etkin ve kaliteli bir şekilde kullanım sağlanmasının yanında hizmetin yaygınlığına önem verileceği, sağlık çalışanlarının eğitilmesi ve sayılarının arttırılması yönünde çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995: 45)

Tablo 91: 1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayıları

Yıl	Toplam	Yataklı Sağlık Kurumu	Yataksız Sağlık Kurumu
1992	17.089	928	16.161
1993	17.612	962	16.650
1994	18.265	982	17.283
1995	1.009	1.009	-
1996	1.034	1.034	-
1997	1.078	1.078	-
1998	1.138	1.138	-
1999	1.171	1.171	-
2000	10.747	1.183	9.564
2001	10.581	1.199	9.382
2002	9.685	1.156	8.529

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1996: 40; İstatistik Göstergeler, 2014: 50.

1992-2002 İkinci Kısa Ömürlü Koalisyonlar Hükümetleri Dönemi Yataklı ve Yataksız Sağlık Kurumu Sayılarında yataksız sağlık kurumlarının 1995-1999 yılları arası rakamsal verisi TÜİK verilerinde yer almamış olup, 1995-199 yılları arası toplam kurum sayısı bu nedenle düşüktür. 1992-2002 yılları arasında yataklı sağlık kurumlarının düşük oranda da olsa artış yaşandığı fakat 2002 yılında düşüş yaşayarak 1.156 olduğu görülmektedir. Yataksız sağlık kurumlarında ise 1992 yılından 2002 yılına kadar sürede düşüş yaşadığı, 1992 yılında 16.161 olan yataksız sağlık kurumlarının 2002 yılına gelindiğinde 8.529 olduğu görülmektedir. Toplam sağlık kurumlarının sayısının genel olarak düştüğü ve 2002 yılında 9.685 sağlık kurumu yer almıştır.

2002 ve sonrası Erdoğan hükümetleri döneminden sonra sağlık alanında önemli gelişmelere sağlanmış, sağlık kurum ve kuruluşları hızla ülkenin dört bir yanında tüm vatandaşların ulaşabileceği düzeye ulaşmıştır. Her ilde en az bir adet büyük yataklı devlet hastanesinin yanında ilçelerde hastane veya poliklinikler yer alırken, sağlık ocakları hizmeti de her mahallede yer almıştır.

Toplam sağlık harcamaları 2002 yılında 18 774 Milyon TL, 2003 yılında 24 279 Milyon TL, 2004 yılında 30 021 Milyon TL, 2005 yılında 35 359 Milyon TL, 2006 yılında 44 069 Milyon TL, 2007 yılında 50 904 Milyon TL, 2008 yılında 57 740 Milyon TL, 2009 yılında 57 911 Milyon TL, 2010 yılında 61 678 Milyon TL, 2011

yılında 68 607 Milyon TL, 2012 yılında 74 189 Milyon TL'lik harcama yapılmıştır (TÜİK, Ulusal Hesaplar: 2019).

2002-2012 Yılları arasında yapılan sağlık harcamalarının GSYH oranı ise; 2002 yılında %5,2, 2003 yılında %5,2, 2004 yılında %5,2, 2005 yılında %5,6, 2006 yılında %5,8, 2007 yılında %5,8,2008 yılında %5,8, 2009 yılında %5,3, 2010 yılında %4,9, 2011 yılında %4,7, 2012 yılında, %4,7'lik değer almıştır (TÜİK, Ulusal Hesaplar: 2019).

3.8.SAVUNMA SANAYİ VE SAVUNM HARCAMALARI

1974 yılı Kıbrıs Barış harekatında yaşanan silah ambargosu ile karşı karşıya kalınması, ülke içerisinde savunma sanayi kurulup geliştirilmesi üzerine çalışmalara başlanmıştır. 1970'li yıllarda koalisyon hükümetleri döneminde yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar nedeniyle savunma sanayisi istenilen düzeye gelememiştir. Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, savunma sanayinin dönemin şartlarına uygun hale getirilmek üzere; altyapı çalışmalarına öncelik verilerek teknolojinin yakalanması, özel sektöründe yer alabileceği, sürekli yenilenen ve ihracat olanağı sağlayacak bir savunma sanayi kurulması hedeflenmiştir.

Savunma sanayisi alanında yapılan çalışmalar Özal Hükümetleri Döneminde de hız kesmeden devam etmiş ve savunma sanayi altyapı çalışmaları için gerekli birçok kurum ve kuruluş kurulmuştur. Atılan adımlar ve girişimlere rağmen Türkiye'nin 1980'li yıllarda silah ithalatında ilk 20 ülke içerisinde yer aldığı ve1990'lı yıllarda ise yaşanan iç sorun (PKK) ve konumu gereği oluşabilecek tehditlere karşı savunma amaçlı silah benzeri teçhizatları alması üzerine silah ithal eden ülkeler arasında ilk sıraları almıştır (Temiz, 2012: 5).

1980-1991 yılları arasında savunma sanayi alanında kurulan kurum ve kuruluşlar aşağıdaki gibidir;

- 1981- ASPİLSAN
- 1982- HAVELSAN; Yüksek Teknoloji A.Ş

- 1983- Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
- 1984- TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş. (TAI)
- 1984- Aksa Makina Sanayi A.Ş.
- 1984- ETA Elektronik Tasarım Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- 1985- Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SaGeB)
- 1985- TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (TEI)
- 1986- MAN Kamyon ve Otobüs Sanayii A.Ş.
- 1986- STFA Savronik Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş.
- 1987- Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV)
- 1987- MİKES - Mikrodalga Elektronik Sistemler Sanayii ve Ticaret A.Ş.
- 1987- FMC-NUROL Savunma Sanayii A.Ş. (FNSS)
- 1988- ROKETSAN; TRANSVARO Elektron Aletleri Sanayii ve Ticaret A.Ş.
- 1989- Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM)
- 1989- MARCONİ Komünikasyon A.Ş. (SELEX)
- 1989- GATE Elektronik
- 1990- Aydın Yazılım ve Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş. (AYESAŞ)
- 1990- HAVELSAN Teknoloji Radar
- 1990- MTU Motor Türbin Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- 1991- ESDAŞ Elektronik Sistemler Destek Sanayii ve Ticaret A.Ş.
- 1991- Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM) (Temiz, 2012: 6).

Savunma sanayinin ülke içerisinde gelişmesi için özel girişimcilere olanaklar sağlanmış, üretimin ihraç edilmesinin önü açılmış böylelikle yenilikçi ve teknolojik olarak ileride bir savunma sanayi yapılması hedeflenmiştir. 1992-2002 İkinci kısa ömürlü koalisyonlar dönemi yılları arasında savunma sanayi alanında kurulan kurum ve kuruluşlar aşağıdaki gibidir;

- 1992 NUROL Makine Sanayii A.Ş.
- 1993 TİSAŞ Trabzon Silah Sanayi AŞ

- 1994 Girsan Silah Sanayii; İNFOTRON Elektronik ve Bilgisayar Sistemleri Üretim ve Tic. A.Ş.
- 1997RMK Marine Gemi Yapım Sanayi
- 1998Alp Havacılık, Milsoft Yazılım Teknolojileri A.Ş.; Yonca-Onuk Adi Ortaklığı; HAVELSAN EHSIM
- 2001 Inta SpaceTurk
- 2002 YALTES Elektronik ve Bilgi Sistemleri Üretim ve Ticaret A.Ş.

İkinci kısa ömürlü koalisyonlar döneminde, Türk savunma sanayisini öne çıkarmak için 1998 yılında Bakanlar Kurulu Kararı Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi Esasları yayınlanmıştır. Söz konusu esaslarla Türkiye'nin savunma sanayi politikasının; yerli veya yabancı tüm girişimcilere açık, yeni teknolojilere uyum sağlayabilen, üreten ve ülkelerle dengeli bir savunma işbirliğine olumlu yaklaşan bir savunma sanayisi oluşturmak istenmiştir.

2002 yılı itibari ile savunma sanayisine ve savunma harcamalarında yüksek artış yaşanmıştır. Bunun nedeni Güneydoğuda yaşanan terör sorunu yanında dünya genelinde yaşanan savaşlardır. Savunma harcamalarında yaşanan artış ve dışa bağımlılık 10. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında değinilerek;

> Savunma ihtiyaçlarının yerli kaynaklardan karşılanma oranı 2007 yılında yüzde 41,6'dan 2011 yılında yüzde 54'e yükselmesine rağmen bu alanda dışa bağımlılık devam etmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 85 ila 95 seviyesindedir. Savunma sanayii ihtiyaçlarının karşılanmasında yerli payın artırılması amacıyla ülkemizde savaş gemisi, helikopter, tank, insansız hava aracı ve uydu tasarımı ve üretimi projeleri yürütülmektedir. Teknolojik ilerlemelerin sistematik takibini sağlamak üzere Teknoloji Kazanımı Yol Haritası oluşturulmuştur (10. Kalkınma Planı, 2013: 100).

Tablo 92: 2006 ve 2012 Erdoğan Hükümetleri Dönemi Milli Savunma Bakanlığı-Düzey Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları-Yeni Tanım (Bin TL)

Yıllar	Savunma Harcamaları
2006	2.485.389,00
2007	1.751.576,00
2008	1.803.781,00
2009	1.851.457,00
2010	2.035.729,00
2011	1.694.562,00
2012	1.879.256,00

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

Milli Savunma Bakanlığının, savunma harcamalarına bakıldığında 2006-2012 yılları arasında bütçe içerisindeki payının yüksek olduğu ve ortalama olarak yıl bazında bakıldığında ani artışların kısa süreli olduğu görülmektedir. 2006 yılı verilerinde savunma harcamaların 2.485.389,00 Bin TL olarak yüksek olduğu yaşanan dalgalanmalarla, 2012 yılına gelindiğinde harcamanın 1.879.256,00 Bin TL olduğu görülmüştür.

3.9. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Doğrudan yabancı yatırımlar konusu iktidarda olan tüm hükümetler için önem konusu olmuştur. Sermayenin ülke içerisinde kalması ve ülke içerisinde gerek ekonomik gerek sosyal alanda gelişmelere katkı sağlanması istemiş olup, bu alanda birçok çalışma ve politika uygulanmıştır.

24 Ocak 1980 kararları ile birlikte Neoliberal politikalar benimsenmiş olup, doğrudan yabancı sermaye teşvik maddelerinin yanında yabancı sermayenin liberalleşmesi ile ilgili maddeler de yer almıştır. Beşinci Kalkınma Planında Yer Alan yabancı sermaye politikası (105. Madde) 6224 sayılı Kanun kapsamında ülke içerisinde yayılması hedeflenmiştir. Doğrudan yabancı sermayenin ülke içerisinde yalnız bir sektörle değil, belirli yasaklamalar hariç sanayi, hizmet, madenler, tarım gibi birçok sektörde yer alması istenmiştir.

Özel Yabancı sermaye verilerine baktığımızda cari fiyatlarla, 1983 yılında 87 Milyon Dolar, 1984 yılında 100 Milyon Dolar, 1985 yılında 135 Milyon Dolar, 1986 yılında Milyon Dolar, 1987 yılında 285 Milyon Dolar, 1988 yılında 300 Milyon Dolar ve 1989 yılında 385 Milyon Dolar olarak yer almıştır. 1983-1989 yılları arasında artış hızı sürekli olarak artmıştır (Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1984: 21).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında yabancı sermaye hakkında; politika ve kanunların genişletilerek, yabancı yatırımcının ülke içerisinde daha çok yer edinmesi için gerekli çalışmaların devam edeceği belirtilmiştir. Altyapı yatırımlarında "Yap-İşlet-Devret" modellerine yer verileceği bunun yanında yabancı sermayeyi çekmenin

bir diğer olanağı olan özelleştirmeye de önem verileceği değinilmiştir (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1989: 30).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yabancı sermaye ile alakalı olarak, ülkeler arası etkileşimin arttığı, söz konusu dönemde yabancı yatırımların uluslararası ticarette önem arz ettiği belirtilmektedir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti devletinin uluslararası rekabette güç kazanmak isteyerek, yabancı yatırımcılara cazip gelmek için vergi indirimleri, gerekli altyapı hizmetlerinin sağlanması, ihracatın kolaylaştırılması ve kredi sağlanması gibi teşvik ve politikalarda çalışmalara öncelik verileceği belirtilmiştir (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995: 2).

Yabancı sermayenin dolaşımındaki serbestleşmesi ile 1990-1993 yılları arasında Dünya da yabancı sermaye hareketliliği 3.408 milyon dolar iken Türkiye'nin doğrudan yabancı sermaye hareketliliğinden aldığı pay ise %0,4 olmuştur. 1994 yılı krizi döneminde ise 637 milyon dolar sermaye hareketliliği yaşanmıştır (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995: 7).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yabancı sermaye ile alakalı olarak;

> Yabancı sermaye izinlerinin 1996- 1999 dönemindeki yıllık ortalaması 2.122 milyon dolar, yıllık ortalama gerçekleşme 947 milyon dolar olmuştur. Yabancı sermaye izinlerinin yüzde 68,4.ü Fransa, Almanya, Hollanda ve ABD menşeli firmalara aittir. Türkiye'nin dünya doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından aldığı pay yüzde 0,13 dolayındadır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000: 7).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, doğrudan yabancı yatırım izinlerinde yaşanan artışla 9,3 Milyar Dolar olan yatırım oranının 11,8 Milyar Dolara yükseldiği belirtilmiştir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000: 8).

Hükümetler yatırım politikalarıyla, ülke kalkınması ve büyümesini hedeflerler. Kimi zaman yatırımlar devlet eli (KİT vb.) ile yapılır iken kimi zaman ise özel sektörü teşvik edici kanunlarla dolaylı olarak devlet yaptırılmasına olanak sağlar. Ülke içerisinde özel sektör elinde yeterli sermayenin bulunmamasından ötürü, devlet yatırım oranlarının artması için yabancı sermayeleri ülke içerisine çekmek için teşvikler hazırlanır. Artan doğrudan yabancı sermaye ülkede yatırımı oranlarının yanında istihdam oranları, yeni teknolojilerin sağlanmasını sağlar. Söz konusu

yatırımlar çarpan etkisi ile ekonomide yatırım oranından daha yüksek olumlu etki oluşturur.

> 1950-2002 yılları arasında ülkeye giren toplam doğrudan yabancı yatırım miktarı 20 milyar Dolar'ın altında iken, yalnızca 2006 yılında 20 milyar Dolar'ın üstünde gerçekleşmiştir. Türkiye son 9 yılda 110 milyar Dolar doğrudan yabancı yatırım çekmiş ve kurumsallaşan ekonomisi sayesinde 2012 yılı için doğrudan yabancı yatırım açısından dünyanın en cazip 13. ülkesi olmayı başarmıştır (Karagöl, 2015. 16).

Tablo 93: Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımlar(Milyon ABD Doları)

Yıllar	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
2005	8.535,00
2006	17.639,00
2007	19.137,00
2008	14.748,00
2009	6.266,00
2010	6.256,00
2011	16.136,00
2012	10.761,00

Kaynak: TCMB

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasından elde edilen Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımlarına bakıldığında 2002-2005 arası verilere rastlanılmamış olup, 2005 yılından 2008 krizine kadar olan dönemde yüksek oranlarda yatırımlar yer alırken yaşanan 2008 krizi ile birlikte düşüş yaşanmıştır. 2010 yılından itibaren ekonomik ve siyasi güven ortamı ile artan doğrudan yabancı sermaye 2011 yılında 16.136,00 Milyon Dolar ile yüksek artış yaşamış olup, 2012 yılında 10.761,00 Milyon Dolar'a düşmüştür.

Doğrudan yabancı yatırım ülkede yer alması istenen bir olay iken yabancı sermaye ise olması istenen ama daha çok tercih edilmeyen bir olaydır. Bunun nedeni ise doğrudan yabancı yatırımların ülke içerisinden çıkışının uzun ve meşakkatli olması ile oluşabilecek olumsuz olaylarda kısa sürede ülkeden çıkamayacağı, doğrudan yabancı sermayenin ise tam zıttı olarak güvensizlik anında kısa sürede ülke dışına çıkabileceği, krizlerin ortaya çıkmasında veya büyümesinde önemli bir etken olarak görülmüştür (Yıldırım, 2017: 52).

SONUÇ

Tarih boyunca ekonomi krizlerle, savaşlarla etkileşim halinde değişerek ilerlemiştir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, politikaların etkinliği yalnızca ülke içerisinde yaşanan girişimlere bağlı olmayıp gerek ekonomik gerek sosyal ilişki içerisinde olduğu ülkelerden etkilenmektedir.

1923 yılında kurulmuş bir ülke olan Türkiye Cumhuriyeti 1923-2012 yılları arasında çeşitli hükümet yapıları (tek partili hükümet, çok partili hükümet, koalisyon hükümetleri) çerçevesinde yer almıştır. Ülke iktisadi sonuçları önemli kırılma noktaları göz önünde bulundurularak Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisi performansı ele alınmıştır.

Tezin ilk bölümünde 1923-1950'li yıllar arasında İnönü Hükümetleri yer almış olup, söz konusu hükümet, Osmanlı devletinden miras aldıkları devleti, ileri çağdaş, bir seviyeye ulaştırmak için liberal politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ülkede tek partili sistem yer almış olup çok partili hayata geçilmek istense de bu mümkün olmamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulan, ekonomik ve siyasi olarak bağımsızlığını alan genç bir ülke için yapılması gerekenler üzerine halktan temsilcilerinde katılımlarıyla İzmir İktisat Kongresi düzenlemiştir. Söz konusu kongre ile ekonomiye yön verilmesi için görüş ve öneriler alındıktan sonra Türkiye ekonomisinde yalnızca tarım alanında değil sanayi alanında da gelişme sağlanması için Beş Yıllık Sanayi Planları hazırlanmıştır. 1929 Büyük Buhran yaşanması liberal politikaların bir yana bırakılarak dönemin koşulları gereği, devletçilik benimsenmiştir. II. Dünya Savaşının ortaya çıkması, savaşa girilmemesine rağmen olası savaş ihtimaline karşı savaş hazırlıkları yapılmış ve kötü hava koşulları, ekonomik sorunlarla birleşince ülkede kıtlık, işsizlik baş göstermiştir.

1950-1980 yılları arasında ilklerin yaşandığı dönem olarak tarihte yerini almıştır. Söz konusu yıllar arasında çok partili hayata geçiş yaşanmış, ilk koalisyon hükümetleri yer almış, IMF ile Stand-by anlaşmaları imzalanmış ve ilk askeri müdahale yapılmıştır. 1950 seçimleri ile halk iktidarın değişmesini isteyerek oylarını Demokrat Parti yönünde kullanmıştır. İnönü hükümetlerinin uyguladıkları devletçilik politikaları yerine liberalleşmeyi savunan Demokrat parti hükümetleri Marshall yardımlarını da alarak 1954 yılına kadar liberal politikaları uygulamıştır. Liberal

politikaların ülke ekonomisinde oluşturduğu olumsuz sonuçlar neticesinde Demokrat parti politika değiştirerek daha ağır koşullarla devletçilik politikaları uygulamıştır. Liberal politikaların ardından politika değişimleri yapılsa da ekonomik sorunlar kontrol altına alınamamış ve 1958 yılında Morataryum ilan edilmesine neden olmuştur. Ekonomik istikrarsızlıklar sonucu Türkiye Cumhuriyetinin ilk askeri müdahalesi yapılarak planlı ekonomik dönemin başlamasını sağlayan Cemal Gürsel Hükümetleri kurulmuştur. Askeri müdahale sonrası yapılan seçim sonucunda Türkiye Cumhuriyeti yönetimi İnönü koalisyon hükümetlerine bırakılmıştır. Koalisyon hükümetleri planlı kalkınma ile birlikte yaşanan dış ticaret açıkların kapanması için ithal ikameci politikalar uygulamıştır. Kamu bütçesinde yaşanan açıklar neticesinde alınan borçlar, enflasyon ve fiyat artışları, işsizlik, savunma harcamalarındaki artışlar ülkenin ekonomisinde istikrarsızlığa neden olmuştur. Yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlar gerekçe gösterilerek Türkiye Cumhuriyetinin ikinci askeri müdahalesi olan 1980 askeri müdahalesi yaşanmıştır.

1983 yılı seçimi ile tek parti iktidarı olarak başa gelen Özal Hükümetleri diğer hükümetlerden farklı olarak küreselleşen dünya içerisinde yer almaları ve dünya ekonomisinde yer alınması için hazırlanan 24 Ocak 1980 kararlarını öncü alarak politikalarını düzenlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti için kırılma noktalarından olan Neoliberal politikaları ve özelleştirmeleri savunan Özal Hükümeti siyasi iktidarını sürekliliği için politikalarında değişikliğe gitmiştir. Özal hükümetleri sonrası yaşanan ikinci kısa süreli koalisyon hükümetlerinin iktisadi politikaları ekonomik istikrarsızlıklar yaşamasına, yüksek oranda dış borçlanma ve kısa sürelerde ortaya çıkan krizlere neden olmuştur. Artan döviz darboğazları ile ülke sürekli IMF ile anlaşmalara yapmak zorunda kalmıştır. 2002 yılı seçimleri ile iktidar olan Ak parti hükümeti ile siyasi istikrar sağlanmış olup ekonomik istikrar sağlanması için bir dizi politika ve çalışmalar yapılmıştır. Dünya ekonomisinde yaşanan Türkiye'yi de etkileyen 2008 krizi 2009 yılında etkisini göstermiştir. Kriz etkisinin giderilmesi ve ülke kalkınması için yapılan politikalar etkisini göstererek ülke ekonomik verileri yükselmesiyle istenne büyümeye yakın büyüme oranları yer almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ilan edildiği 1923 yılından 2012 yılına kadar var olan hükümetlerin yapıları, siyasi istikrar, ekonomik olarak ülkenin kalkınmasında önemli yapıtaşları olduğu anlaşılmıştır. Ekonomilerin, dünya ekonomisindeki sıralamasında

ülkenin siyasi duruşu önemli etken olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı zamanda uygulanan ekonomik politikaların etkin olabilmesi için zamanlamanın da önemli olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Boratav, K. (2003). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002. Ankara: İmge Kitap Evi.

İnce, M. (1976). Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi). Ankara: Kalite Matbaası. .

İpek, N. (2011). Selanik ve İstanbul'da Yahudi Bankerler. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Kazgan, H. (2005). Galata Bankerleri. Ankara: Orion Yayınevi.

Kazgan, H. (2006). Galata Bankarleri. Ankara: Orion Yayınevi.

Pamuk, Ş. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Pamuk, Ş. (2007). Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme. İstanbul: İş Bankası, Kültür Yayınları.

Pamuk, Ş. (2012). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Pamuk, Ş. (2015). Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, Ş. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2015). Türkiye İktisat Tarihi. İstanbul: Dergah Yayınları.

Tezel, Y. (2015). Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950). İstanbul: Kültür Yayınları.

Tokgöz, E. (2004). Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-2004. Ankara: İmaj Yayınevi.

Makaleler, Bildiriler ve Diğer Basılı Yayınlar

Akdur, R. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Sağlık. İstanbul.

Akgül Yılmaz, G. (2009). Türkiye'de 1923-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 297-328.

Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9(1): 55-72.

Akkaya, B. (2012). Türkiye'nin NATO üyeliği ve Kore Savaşi. Akademik Bakış Dergisi,(28), (28): 1-20.

Arslan, M. (2016). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi. Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, 2(2), 1-14.

Aşçı, H. B. (2016). Lozan Barış Antlaşması'nda Osmanlı Borçları Meselesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(6), 1649-1666.

Ayvaz, S. (2012). Cumhuriyet dönemi eğitim bütçeleri. İzmir: Doktora Tezi, Dokuz Eylül Ünversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Balcı, Ö. (2007). Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri'nin Ekonomik Kalkınma Yaklaşımları ve Performansları. Ankara: Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957). Atatürk Yolu Dergisi, 10(40): 545-567.

Bekiroğlu, C. (2010). Türkiye'de İşsizlik Sorununun Çözümlenmesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi. İstanbul: Türkiye'de İşsizlik Sorununun ÇözümlenmesindeYüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilginoğlu, M. A., & Aysu, A. (2008). Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (31): 1-23.

Bodur, H. S. (2007). Dünyada Yabancı Sermayenin Gelişimi ve Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türkiye Üzerindeki Etkileri. İstanbul: Bodur, H. S. (2007). Dünyada Yabancı Sermayenin GelişimYüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bulut, S. (2008). Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası. Bulut, S. (2008). Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes HükümetleriniAnkara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 11(41): 35-61.

Cansever, İ. H. (2018). Devlet Anlayışları Ekseninde Sağlık Politikalarının Değişimi Ve Analizi: Türkiye İncelemesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 2(31): 105-120.

Ceylan, S. (2008). Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950-1960). İzmir: Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.

Coşar, N. (2005). Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 60(01): 29-58.

Cural, M., & Kırcı Çevik, N. (2015). Ekonomik Kalkınmanın Vergi Yapısı Üzerindeki Etkisi: 1924-2013 Dönemi Türkiye Örneği. Amme İdaresi Dergisi, 48(3): 127-158.

Çetinkaya, M. (2004). Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi. Konya: Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Deringöl, Y. (2007). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminden Günümüze İlköğretim Öğretmenleri Yetiştirilmesinin Tarihsel Boyutu Ve Eğitimcilerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Deringöl, Y. (2007). "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminden Günümüze İlköğretim Öğretmenleri Yetiştiril Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(2), 17-27.

Dikilitaş, O. S. (2007). Demokrat Parti Hükümetlerinin Sosyo – Ekonomik Alandaki icraatları (1950-1960). Konya: Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dokuyan, S. (2014). Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2). 23-55.

Dumludağ, D. (2003). Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi. Toplum ve Bilim, 96, 241-272.

Durak, Ş., & Kaya, V. (2014). Türkiye'de İşsizlik Ve İşsizliği Azaltmaya Yönelik Politikilar: Tarihsel Bir Bakış. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 28(2), 55-73.

Erdem, M. S., & Sezgin, S. (2018). Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dünya Ve Türkiye'nin Genel Bir Görünümü. Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5(12): 315-333.

Ertem, B. (2009). Türkiye-Abd İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21): 377-397.

Giorgetti Meşeci, F., & Batır, B. (2008). İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 27-55.

Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5(1), 181-199.

Günaydın, D. (2012). Sağlık Hizmeti Krizi: Reformlar Ve Krizi Aşma Yaklaşımları. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2: 195-227.

Gürkan Yay, G. (1992). Atatürk Döneminde Para Politikası. Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 289-319.

Hesapçıoğlu, M. (2009). Türkiye'de cumhuriyet döneminde eğitim politikası ve felsefesi. Marmara Üniversitesi. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi , (29): 121-138.

Kanca, O. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(19): 1-22.

Karacan, N. (2012). Türkiye'de Para, Kredi ve Fiyat Hareketleri: 1923-73. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 30(1-4): 351-376.

Karakök, T. (2011). Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 1(2): 89-97.

Kargı , V. (2012). Türkiye'de vergi aflarının vergi gelirlerine etkisi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 7(13): 101-115.

Kaya, E. (2006). Dışa Açılma Döneminde Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri (1980-2004 Türkiye Örneği). Konya: Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koç, C. (2000). İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri. Atatürk Dergisi, 3(1): 146-167.

KÖKCÜ, A. (2014). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları. Turkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, 22(3), 98-105.

Meçik, O., & Afşar, M. (2014). Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşümler ve işgücü piyasasındaki gelişmeler. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 1(2): 1-12.

Nadaroğlu, H. (1987). Vergi Sistemimizin Etkinliği. Türkiye II. Maliye Eğitimi Sempozyumu (s. 1-33). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Ökçün, A. (2003). Türkiye İktisat Kongresi Ve Gazi Mustafa Kemal'in Açılış Konuşması. Ankara: Türkiye Ekonomisi Kurumu Yayını.

Önder, B. (2013). Türk sağlık reformları kapsamında sağlıkta dönüşüm programının incelenmesi . Aydın: Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özçelik, Ö., & Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 253-266.

Özdemir, Ü., Kantürk Yiğit, G., & Oral, M. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi. Doğu Coğrafya Dergisi, 20(35):149-174.

Özen, O. (2017). Sağlık Diplomasisi, Sağlık Politikaları Sistem Analisti Eğitimi. İstanbul: Medipol Üniversitesi.

Özyurt, H. (1981). Atatürk Dönemi, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938). ÖZYURT, Hasan, "Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonom Sosyoloji Konferansları Dergisi Atatürk Özel Sayısı, (19). 119-148.

Saraçoğlu, F. (2009). 1930-1939 Döneminde Vergi Politikası. Maliye Dergisi, 157: 131-149.

Savrul, B., Özel, H., & Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın son döneminden günümüze Türkiye'de dış ticaretin gelişimİ. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 8(1): 55-78.

Sungur, Z. (2019). Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları Ve Etkileri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(14): 1-24.

Şahin, M. (2016). Türkiye'de Vergi Uygulamalarında Ekinlik Sorunu. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 1(3): 26-42.

Şener, S. (2005). Türkiye ekonomisinde ikinci dönem liberal iktisat politikaları. Yönetim Bilimleri Dergisi , (3: 1): 141-148.

Şener, S., & Kılıç, C. (2008). Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de yabancı sermaye. Bilgi Dergisi, 1(16), 22-49.

Şenkardeşler Aktaş , R. (2018). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi. Muhasebe, Finansman ve Denetim Çalışmaları Dergisi, 4(1): 108-129.

Şimşek , M., & Behdioğlu, S. (2010). Türkiye'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(2): 47-64.

Şimşek, F. (2012). Türkiye'de Borçlanmanın Gelişimi. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4(1), 117-124.

Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları Ve Sonuçları. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 67(2): 157-187.

Taşdöven, Z. (2013). Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960). Aydın: Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tatlıyer, M. (2017). Türkiye Ekonomisinde Enflasyon Ve Ekonomik Büyüme (1950-2015). Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(5): 173-188.

Temiz, D. (2012). Ekonominin Önemli Bir Parçası: Savunma Sanayii. Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (33):1-18.

Topuz, H. (2007). Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarimsal Yapinin Incelenmesi (1923-1950). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3): 377-390.

Tuna, I. (2015). Demokrat Parti Döneminde Çalışma Hayatına Yönelik Düzenlemeler (1950-1960) . Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(13): 473-491.

Vural, İ. (2008). Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (20).78-114.

Yapraklı, S. (2006). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(2): 23-48.

Yavuz, A. (2009). Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Borçlanma Serüveni: Durum Ve Beklentiler. Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (20),203-226.

Yıldırım, S. (1994). Sağlık Hizmetlerinde Harcama Ve Maliyet Analizi. Ankara: Uzmanlık Tezi, Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

Yılmaz, A. (2005). Türkiye'de işsiz nüfus. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1): 43-56.

Yücel , F. (2014). Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938. Tmmob Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara, 1-39.

Elektronik Kaynaklar

Demokrat Parti Tüzük ve Programı (1952). (2019, 01. 02.). https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/917 adresinden 09.02.2019 tarihinde alındı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (03.04.2019). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967): http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD adresinden 11.02.2019 tarihinde alındı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1967). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972): http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC9C34CFA04C7928C4 adresinden 11.02.2019 tarihinde alındı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1972). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977): http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD adresinden 11.02.2019 tarihinde alındı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1978). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD adresinden 11.02.2019 tarihinde alındı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985- 1989): http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD adresinden 11.02.2019 tarihinde alındı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994): http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD adresinden 22.02.2019 tarihinde alındı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996- 2000): http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD adresinden 27.03.2019 tarihinde alındı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). Uzun Vadeli Starateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD adresinden 12.03.2019 tarihinde alındı.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013): http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBDCF6B4EA3F896DFD adresinden 17.03.2019 tarihinde alındı.

Kalkınma Bakanlığı. (2015). Ekonomik Göstergeler 1950-2014: http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/Ekonomik_ve_Sosyal_Gostergeler_1950_2014.pdf adresinden 12.04.2019 tarihinde alındı.

Şimşek, D. (2015). Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükûmeti: Chp-Ap Koalisyonu (1961-1962). http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%C5%9E%C4%B0M%C5%9EEK-Derya-T%C3%9CRK-S%C4%B0YASAL-YA%C5%9EAMINDA-%C4%B0LK-KOAL%C4%B0SYON-H%C3%9CK%C3%9BMET%C4%B0-CHP-AP-KOAL%C4%B0SYONU-1961-1962.pdf. adresinden 22.02.2019 tarihinde alındı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı. (2017). Tarihçe : https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1 adresinden 22.05.2019 tarihinde alındı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı . (2010). http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540022217017-46a9b2d0-b50a adresinden 18.05.2019 tarihinde alındı.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2019). https://www.google.com/search?hl=en&ei=vbU-XfOdNuyOk74Pr-yPYA&q=hazine+ve+maliye++bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1+&oq=hazine+ve+maliye++bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1+&gs_l=psy-ab.3..0l10.14529.14529..14746...0.0..0.120.120.0j1.....0....1..gws-wiz.36PvnQcoHK0&ved=0ah adresinden 27.04.2019 tarihinde alındı.

T.C. Merkez Bankası. Ulusal Hesaplamalar https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket adresinden 22.05.2019 tarihinde alındı.

TÜİK. (2012). Ulusal Göstergeler: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket adresinden 18.05.2019 tarihinde alındı.

TÜİK. (2014). İstatistiki Göstergeler 1923-2013: http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=0&KITAP_ID=160 adresinden 05.01.2019 tarihinde alındı.

TÜİK. (2019). https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul adresinden 04.04.2019 tarihinde alındı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Elif TORUNOĞLU TARKAN

Doğum Yeri ve Tarihi : İstanbul - 1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyet ve Yayınlar

Kılıçaslan, İ ve Torunoğlu T. E..(2017) "İslami Kaideleri Uygulayan Bireylerin Tüketim Ve Tasarruf Davranışlarının Toplum Yaşamına Etkisi". ISEFE'17 International Congress Of Islamıc Economy, Fınance And Ethıcs October 28-29, 2017 / İstanbul – Turkey

Kamuran, S. ve Torunoğlu T. E..(2018) "Çevre Muhasebesi Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Bir Analizié. III. "European Congress on Economic Issues May 7-8, 2018 / Dąbrowa Górnicza -Poland

İletişim

E-Posta Adresi : trnglelif@gmail.com

Tarih : 31/05/2019